

T.C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRASYA ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AZERBAYCAN’DA KADINLARIN SİYASAL
HAYATTA TEMSİLİ

Mehriban AGHAYEVA
2501130411

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. Fikret TURAN

İSTANBUL – 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

Adı ve Soyadı : MEHRİBAN AGHAYEVA Numarası : 2501130411
Anabilim Dalı / Anasanaat Dalı / Programı : AVRASYA ARAŞTIRMALARI Danışmanı : PROF.DR FİKRET TURAN
Tez Savunma Tarihi : 21.11.2019 Saati : 14:00
Tez Başlığı : "AZERBAJCAN'DA KADINLARIN SİYASAL HAYATTA TEMSİLİ"

TEZ SAVUNMA ONAYI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara verilen cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRI ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-PROF.DR FİKRET TURAN		Kabul
2-DR.ÖĞR.ÜYESİ MUHAMMED EMİN YILDIZLI		
3-DR.ÖĞR.ÜYESİ MEHDİ GENÇELİ		Kabul

YERLEK JÜRI ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-DR.ÖĞR.ÜYESİ FERYAL KORKMAZ		Kabul
2-DR.ÖĞR.ÜYESİ FEVZİ ÇİMEN		

ÖZ

AZERBAIJAN'DA SİYASAL HAYATTA KADIN TEMSİLİ

Mehriban AGHAYEVA

Siyasi alanda kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olma, bu hakları koruma ve geliştirme mücadelesi uzun yıllardan beri devam etse de siyasi alanda erkek politikacıların çoğunluk teşkil ettiğini; kadınların ise bu yapıyı değiştirme uğraşlarının pek de başarılı sonuçlar vermediğini görmekteyiz. Siyaseti yalnızca erkeklerin varolduğu bir meydan olarak gören zihniyete karşı kadınların siyasette temsil edilme hakkı hukuksal açıdan yalnızca biçimsel olarak kalmış ve beklenen seviyeye ulaşamamıştır.

Bu tez çalışmamızda Azerbaycan siyasetinde kadının temsili, kadının siyasette karşılaştığı sorunlar ve politik düzende yer almanın zorluklarındaki asıl sebeplerle birlikte gösterilmeye çalışılmıştır. Sovyetler öncesi ve sonrası, Çağdaş Azerbaycan siyasetinde erkeklerle beraber kadınların da yer alması, kadınların yetkilerini kullanırken karşılaştıkları zorlukların neler olduğu, bu problemlerin çözümleri çalışmamın ana hatlarını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, kadın temsili, siyaset, eşit haklar, hukuk.

ABSTRACT

THE WOMEN'S PARTICIPATION IN AZERBAIJAN POLITICS

MEHRİBAN AGHAYEVA

In the political sphere, women's struggle for equal rights with men, preserve and promotion of these rights has been going on than long term, but as a result, it is seen that there is the majority of male politicians however, women's efforts to change this structure do not yield very successful results. Against the mentality that sees politics as an area where only men exist, the right of women to be represented in politics from time to time remained legally formal and did not reach the expected level. In it show women's representation in Azerbaijan politics, the problems faced by women in politics, the difficulties of representation and political order and the mail reasons for the problems that bring. The main principles of my study are the inclusion of men and women in the Azerbaijani politics before and after the Soviet times, and the difficulties they face while performing their power, and the problems and their solutions.

Keywords: Azerbaijan, women's representation, politics, equal rights, law.

ÖNSÖZ

Her toplum, demokratik yaşamın sürekliliğini temin etmek için toplumun meşruiyetine inanan ve bu bünyeye uygun bir biçimde hareket eden kurum ve kuruluşlara ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyacın karşılanmasında hassasiyetle ele alınması gereken temel unsurlardan biri de cinsiyet eşitliğidir. Çalışmada Azerbaycan siyasetinde kadınların temsili dönemler itibari ile karşılaştırmalı biçimde anlatılmış, karşılaşılan sorunlar tanımlanmış ve çözüm önerileri geliştirilmiştir.

Yüksek lisans eğitimim boyunca akademik gelişimime katkı sağlayan, tez sürecinde desteğini hiçbir zaman eksik etmeyen ve motive edici yorumlarıyla beni teşvik eden tez danışmanım Prof. Dr. Fikret Turan'a; yaşamımın her anında olduğu gibi bu süreçte de bana her türlü desteği gönülden sunan aileme; her zaman bana destek olan ve tecrübelerini benimle paylaşan sevgili arkadaşım Kamran'a teşekkür ederim.

İstanbul, 2019

Mehriban Aghayeva

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASAL TEMSİL VE DEMOKRASİ KAVRAMI

1.1. Siyasal Temsil Kavramı.....	4
1.1.1. Temsilin Tarihsel Gelişimi	7
1.2. Demokrasi Kavramı	10
1.3. Demokrasi Tipleri.....	14
1.3.1. Doğrudan Demokrasi.....	15
1.3.2. Temsili Demokrasi.....	15
1.3.3. Sosyal Demokrasi	18
1.3.4. Anayasal Demokrasi	19
1.3.5. Yarı Doğrudan Demokrasi.....	22
1.4. Toplumsal Cinsiyet.....	23
1.5. Dünya’da Kadın Hakları.....	34
1.6. Azerbaycan’da Kadın Hak ve Özgürlükleri	38
1.7. Uluslararası Siyasette Kadının Yeri	45
1.8. Azerbaycan Siyasetinde Kadın	54

İKİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜR VE SİYASET

2.1. Kültür ve Siyaset.....	67
2.2. Azerbaycan ve İslam Ülkelerinde Kadın.....	70
2.3. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti Kuruluncaya Kadar Kadın Siyaseti ...	77
2.4. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nde Kadın Siyaseti.....	79
2.5. Sovyetler Birliği'nin İlk Döneminde (1920-1950) Azerbaycan Siyasetinde Kadın.....	83
2.5.1. Sovyetler Birliği'nin İlk Döneminde (1920-1950) Eğitimin Gelişimi	88
2.5.2. Sovyetler Birliği'nin İlk Döneminde (1920-1950) Sanatın Gelişimi	89

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇAĞDAŞ DÖNEM AZERBAIJAN SİYASETİNDE KADININ TEMSİLİ VE KADININ SİYASETTE KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Amacı	92
3.2. Araştırmanın Önemi	92
3.3. Araştırmanın Yöntem ve Teknikleri	93
3.4. Araştırmanın Kapsam ve Kısıtlılıkları	94
3.5. Araştırmanın Evren ve Örneklemi.....	94
3.6. Azerbaycan Parlamentosunda Kadınlar	94
3.7. Azerbaycan Kadının Ekonomik Yaşamda Konumu	96
3.8. Azerbaycan Kadının Siyasal Yaşamda Konumu.....	99
3.8.1. Mülakat Yapılan Kişi ve Seslendirilen Sorular	99
3.8.2. Mülakatda Verilen Cevapların Analizi ve Bulgular	100
SONUÇ.....	112
KAYNAKÇA	119

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Bazı Düşünörlere Göre Siyasal Yönetim Biçimleri	13
Tablo 2: Bölgeler İtibariyle Parlamento ve Senatolarda Kadın Üye Oranları	51
Tablo 3: Parlamento Seçimlerinde Cinsiyet Dağılımı	95
Tablo 4: 1 Ocak 2018 Tarihine Göre Parlamentodaki Mevki Sahiplerinin Yaşı ve Cinsiyet Dağılımı	96
Tablo 5: Azerbaycan Ekonomisinde Çalışan Kadın İşçi ve Çalışanların Yıllık Ortalama Sayısı.	97
Tablo 6: Azerbaycan`da Kadınların Çalışma Alanlarına Göre Dağılımı ve Sayısı	104
Tablo 7: Devlet Kurumlarında Pozisyonlar için Sınava Katılan Kadınların İlgi Düzeyi	110

KISALTMALAR LİSTESİ

A.e.	:Aynı eser
A.g.e.	:Adı geçen eser
AB	:Avrupa Birliği
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	:Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AZERBAYCAN SSC	:Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
BM	:Birleşmiş Milletler
BMKKF	:Birleşmiş Milletler Kadın Kalkınma Fonu
DKİHO	:Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi
ISESCO	:Islamic Educational, Scientific and Cultural Organization (İslami Eğitim, Bilim Ve Kültür Organizasyonu)
İÜSBF	:İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
RSFSC	:Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti
SDÜ	:Süleyman Demirel Üniversitesi
SSCB	:Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği
STK	:Sivil Toplum Kuruluşları
SÜ İİBF	:Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
UNESCO	:United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)

GİRİŞ

Bu tezde Azerbaycan’da kadınların siyasal hayattaki rolü kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Tez üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde siyasal temsil ve demokrasi kavramı, dünya ülkeleri ve Azerbaycan’da kadının yeri ve siyaset alanındaki rolü incelenmiştir. Temsil anlayışı, toplumsal ve anayasal açılardan tartışma konusu olduğu için tanım açısından bir zorluk yaşanmaktadır. Üzerinde durduğumuz tanım ise yerel siyasette temsil kavramı için verilen tanımdır. Temsilci yerel yönetim sistemine dâhil olarak bu adı almışsa ve dahası bu katılım verimli olmuşsa hem çalışanların hem de insanların motivasyonunu arttırmıştır. Bölümün ikinci kısmında incelenen “demokrasi” kavramı, etimolojik olarak eski Yunanca ‘demos; halk’ ve ‘kratos; iktidar’ sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşmakta ve “iktidar, egemenlik” anlamlarına gelerek "halk iktidarı" olarak yorumlanabilmektedir.¹ Her toplum, demokratik yaşamın sürekliliğini temin etmek için toplumun meşruiyetine inanan ve bu bünyeye uygun bir biçimde hareket eden kurum, kuruluşlara ihtiyaç duymaktadır. Demokrasi, toplumda var olan her bireyin politik katılım hakkı taşıdığı, millet tarafından millet için yönetilen bir idare şeklidir. Söz konusu bölümde aynı zamanda toplumsal cinsiyetten de bahsedilmektedir. Toplumsal sınıf ayrımı ve ırk da dâhil olmak üzere cinsiyet eşitsizliği sorunlarının belirli bir tarihsel bağlamda daha geniş bir araştırması toplumun cinsiyet perspektifine dayanmaktadır.² Cinsiyetin sosyal yapısı üzerine yapılan araştırmalar gösterdi ki, cinsiyet tabakalaşması ve cinsiyet eşitsizliği yaşamın çeşitli alanlarında kendini gösterir ve bunun sonucunda bir dizi norm, değer, klişe ve kılavuz oluşur. Çeşitli ulusların kadınları arasındaki iş birliği, her birine kendi uluslarının siyasetinde marjinalleşmelerini yenmek için ihtiyaç duydukları kaynakları sağladı.³ Çoğu geleneksel siyasi partide var olduğu gibi kadınların partilere üye olmasına karşı konulan yasaklar, kadınların erkeklerden ayrı tutulması bazı ülkelerde kadın ayaklanmalarını başlatmış ve nihayetinde kadınlar kendi haklarını koruyarak

¹ Aytunç Altındal, **Türkiye’de Kadın: İnceleme**, İstanbul, Anahtar Kitaplar Yayınları, 1991, s. 11.

² Namig Hüseyinov, **Kültürel Politika ve Ahlakî Değerler**, Bakü, Çaşıoğlu, 2009, s. 41.

³ Nüket Kardam, **Toplumsal Cinsiyet Perspektifiyle Uluslararası İlişkiler**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2003, s. 24.

seslerini duyurmayı başarmışlardır. Bölüm sonu Azerbaycan ve diğer ülkelerindeki kadın haklarına adanmıştır. Dünyadaki insan hakları, özellikle kadın hakları, günümüzün en önemli konularından biridir. Azerbaycan'da, kadın haklarını korumak için yoğun çalışmalar sürdürülmektedir. Azerbaycanlı bir kadın sosyal yaşamın her alanında aktif bir rol üstlenmektedir. İstatistiksel rakamlar da bu fikri doğrulamaktadır. Bu nedenle, sağlık, eğitim ve kültür alanları Azerbaycan'da kadınların çoğunlukla yer aldığı mevkilerin başında gelmektedir.⁴

İkinci bölümde genel olarak kültür ve siyaset teması, daha sonra Sovyetler öncesi ve sonrası Azerbaycan kadının siyasetteki yeri incelenmiştir. Toplumun üyesi olan insanlar toplumun öznelidir ve faaliyetleri toplumun geneline uygun olmalıdır. Siyasi kültür ise kültürel açıdan siyasal motivasyonlu ve siyasal olayların sistematik, düzenli, etik ve estetik temelli oluşudur.⁵ Siyasi kültür, siyasete dahil olan tüm kurumlara, bireylere, konulara ve siyaset konusuna ait ahlakî bir değerdir.

XX. yüzyılın ilk yıllarından itibaren, aile ve kadın konusu yerli aydınlar tarafından en çok tartışılan konulardan biriydi. Kadın sorunu, Cumhuriyet Parlamentosunun da en güncel konularından biriydi.⁶ 10 Aralık 1918'de Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti Parlamentosunun ikinci toplantısında Azerbaycanlı kadınlara ilk kez seçme hakkı verildi.⁷

Aynı yıllarda yüksek öğrenim de gelişmeye başladı. Azerbaycan Devlet Üniversitesi'nde tıp, fen, eğitim ve hukuk fakülteleri açıldı. Azerbaycan Politeknik Enstitüsü tesis edildi. Kadınlar da yükseköğretime kaydolmaya başladı. Kadın Okul Öncesi Eğitim Enstitüsü (daha sonra Azerbaycan Devlet Pedagoji Enstitüsü ile birleştirilmiştir), doğudaki ilk konservatuar ve kadınların eğitim gördüğü Sanat Lisesi olarak tarihe geçti.⁸ 8 Aralık 1918'deki Azerbaycan Parlamentosu seçimlerine

⁴ Metanet Nuriyeva, "Azerbaycan Kadınının Edebi-Kültürel Çevre İçindeki Yeri", **III Uluslararası Hamza Nigari Sempozyumu Materyalleri**, Bakü, 2017, s. 104.

⁵ Namık Aliyev, **Kültürel Politika ve Kültürel Miras: Kültürel Analiz**, Bakü, Azərneşr, 2011, s. 9-10.

⁶ Dilare Seyidzade, **Azerbaycan XX. Yüzyılın Başında: Bağımsızlığa Giden Yollar**, Bakü, Yazıçı, 2004, s. 47.

⁷ **A.e.**, s. 63.

⁸ Hagani Memmedov, **Azerbaycan Halkının Ulusal Bağımsızlık Mücadelesi: XIX Yüzyılın Sonu – XX. Yüzyılın Başı**, Bakü, Çapar, 2005, s. 12.

ilk kez Azerbaycanlı kadınlar da katılmıştır.⁹ Böylelikle kadınların toplumdaki rolünün önemli bir göstergesi olarak, çeşitli dallarda aktif olarak çalışmalarının yanı sıra kamu kurumlarında da çalışma ve çeşitli faaliyetlere katılma azimleri gösterilebilir.

Üçüncü bölümde ise çağdaş dönem Azerbaycan siyasetinde kadının temsili, politik düzende yer almanın zorlukları ve beraberinde getirdiği sorunların gerçek sebepleri gösterilmeye çalışılmıştır. Bu son dönemde Azerbaycan kadınlarının hem siyasi hem de ekonomik alanda önemli katkıları olsada kadınların aile içinde de aktif olması birçok zorluklarla karşılaşmalarına sebep olmuş ve tam olarak siyaset hayatına katılmalarını engellemiştir. Ayrıca aile, kadın ve çocuk sorunlarına da eğilerek Çarlık Rusya döneminde Azerbaycan siyasetinde kadın ve Sovetler Birliği döneminde Azerbaycan siyasetinde kadın mevzusu mukayeseli olarak anlatılmıştır. Bununla birlikte Azerbaycan'ın bağımsızlığından günümüzde kadar süregelen kadın anlayışından da bahsedilmiştir. Azerbaycan kadınının sosyal hayattaki yeri ile siyasi partiler içindeki yeri ve etkinlikleri bununla birlikte kadın teşkilatlarının iktidara olan etkileri de incelenmiştir. Diğer Avrupa ülkelerindeki kadınların siyasete katılımını arttıran faktörler analiz edilirken Azerbaycan'da kadınların siyasete katılımını hangi faktörlerin engellediği irdelenmiştir. Özellikle Avrupa ülkelerindeki kadınların siyasete katılım oranlarının nasıl bu denli yüksek olduğu incelenmekte ve bu ülkelerde durumun Azerbaycan için bir örnek oluşturabileceği varsayılmaktadır. Bu çalışmanın esas amacı, karşılaşılan sorunlar için bir çözüm yolu bulmak ve yeni oluşmakta olan siyasi ortam içinde hem ekonomik hem de siyasi sıkıntılarla karşı karşıya olan Azerbaycan kadınının, siyasi hayat içindeki yerinin, genel olarak Sovyet dönemi öncesi, sosyalizm dönemi ve bağımsızlık dönemlerinde hangi yönlerden gelişme, duraklama ya da gerileme gösterdiğini açıklamaktır.

⁹ A.e., s. 49.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASAL TEMSİL VE DEMOKRASİ KAVRAMI

1.1. Siyasal Temsil Kavramı

Günlük hayatımızda sıklıkla kullandığımız kelimelerden biri olan “temsil” sözcüğü, siyaset alanında, bilhassa demokrasiye ilişkin kuramlarda, temel kavramlardan sayılmaktadır. Temsil anlayışı, toplumsal, siyasal ve kanunsal açılardan tartışma konusu olduğu için tanımlandırma konusunda bir zorluk yaratmaktadır. Üzerinde durduğumuz tanım ise yerel siyasette temsil kavramı için verilen tanımdır.¹⁰ Siyasal temsil, demokrasinin temsili demokrasiye bırakılmasıyla oluşmaktadır.¹¹

Demokraside idare eden ve yönetilen özdeşliği olması, temsil düşüncesine özellikle de siyasal temsil fikrinde bir seçkinlik ortaya çıkarmış, seçmek ve seçilmek olgusu siyasal temsil kavramını geliştirerek onun anlamını zenginleştirmiştir.¹²

Yerel siyasete ilişkin görüşlerde temsil kavramı, halkın görüşlerini kendinde bütünleştirmiş, onlar gibi düşünmekle görevlendirilen şahsın insanlar adına karar alabilmesi olarak tanımlanmaktadır. Yerel yönetim sistemine “temsil eden” rolü ile dâhil olmak hem çalışanların hem de insanların motivasyonunu artırmaktadır.¹³

Kalaycıoğlu temsil kavramını şöyle tanımlamıştır: “Kişinin otonom olarak yaptığı tercihler ve verdiği kararlar sonucunda siyasal karar mevkilerine gelecek olanları veya bu mevkileri ellerinde bulundurmaları etkilemek üzere yaptıkları siyasal eylem ve faaliyetlerdir.”¹⁴

¹⁰ Birsen Örs, “Siyasal Temsil”, *İstanbul Üniversitesi Siyasi Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:35, Ekim 2006, s. 209.

¹¹ Yrd.Doç.Dr. Hakkı Kızılloluk, *Seçim Kanunları ve Siyasal Temsil*, Ankara, Anı Yayıncılık, 2011, s.11.

¹² Demet Sayinta, “Siyasal Temsil Üzerine Temel Belirlemeler”, *Ayrıntı Dergi*, No:3, Mart-Nisan 2014, s. 192-194.

¹³ *A.e.*, s. 197.

¹⁴ Ersin Kalaycıoğlu, “Karşılaştırmalı Siyasal Katılma, Siyasal Eylemin Kökenleri Üzerine Bir İnceleme”, *İÜSBF*, No: 3160, 1983, s. 10.

Siyasal temsille ilgili ilkelerin oluşmasında birçok tanınmış siyasi düşünürün katkısı olmuştur. İlk olarak bu kavramı inceleyen ünlü İngiliz düşünürü Thomas Hobbes her türlü hükümet için geçerli olduğunu ve tüm hükümetlerin yurttaşları temsil ettiklerini ileri sürmüştür. Hobbes'un öngördüğü biçimde temsil; gerçek ve yapay olarak ikiye ayırdığı kişiler arasında yetkili bir tescil işlemidir. Burada gerçek kişi, yetkiye sahip olan; yapay kişi ise onun adına iş yapan bireydir. Gerçek birey ister toplumda isterse de siyasal sistemde kendine düşen rolü yerine getiren ve kendi adına faaliyette bulunma yetkisinin başka bir kişide olduğunu tescil etmekle temsil ilişkisini kurmaktadır.¹⁵

Thomas Hobbes'a göre temsil ilişkisi, insanların kendilerini yabancıların baskılarından ve birbirlerinin zararlarından koruyabileceği inancıyla, kendi güçlerini gönüllü olarak kendi aralarında anlaşılarak bir kimseye veya bir kurula vermeleriyle oluşmuştur.¹⁶ Hobbes'un deyişiyle "temsil", gerçek kişi ile bu yetkiyi onun yokluğunda kullanma izni ve hakkı kendisine gerçek kişi tarafından verilen yapay kişi arasındaki ilişkidir. Böylece temsil ilişkisi, kendini yönetme hakkının kişinin doğal hakkı olduğunu, ancak birkaç zorluk nedeniyle bu hakkın kişiyi simgeleyen, onun yokluğunda bu yetkiyi kullanabilen ve ona hesap vermekte yükümlü olan bir ikinci kişi aracılığıyla olacağını ifade etmektedir.¹⁷

Demokrasi, temsil, siyaset konularındaki çalışmalarıyla tanınan Alman asıllı feminist siyasetçi Hanna Fenichel Pitkin ise temsil olgusuna belirli bir tanım vermenin kesin bir biçimde imkânsız olduğunu dile getirmektedir. Pitkin bu sözcüğü tarihi dönemler içinde birkaç kavramın iç içe geçmesiyle anlam ve boyut değiştirmiş kelimeler sınıfından saymaktadır. Pitkin temsil kavramını dört farklı başlıkta tasnif etmiştir:

¹⁵ Hanna F. Pitkin, **The Concept of Representation**, Berkeley, University of California Presss, 1972, s. 311.

¹⁶ Mete Tunçay, **Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi**, C: III, Ankara, Teori Yayınları, 1985, s. 204.

¹⁷ Kızılloluk, **a.g.e.**, s. 3.

1. Biçimci temsil
2. Betimleyici temsil
3. Karar alıcı ve sorumlu temsil
4. Sembolik temsil

Biçimci temsil: Formel düzenlemeler bütünü olarak algılanmaktadır. Yani temsilin anlamı yetki verme veya yetki kazanmadır. Dolayısıyla temsilci, eylemi yapan; temsil edilen ise kendisi yapmış gibi, bu eylemin sorumlusu olarak belirlenir.¹⁸

Bu temsil yaklaşımına bağlı farklı yaklaşımlar mevcuttur. Bunlardan biri Alman teorisyenlerden oluşan “**Organschaft Okulu**” dur. Bu okulun en tanınmış siması olan Max Weber’e göre temsil, belirli bir grubun geride kalanlara atfen yapmış oldukları eylemdir.¹⁹

Betimleyici temsil: Bu yaklaşım biçimci temsilden farklıdır. Öyle ki temsil, seçim mekanizmasını mutlaka gerekli kılmaktadır ve parlamento kompozisyonuna tamamen uyması gerekmektedir. Temsilciler meclisi, toplumu olduğu gibi yansıtan bir aynadır. Temsil kavramını toplumu yansıtmak olarak algılayan bu yaklaşıma göre, temsilin gerçekleşebilmesi için kısmi temsile dayalı seçim sisteminin uygulanması gerekmektedir. Bu yaklaşımın temsilcilerinden olan J.S. Mill’e göre temsil ile yönetme kesinlikle birbirinden ayrılmalıdır. Çoğunluğun kararlar alındıktan sonra yönetme hakkı vardır. Ancak bu temsilden farklıdır. Çoğunluk adına karar alırken çoğunluğu yönetiyor olursunuz ama onu yönetmezsiniz. Şöyle ki çoğunluk eylem aracı olabilir fakat temsil aracı olamaz.²⁰

Karar alıcı ve sorumlu temsil: Temsilcilere hem temsil edilenlere karşı sorumluluk yükleyen hem de karar alma görevi veren bu yaklaşıma göre, temsilci sadece toplumu temsil eden değil, toplum adına eylemde bulunan kişidir. Bu

¹⁸ Pitkin, **a.g.e.**, s. 11, 38-39.

¹⁹ Max Weber, **The Theory of Social and Economic Organization**, N.Y., The Free Press, 1947, s. 143-146.

²⁰ John S. Mill, **Utilitarianism, Liberty and Representative Government**, N. Y., London J.M. Dent and Sons Ltd., 1947, s. 235-240.

yaklaşımı dayanarak temsil, sonuçlarından diğerlerine karşı sorumlu olunan bir işlemdir.

Sembolik temsil: Siyasal temsilin çeşitli semboller vasıtasıyla gerçekleştiğini öne süren bu yaklaşıma göre, tüm temsil işlemi bir tür sembolleştirmedir.²¹ Genel olarak açıklarsak, siyasal temsil yürütme hak ve yetkisine sahip gerçek bir kişi ile bu yetkiyi onun yokluğunda kullanma izin hakkı ve kendisine gerçek kişi tarafından verilmiş yapay kişi arasındaki ilişkidir. Bu anlamda temsil, bir yetki tescili işleminden kaynaklanır.²²

Bunlarla birlikte siyasal temsil, seçim hakkına sahip vatandaşların seçilmiş temsilciler aracılığıyla yasalar ve hükümet politikalarının oluşturulmasına katılım sürecini ve yöntemlerini kapsar.

Bugün demokraside kullandığımız “temsil” kavramı, çoğulculuk, güçler ayrılığı, parlamentarizm, üst düzey devlet görevlerinin seçimi gibi temel ilkelerin oluşturulması için hayati önem taşımaktadır. Bu sebeple siyasi partiler ve seçim kurumları temsil ilkesini uygulamak için ortaya çıkmış yapılardır.

1.1.1. Temsilin Tarihsel Gelişimi

Her şeyden önce “kopyasını çıkarmak, simgelemek” anlamlarına sahip olan (*representation*) “temsil” kelimesi bir nesneyi tasvir etmek, tanımlamak beyinde canlandırmak ve belirtilenlerin yanı sıra bir şeyi simgelemek, bir nesneyi işaret etmek manalarına gelen (*represent*) temsil etmek fiilinden türemiştir.²³ Söz konusu anlamlara sahip olan kelime esasında fiil olarak eski Fransızca’da kullanılan “takdim etmek, göz önüne sermek, resmini çizmek” anlamlarına gelen “representer”

²¹ Anthony H. Birch, **Representation**, N.Y., Praeger Publishers, 1971, s. 17.

²² Ersin Kalaycıoğlu, A. Yaşar Sarıbay, **Türk Siyasal Hayatının Gelişimi**, İstanbul, Beta Yayınları, 1986, s. 313.

²³ Joan W. Scott, **Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi**, Çev. Aykut T. Kılıç, Agora Kitaplığı Yayınları. İstanbul, 2007, s. 8.

sözcüğünden ve bu sözcüğün de Latince kökenli “*repraesentare*” kelimesinden türetildiği ileri sürülmektedir.²⁴

Bir kişinin öbür kişiyi temsil etmesi modern çağa ait bir olgudur. Eski Yunanistan’da mevcut durumu tanımlayan bir ögeyle karşılaşılmada bu anlayışın gerçekliği ciddi bir tartışma konusu olmuştur.²⁵ Söz konusu devirde, ülkenin demokrasi namına uyguladığı siyasi kararlar, Ekklesia olarak adlandırılan millet meclisinde bir araya gelen kişilerce gerçekleştirilmekteydi. Demokrasi adı koyulan bu sistemde bir kent içerisinde yaşayan tüm insanlara karar alma sürecine katılma hakkı tanınmıyordu. Toplantıya dâhil olan vatandaşlar hem her çeşit siyasi yükümlülüklerin alınması sürecinde iştirak ediyor hem de memur ve siyasi görevlileri seçme hakkından yararlanıyorlardı.²⁶ Kamu işlerinde çalışacak insanların seçiminde tüm adayların ortak şansa sahip olduklarını kura çekme yöntemi göstermekteydi. Aristoteles devlet çalışanlarının atamalarının kura metoduyla gerçekleşmesini demokrasinin etkenleri içerisinde göstermiştir.

Platon’a göre aylak diye adlandırılan kişilerin, yönetimi sahiplenip tahta oturması tehdidinin belirtisi olan demokrasi, esasen, azın çoğu yönetmesine çoğunluğun itiraz etmemesi ve mevcut duruma rıza göstermesidir. Antik Yunan tecrübesi mevcut yaşamımızdaki yöntemler için emsal teşkil etse bile temsilcilerin yalnızca erkeklerden oluşması, erkek kadın ayrımı yapmaları gibi eşitsizlikler de vardı. Köleler ve kadınlar bu doğal haktan mahrum bırakılmış, onların seçme ve seçilme hakları yok sayılmıştı.²⁷ Eski Yunanistan’da yaygınlaşan ve demokrasiye aykırı sayılabilecek hareketlerde bulunan bu yapı, sonraki yüzyıllarda “Yunan deneyimi” olarak adlandırılmıştır. Demokrasiye ilgisizlik olarak nitelendirebileceğimiz bu etken, Roma İmparatorluğu’nun başarısızlığa uğrayarak

²⁴ Online Etymology Dictionary, “representation” (Çevrimiçi) http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=representation&searchmode=None

²⁵ Sayınta, **a.g.e.**, s. 191.

²⁶ Davut Dursun, **Siyaset Bilimi**, İstanbul, Beta Yayınları, 2008, s. 41.

²⁷ **A.e.**, s. 49.

çöküşe sürüklenmesinden Orta Çağ Avrupasını kontrol altında tutan Protestan Reform hareketlerine dek devam etmiştir.²⁸

12. yüzyılda kilisenin yönetsel açıdan etkin olduğunu ve mühim bir yükselmeye ulaştığını görmekteyiz. Temel neden ise beraberliği ve eşit seviyeyi temin etmek için işlemlerin açılımına duyulan gereksinimdir. Gregoryen reform hareketinin ardından Orta Çağ Kilisesi organize bir şekilde merkezi bir dini birlik oluşturma arzusu içindeydi.²⁹ Buna dayanarak Batı Avrupa’da kilise, eylem merkezlerini gitgide büyötmeye başladı. Kilise, daha pratik yöntemler ortaya koyma ve kendini daha iyi ifade edebilme vasıtaları oluşturmaya gereksinim duymaktaydı. Feodal hukuk, idareciler ve asillerin mahkemedeki temel işlevlerini hayata geçirme isteklerini gitgide güçleştirmektedir. Bu insanlar yalnızca kendi menfaatleri için hareket etmekteydiler. Roma ve kilise hukukunun zaman içinde tekrardan uyanışı hem dünyevi hem de ruhani denetimin daha sofistike bir biçim kazanmasında etkili olmakla birlikte bundan kendisi de etkilendi ve feodal hukukun sınırlanmış özelliklerini yatıştıran taze anlayış ve yöntemlerin güçlenmesine katkı sağladı. Öte yandan, Roma hukukunun tekrar yorum kazanması siyasal otorite faktörünün manasını da bir bakıma yeniledi. Mesela, siyasal otoritenin kitlenin içinden geldiğini veya kitlenin tüm iktidarı devamlı bir biçimde idareciye devrettiği düşüncesi önem kazandı.³⁰

Antik devrin hemen ardından politika yönünde ikinci mühim gelişim, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Amerikan ve Fransız devrimleri sırasında meydana gelmiştir. Bu uyanışa rehberlik eden kişiler ise devrin aydın kesimi olmuştur. Yönetme-yönetilme problemini çözmeyi milletin kararına sunma düşüncesini savunanlar, Jean Bodin, Niccolo Machiavelli, Thomas Hobbes, John Locke ve Jean-Jackques Rousseau gibi isimlerdir.³¹ Böyle karışık bir zamanda bir yandan devletin kurulması ve feodal statülü birliklere karşı devletin otoritesinin kabul görmesi önemli bir etken sayılırken öte yandan devlet ve devletin tek güce dönüşeceği (devletin tek söz sahibi

²⁸ Örs, a.e., s. 206.

²⁹ Zehra Y. Dökmen, **Toplumsal Cinsiyet**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2010, s. 72.

³⁰ Elmeddin Nasibov, **Devlet ve Politika Felsefesi**, C: III, Bakü, Bilim-Eğitim Yayınevi, 2015, s. 63-67.

³¹ Mustafa Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, 13. bs., Ankara, Siyasal Kitabevi, 2017, s. 27.

olmasını kabul etmekle hükümlü) uyruklar meydana çıkmış oldu. Öncelikle aralarında taban tabana çelişkili fikirler, farklılıklar olsa da Jean-Jacques Rousseau ve John Locke'un teorilerinde yer aldığı üzere, kişisel iradenin hâkim bir iradeyle yer değiştirmesi aracılığıyla lider olan kişi yerine vatandaşlardan oluşan ortak bir yapı temel olarak görülmüştür.³² Tüm bu gelişmelerin en mühim neticesi ise milletin hâkim güç olduğunun anlaşılmasıdır. Çok bilinen hâkimlik kavramında hüküm vermek yetkisi tanrısal otoritenin dünya üzerindeki temsilcisi olarak hükümdara sunulur ancak seküler siyasette hâkimliğin temelini halk oluşturur ve hâkimiyet kendilerinin siyasi göstergesi sayılan devlette somutlaşır.

Egemenliğin kuruluşu ve uzun zamanlı olmasının en temel şartı, iktidarın kanunen bir zeminde oluşturulması ve onu idare edenlerin kendilerini bu kuruluşla problem yaşamadan özdeşleştirmesidir. Politik yasallık, yöneten ve yönetilenlerin bir bütün içinde birleşmesiyle yaşayabilir.³³ Böylelikle tek irade olarak yaşamakta olan ulus, hükümdardan boşalan tahta geçerek devletle özdeşleşirken iktidarın beraberliği ise milletin beraberliği ile temin edilmiş olur.

1.2. Demokrasi Kavramı

Demokrasi sözcüğü eski Yunanca “demos; halk” ve “kratos; iktidar” sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşur ve "halk iktidarı" anlamına gelir.³⁴ Çağdaş dünyadaki toplumlarda çeşitli manalar edinmiş ve her biri değişik uygulamaları tanımlamak için kullanılan bir anlayış şekline dönüşmüştür. Bu çeşitlilik "demokrasi" kelimesine genel bir tanımın verilmesini güçleştirmektedir. Bu sebeple adı geçen kavram ele alınırken, kaçınılmaz olarak bazı çerçevelerin çizilmesine ve bu çerçeve dâhilinde konuya başvurmaya ihtiyaç vardır.³⁵

Her toplum, demokratik yaşamın sürekliliğini temin etmek için toplumun meşruiyetine inanan ve bu bünyeye uygun bir biçimde hareket eden kurum ve

³² A.e., s. 28.

³³ Pitkin, a.g.e., s. 43.

³⁴ Altındal, a.g.e., s. 11.

³⁵ A.e., s. 15-16.

kuruluşlara ihtiyaç duymaktadır.³⁶ Tüm demokratik yaşama sahip toplumlarda, cemiyetin yönetime politik katılımının biçim ve limitlerini çizen, vatandaş olarak hak ve yükümlülüklerini saptayan vasıtalar çok çeşitlilik sergilemekle ise de bu vasıtalar içinde anayasa ve sivil toplum örgütlerinin önemli rolleri bulunmaktadır.³⁷ Temsil işleyişi, demokratik politik düzenlerde inandırma aracı olarak kullanılan en temel olgudur. Yöneten ve yönetilen kavramını kapsayan temsil ilişkisi ve halk hâkimiyeti kavramlarının toplumu inandıramadığı açıkça seziliyor. Topluluğun temsil edilebilmesi ve buna inanmasının yolu yalnızca halka dair olanın, egemenliği tamamıyla içine almasıyla gerçekleşecektir.

Güçlü birlikteliklerin birbirinden uzaklaşması yahut güç birimleri arasında belirli bir dengenin oluşması, değişik kurumların mekanizmasına kökünden etki eder ve onları şekillendirir. Söz konusu mekanizma aynı zamanda, demokrasi kavramının esasına ve ayırt edici bir hususuna, yani kişinin elde edebileceği bağımsızlıkların ve hakların da bir güvencesine işaret eder. Aksi takdirde totaliter düzenlerde görüldüğü gibi, kişiler arasında, elde edecekleri imkanlar, haklar açısından bir eşitsizlik meydana çıkacaktır.³⁸

Demokrasi, toplumun bütün kişilerinin katılım hakkına sahip olduğu ve millet tarafından millet için yönetilen bir idare şeklidir.³⁹ Bir toplulukta siyasal özgürlüklerin her birey için mevcut olması, hukuksal devletin tüm kurum ve kuruluşlarıyla mevcut olması ve çalışabilir bir durumda olması, büyük güçlerin parçalanması, öbür erkin otorite güçlerine başvurmaksızın istifade edebilmeleri, adı geçen üç erkin şeffaflıklarının temin edilebilmesinden dolayı kontrol ile açık bir biçimde tatbik edilmesi, demokrasi kültürünün sadece dört beş yıl içinde gerçekleşmiş seçimlerde oylama yolundan başka hiçbir ayırt ediciliğe ve devre dışı bırakılmaya başvurmaksızın yerleşmesi, hakiki yurttaş olarak sivil toplum örgütleri ve siyasi partiler içerisinde aktif katılımcılar olarak kişilerin politikaya katılımlarını

³⁶ A.e., s. 16.

³⁷ A.e., s. 39.

³⁸ Hüseyin Özgür, **Yeni Kamu Yönetimi Hareketi**, Ankara, Nobel Yayınları, 2003, s. 108.

³⁹ Mehmet Saray, **Türk Devletlerinde Meclis (Parlamento), Demokratik Düşünce ve Atatürk**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1999, s. 41.

gerçekleştirmelerinin yanında bu araçların tatbikinden alınan pozitif sonuç, demokratik bir topluma ulaşmanın ölçüsü olarak görülmektedir.⁴⁰

Tarihçilerin dünya tarihinde ilk yazılı Anayasa olarak nitelendirdiği 63 maddeden oluşan Magna Carta'nın İngiltere'de ilan edilişinin ardından politika bilimcileri bu olayı Orta Çağ'da demokrasinin ilerleme aşamasındaki en temel ve en önemli adım olarak saymaktadırlar. İngiltere'de kralın hakimiyetini ve din insanlarını millet adına kısıtlayan bu evrak doğrultusunda 1265 yılında az sayıda olsa da toplumun belirli bir bölümünün dahil olabildiği bir seçimin ilk kez gerçekleşmiş olması demokrasi bakımından mühim bir başarı sayılmıştır.⁴¹ Magna Carta yazılı anayasası dünyanın bağımsızlık adına attığı en mühim adım olarak görülmektedir. Bu muhteşem anayasa örneği, İngiltere'de kralın mutlak otoritesinden vazgeçtiği, hukukun insanın kendi arzu ve dileklerinden yüksekte olduğunu kabul ettiği, tarihin akışını değiştiren bir belge olma özelliği taşımaktadır.⁴²

Tarihi Magna Carta'dan bazı önemli maddeler:

- I. Kimse haklarından veya mülklerinden mahrum edilemez, hapsedilemez, sürgün edilemez veya herhangi bir şekilde durdurulamaz.
- II. Hak ve adalet kimseye satılamaz, reddedilemez ve geciktirilemez.
- III. Yasalar haricinde hiçbir vergi, rütbesi büyük olan kilise insanları ile baronlardan yaratılmış bir kurula başvurmadan haciz yoluyla yahut zor tatbik edilerek toplanamaz.⁴³

Her devirde ihtiyaçları karşılayacak şekilde düşünülerek hazırlanmıştır.

⁴⁰ A.e., s. 46.

⁴¹ Meral Sağır Öztoprak, "Demos'un Genişlemesi ve Temsili Demokrasiden Küresel Doğrudan Demokrasiye", *Amme İdaresi Dergisi*, C.XXXVII, Sayı 3, 2004, s. 108.

⁴² A.e., s. 111.

⁴³ A.e., s. 112.

Tablo 1: Bazı Düşünürlere Göre Siyasal Yönetim Biçimleri

EFLATUN	ARİSTOKRASİ TİMARŞI=TIMOKRASİ OLİGARŞİ DEMOKRASİ TİRANLIK	→ Soyluların yönetimi → Şan ve şerefe düşkün olanların → Zenginlerin Yönetimi → Halkın yönetimi → Zorbalık / despotizme dayanan kişi
ST. THOMAS AQUINOS	Aristo'nun yaptığı sınıflandırmayı aynen kabul eder. Aristo gibi o da halkın çoğunluğunun yönetime katıldığı ve halkın çıkarlarının korunduğu POLITY'İ en iyi yönetim biçimi olarak kabul eder.	
THOMAS HOBBS	MONARŞİ ARİSTOKRASİ DEMOKRASİ	→ Kişisel egemenliğe dayalı yönetim → Belirli bir zümre egemenliğine dayalı → Halkın egemenliğine dayalı yönetim
JOHN LOCKE	MONARŞİ OLİGARŞİ DEMOKRASİ	→ Bir kişi irsi olarak ya da halk seçimi ile egemenliği elinde tutar → Belirli bir zümre egemenliği elinde tutar → Toplum siyasal düzeni kurar ve yönetir
MONTESQUIEU	DESPOTİZM OLİGARŞİ CUMHURİYET	→ Tek kişinin yasalara uygun olmayan keyfi yönetimidir → Bir kişinin hukuka uygun olarak yönetimi → 2'ye ayrılır Demokrasi: egemenliğin halkın elinde olduğu ve Aristokrasi: egemenliğin belirli bir azınlığın elinde olduğu
JJ ROUSSEAU	MONARŞİ ARİSTOKRASİ DEMOKRASİ	→ Tek kişinin yönetimi → Azınlığın yönetimi → Çoğunluğun yönetimi

Kaynak: Mümtazer Türköne, Siyaset, İstanbul, Pasifik Ofset Ltd Şti., 2014, s.169.

1.3. Demokrasi Tipleri

Modern toplumsal örgütlenmelerde demokrasi pratiğinin zorlukları, demokrasilerin temsil yoluyla işlemesine yol açmıştır. Bu nedenle demokratik bir siyasal temsil anlayışı çerçevesinde demokrasi ve temsil arasındaki uyumsuzlukları uzlaştıran temsili demokrasi uygulamaları yaygınlık kazanmıştır. Bu bağlamda demokrasi ve temsil ilişkisini anlamak, demokratik siyasal temsil tartışmaları içinde hangi temsil modelinde kadınların, demokratik sürece dâhil edilmesinin yolunu açacağını tartışmak ve bu çalışmanın benimsediği tanımlayıcı temsil modelinin argümanlarını ortaya koymak gerekli görülmüştür.

XIX. ve XX. yüzyıllar, demokrasi idealinin yükseldiği ve demokratik yönetimin her geçen gün dünya genelinde yaygınlaştığı dönemlerdir. Artık günümüzde bir devlet yönetiminin demokratik ya da otoriter olup olmayacağı tartışılmamaktadır. Aksine demokratik bir sistemin, daha güçlü ve sağlam olması için nelerin gerekenli olduğu tartışılmaktadır.

Demokrasinin diğer yönetim biçimlerinden üstün olduğunun kabul edilmesi, siyasal ve sivil özgürlüklerin, insan haklarının ve hukukun üstünlüğünün garanti altına alınmasıdır. Demokratik yönetimler, bireyin hak ve özgürlüklerine değer verir ve herkesi eşitlik ilkesi çerçevesinde sorumlu tutar. Halk egemenliği ideali de bu temel değerler üzerinden tanımlanır ve demokratik toplumlarda bu değerler iç içe girmiştir. Demokratik yönetimlerde tüm vatandaşların ve grupların eşit şekilde temsil edilebilme ve fikirlerini özgürce yayma hakkına sahip olmaları, farklılık ve çeşitliliklerin katılımının ve temsilinin korunmasının demokrasiyi güçlendireceği savunulur. Nitekim bu haklar aracılığıyla alternatif seslere yer vermek, demokratik sistemin meşruluğunu arttırmaktadır.⁴⁴

Demokrasinin birçok tipi mevcuttur ancak aşağıda demokrasinin en yaygın tiplerine değinilmiştir. Bunlar; doğrudan demokrasi, temsili demokrasi, sosyal demokrasi, anayasal demokrasi, yarı doğrudan demokrasi gibi başlıca türleridir.

⁴⁴ Mustafa Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, 4.bs., Ankara, Siyasal Kitabevi, 2001, s.195.

1.3.1. Doğrudan Demokrasi

Birçok kaynaklarda “saf demokrasi” adıyla da ele alınmaktadır. Bazı politika bilimcilere göre ideal yönetim biçimi olarak görülen tek demokrasi türüdür. Toplumun, neredeyse tamamının, yönetim düzeninin içinde bizzat yer almasıyla oluşan demokrasi türüdür.⁴⁵ Eski Atina demokrasisi yahut klasik demokrasi olarak adlandırılan bu demokrasi türü, Antik Çağ’da Atina’da meydana çıkan doğrudan demokrasi biçimini ifade etmektedir. Bu demokrasi biçimi cemiyetin, toplumun yaşadığı ülkenin bizzat halk içinden gelen kişilerce yönetilmesini öngörmektedir. Buradan yola çıkarak söylenebilir ki demokrasi dizgesi, demokrasi anlayışının ülküsel olgusuna hemen hemen cevap veren bir demokrasi türüdür.⁴⁶ Referandum gibi vasıtalarla toplum iradesinin etkisine ve somutlaşmasına düzen sağlayan doğrudan doğruya demokrasi tipidir. Sonuç olarak doğrudan demokrasi, politik hükümlerin çoğunluk esasına dayanarak vatandaş oyları üzerine kurulu bir yönetim biçimidir. Büyük toplumlarda, halkın büyük kısmının yönetime katılıp seçme hakkını kullanmasına pek az rastlanmıştır.⁴⁷

Doğrudan demokrasi, vatandaşların siyasal açıdan karar alma sürecine aracısız ve devamlı katılımını ifade eder. Böylelikle doğrudan demokrasi yöneten ve yönetilen ile devlet ve sivil toplum ayrımlarını ortadan kaldırmaktadır.⁴⁸

1.3.2. Temsili Demokrasi

Yukarıda bahsettiğimiz demokrasinin en basit ve sade şekli olarak nitelendirilen doğrudan demokrasi tipi M.Ö. IV. yüzyılda oluşmasına rağmen zaman içerisinde bu model, sorunları beraberinde getirmiştir. Politik düzende zaman zaman karşılaşılan sorunlar doğrudan demokrasi örneğinden de öte bir tipin gelişmesine,

⁴⁵ Atilla Yayla, “Anayasacılık, Anayasal Demokrasi ve İdeolojiler”, 30 Nisan-1 Mayıs 2011 tarihlerinde Abant Platformunda “Yeni Anayasa’nın Çerçevesi” başlıklı toplantıda sunulan bildiri, 2012, s. 25.

⁴⁶ A.e. , s. 82.

⁴⁷ Şafak Ural, “Demokrasi Kavramı, Toplumsal Değerler ve Birey”, **Demokrasinin Felsefi Temelleri** isimli toplantıda yapılan konuşma metni, Ankara, 1988, s.19.

⁴⁸ Türköne, a.g.e., s.169.

demokratik düzenin biçim değiştirmesine neden olmuştur.⁴⁹ Bu süreç boyunca etkinliğini arttırmaya çalışan ve ulus-devlet kavramının esas etkenlerinden birisine dönüşen temsili demokrasi, vatandaşlara sağlanan hakların temsilcileri vasıtasıyla işleme soktukları bir demokrasi türü olarak görülmektedir.⁵⁰

Endüstriyel toplumun politik dünya görüşünü ortaya çıkaran temsili demokrasinin çekirdeğinde temsil anlayışı yer almaktadır. Temsil otoritesini politik düzende demokrasi ile birleştiren en temel gidişat ise kanunlar çerçevesinde hayata geçirilen seçimlerdir. Bu anlamda temsili demokraside vatandaşlar ile temsilciler arasındaki yakınlığın, kanunlar çerçevesinde hayata geçirilen seçimler ile gerçekleştiğini dile getirmek mümkündür.⁵¹

Temsili demokraside seçimler, vatandaşların fikirlerini politik arenaya aktardıkları oldukça mühim etkenlerden biri olarak belirtilmektedir. Öyle ki birtakım gruplarca seçimlerin demokrasi ile özdeşleştirildiği de belirtilmektedir. Fakat belirli bir süreyle gerçekleştirilen seçimlerde temsilcilerin öngörülmesi, hâkimlik, otorite sahibi olma hakkından bütünüyle vazgeçmek gibi de görülmemelidir. Çünkü teorik açıdan belirtildiği gibi millet adına karar alma otoritesi, seçimlerde mevkiye getirilen temsilcilere aktarılmış olmakla beraber, toplum direkt ve dolaylı yöntemlerden yararlanarak iktidarda olma hakkını kullanmaya ve idare etme sürecine dâhil olmaya devam etmektedir.⁵²

Temsili demokrasinin temel amacı, demokrasiyi daha yaygın bir arenaya yaymaktan ziyade, insanların iradesini meydana çıkarmak ve bu irade esasında kararların alınmasını sağlamaktır.⁵³ Bundan dolayı idareciliğin yasallığı da büyük miktarda oluşmuş olacaktır. Fakat şu hususu belirtmek gerekir ki çoğunluğun

⁴⁹ Osman Nacak, “Temsili Demokrasinin Sorun Alanları ve Çözüm Noktasında Yeni Bir Model”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 32, 2014, s. 196.

⁵⁰ Saray, **a.g.e.**, s. 24.

⁵¹ **A.e.**, s. 29.

⁵² Abdullah Çelik, “Yerel Temsil Açısından Yerel Seçilmişler Üzerine Bir Araştırma: Bingöl İl Örneği”, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, 17 (1), 2008, s. 76.

⁵³ Chantal Mouffe, **Demokratik Paradoks**, Çev. Ahmet C. Aşkın, Ankara, Epos Yayınları, 2002, s.7.

idareciliği ile azınlığın muhafaza edilmesi arasındaki denklik bilhassa mühim olup, demokrasilerde göz ardı edilmesi ciddi karmaşıklıklara yol açan temel bir konudur.⁵⁴

Temsili demokrasinin faydaları aynı zamanda şöyle sıralanabilir.

- Bu model demokrasinin uygulanabilir bir biçimini sunmaktadır.
- Sıradan vatandaşlara karar alma süreci için bir sorumluluk yükler.
- Sıradan vatandaşların yönetime doğrudan katılmaması sistemli bir istikrar verir.
- İktidarın daha eğitilmiş, daha bilgili ve daha tecrübeli ellerde olması sağlanır.⁵⁵

Temsili demokraside vatandaşların temsilcilerine, gelecek seçimlere dek müdahalede bulunmamaları, temsilcilerin kendilerine oy veren vatandaşlardan bütünüyle özgür bir biçimde hareket etmelerine olanak tanır. Doğrudan demokrasi türünde ise vatandaşlarının arzuları ve beklentileri ile onlar adına verilen hükümler arasında meydana gelen dengesizlik, birtakım sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu anlamda politikacıların genel anlamda kendi fikir ve düşünceleri doğrultusunda yaptıkları eylemleri, onlara inanıp oy verenlere hesap vermekten kaçınmaları ve sırf bu yüzden temsili demokrasilerin devamlı bir şekilde yasal krizler ile karşı karşıya kaldıkları görülmektedir. Bu durum tabii ki otorite sahiplerinin topluma dayalı bir idarecilik modelinden söz etmelerini oldukça güçleştirecektir.⁵⁶

Temsili demokraside siyasi partilerin bir vasıta olarak tasvir edildikleri görülmektedir. Fakat çağdaş dünyamızdaki siyasi partilerin zaman ilerledikçe önemli bir yere sahip olması ve zaman içinde bir vasıta olmaktan çıkarak amaç haline dönüşmesi, temsil düzeni mekanizmasının çalışması, politik katılımın temin edilmesi ve temsili demokrasinin uygulamaya sokulması yönünden oldukça büyük bir problemi gündeme getirir.⁵⁷ Öte yandan partilerin her platformda demokrasiyi ve vatandaşların idarecilik düzenine bağlanmasını savunmalarına bakılmaksızın,

⁵⁴ Özgür, **a.g.e.**, s. 108.

⁵⁵ Türköne, **a.g.e.**, s.172.

⁵⁶ Nasibov, **a.g.e.**, s. 68-70.

⁵⁷ Öztoprak, **a.g.e.**, s. 109.

uygulama zamanı idarecilik anlayışıyla bağdaşmadığı gibi demokrasi açısından fikir bildirmeyi, söz sahibi olmayı da güç duruma düşürmektedir.⁵⁸

Siyasi partilerin böyle katı idarecilik anlayışına sahip olması, toplumun yönetime katılma oranlarının sınırlanmasına ve temsili demokrasinin duraklamasına neden olduğunu söylemek mümkündür.

1.3.3. Sosyal Demokrasi

Tarihsel açıdan bakıldığında Marksizm ile bağdaştırılan sosyal demokrasi kavramı, çağdaş dünyamızda farklı manalar ihtiva etmektedir. Sosyal demokrasi modeli, 20. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak kapitalizm formasyonunun dinamik hareketliliği sebebiyle yeniden düzenlenmeyi amaçlayan bir anlayıştır.⁵⁹ Öyle ki sosyal demokrasi sosyalizmle karşılıklı ilişkiden ziyade kapitalizme yönelik bir biçim olarak ortaya çıkmıştır ve bazı siyaset bilimcilere göre komünizmin beraberinde getirdiği tehlikelere karşıdır. Piyasa ekonomisinde dengeyi kurmuş bir faktör olarak bu kavram, birçok kalkındırma faaliyetini desteklemektedir.⁶⁰ Özetle, sosyal demokrasi anlayışı, topluma yönelik huzur devleti prensipleriyle beraber kapitalizmin uyuşmazlıklarını ve buhranlarını geride bırakmayı, böylelikle mevcudiyetini sürdürebilmeyi amaç olarak görür. Günümüzde gelişmiş Batılı toplumlarda pratik düzeyde bu demokrasi tipi uygulamaya konulmuştur.⁶¹ Demokratik sosyalizm anlayışı ve demokrasi kavramı bir bütün halindedir. Tarih göstermiştir ki demokratik sosyalizmin hem komünizme hem de ırkçılığı ön planda tutan nasyonal sosyalizme karşı müdafaa edilmesi gereklidir. Çünkü söz konusu demokrasi tipi, sağ ve sol cephelerden baskı yapan düzenleri kendi öz kimliğine ulaştırmaya çalışmaktadır. Bu demokrasi türünün özünde bağımsızlık vardır. Bu sebeple demokratik sosyalizm bazı dönemlerde “bağımsız sosyalizm” şeklinde de tanımlanmıştır.⁶²

⁵⁸ A.e., s. 20.

⁵⁹ A.e., s. 21-22.

⁶⁰ Robert A. Dahl, **Demokrasi Üzerine**, Çev. Betül Kadioğlu, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2015, s. 88.

⁶¹ Dursun, **a.g.e.**, s. 203.

⁶² A.e., s. 208.

Siyaset biliminin önde gelen isimlerinden biri olan Andrew Heywood, demokrasinin sosyal tipinin özelliklerini şöyle belirtmiştir.⁶³

- I. Sosyal demokrasi, liberal-demokratik prensiplere onay verir ve politik yeniliklerin barışçıl bir şekilde ve anayasanın temel kurallarına aykırılık etmemesi gerektiğini öngörür.
- II. Bilhassa bir zenginlik dağıtım vasıtası gibi görüldüğünde hatalı bir düzen olan kapitalizm, yapısal uyumsuzluk ve fakirlikle alakalıdır.
- III. Kapitalist sistemin bu kusurları ancak kamusal ve ortak yararın koruyucusu olan devlet müdahalesi sayesinde giderilebilir.
- IV. Ulus-devlet, kendi sınırları içinde ekonomik ve sosyal hayatı düzenlemede önemli bir güce sahip olmalıdır.

Bireyin üstlendiği görevler sonucu kendini zamanla geliştirmesi, insanoğluna yakışır şerefli bir hayat sürdürmesi, sosyal demokrasinin temel amaçlarındandır.⁶⁴ Özgürlük, eşit haklar, sosyal adalet, dayanışma prensipleri, toplumun desteklediği, demokrasi çalışmalarına ve demokrasinin temel prensiplerine uyum sağlayacağına inandığı bireylerin idarecilik konumuna yerleşmesi gibi mühim olgular sosyalizmin demokratik kolunun temellerini oluşturur ve onu geliştirir.⁶⁵ Bunların yanı sıra şunu da belirtmek gerekir ki yalnızca bu temel prensiplere sırtını dayayan bir demokrasi zihniyeti, özgün eylemler gerçekleştirme gücüne de sahiptir. Gerçekleştirilen bu eylemler demokrasinin gelişmesinde ve kök salıp ileriye taşınmasında önemli bir görevi üstlenir ve demokrasinin ilkelerine bir an bile sırtını çevirmez.

1.3.4. Anayasal Demokrasi

Anayasal demokrasi tipi, vatandaş ve devletin egemenlik haklarını onaylayan, yetkilerini belirten anayasa vasıtasıyla yetkinin sınırlarının ortaya koyulması anlamına gelmektedir. XVIII. yüzyıldan bu yana liberal zihniyete sahip olan siyaset bilimciler tarafından ortaya atılan ve temellendirilen bir anlayıştır. Demokrasinin de kısıtlamalarının olduğunu gösteren fakat bu kısıtlamaların ülkenin bütün

⁶³ A.e., s. 211.

⁶⁴ A.e., s. 224.

⁶⁵ A.e., s. 203.

vatandaşlarını ilgilendirdiğini ve yasalarla belirlenmesini öngören bir düşünce biçimidir.⁶⁶

İktidarın sınırlanmasına ilişkin klasik idealin demokratik devlete uyarlanmış halini ifade eden anayasal demokrasi, İkinci Dünya Savaşı sonrası siyaset ve anayasa literatüründe kullanılmaya başlanmıştır. Burada amaç, siyasi özgürlüğü garanti etmek ve aynı zamanda demokratik devleti anayasayla ve anayasacılığın teknikleriyle sınırlamaktır. Klasik yöntem ise kuvvetler ayrılığı yoluyla siyasal iktidarı denetim ve denge halinde tutacak bir şekilde düzenlemektir. Zamanla insan haklarını koruma altına almak da eklenmiştir. Sartori'nin belirttiği gibi, anayasal demokrasi liberal anayasacılıkla neredeyse aynı anlamı taşımaktadır. Yani demokrasi özgür bir halka dayanır. Özgür halk yoksa demokrasi de yoktur. Bu sebeple öncelik halkın özgürleşmesine verilmelidir. Böylelikle halk zamanla iktidarı talep edebilir, eline alabilir.⁶⁷

Çağdaş anayasa görüşlerini eleştirel bir şekilde inceleyenlere göre, toplumu ilgilendiren bağlayıcı kararları yalnızca demokratik yetkilere sahip milletvekilleri değil, hakimler de almaktadır. Bu yaklaşıma göre hâkimlerin idareciliğinden “hâkimler devletine” dönüşüm önemli bir husus haline gelmiştir.⁶⁸

Burada belirtilen anayasa hükümleriyle demokrasi kavramının birbirine ne ölçüde uyum sağladığı problemi her devlette aynı derecede önem kazanmamaktadır. Mesela Weimar döneminde sık sık masaya yatırılan ve Federal Almanya Cumhuriyeti zamanında anayasal demokrasinin devlet hükümleriyle bağdaşması mevzularına olan ilgi azalmıştır.⁶⁹ Aynı zamanda ülke ve demokrasinin prensip olarak uyumsuzluğuna ilişkin düşüncelerin Federal Almanya’da mühim bir yere sahip olmadığını görmek mümkündür.⁷⁰ Gerçi Federal Alman Anayasa Mahkemesi, tarihin belli dönemlerinde politik yönlü kararlar alma sürecine müdahaleleri yüzenden eleştiriye maruz kalsa da eleştirilerin miktarı o kadar da fazla olmamıştır. Üstelik son

⁶⁶ Metin Yüksel, “Anayasal Demokrasi İçinde Anayasa Mahkemesinin Konumu”, **Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.II, 2012, s. 178.

⁶⁷ Mustafa Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, 9.bs., Ankara, Siyasal Kitabevi, 2012, s.26.

⁶⁸ **A.e.**, s. 180.

⁶⁹ **A.e.**, s. 182.

⁷⁰ Erdoğan, **a.g.e.**, s. 12.

dönemlerde Federal Anayasa Mahkemesi politikada yahut hüküm koruyucusunun otoritelerine kuvvetli bir biçimde etki etmekten çok tarafsız bir davranış sergilemesi sebebiyle eleştirilmektedir.⁷¹

Bazı siyasetçiler “anayasal demokrasi” kavramının gelenek, din gibi anlamları ihtiva etmesine bakmaksızın, kendisinde ve devletin çalışma mekanizmasında ortaya çıkardığı politik düzenlemelere dikkati çekmektedir.

Anayasaya sırtını dayayan geleneğin tarihi oldukça köklüdür. Bazı çağdaş yazarlar, tarihçilerin dünyadaki ilk devlet olarak gösterdikleri ve firavunların birçok yönden egemenliğe sahip olduğu Antik Mısır’da dahi hükümdarın saygı göstererek gerçekleştirmesi gerektiği hükümlerin var olduğunu dile getirmektedir.⁷²

Her demokratik ülkede esas kanun sayılan anayasa hükümlerinin hızlı bir şekilde yayılmasının temel nedeni, İkinci Dünya Savaşı’nın ardından insan hakları söyleminin önem kazanmasıdır. İnsan haklarının özgür mahkemeler vasıtasıyla muhafaza edilmesi toplum iradesinin tatbik edilmesi karşısında bir engel gibi değil, anayasa demokrasisini oluşturan etkenlerden biri olarak nitelendirilmeye başlamıştır. Anayasaya sırtını dayayan ülkelerin temel özelliklerinden biri de toplumun değil, hukukun daha yüksekte olduğu fikrinin hakim düşünce olmasıdır.⁷³ Anayasal idaceriliğe dayalı bir anayasanın ne denli önemli olduğunu anlamak için anayasal idarecilik geleneğine uygun olmayan hükümlerle mukayese edilebilir. Söz konusu hükümler, aynı şekilde adlandırılırsalar bile anayasa olarak değerlendirilmezler. Bu sebeple amaçları bir hüküm birikiminin temel işlevlerini öngörmek değil, iktidarın eylemlerinden dolayı devletin ismini taşıyan ve ona dayalı kılıf oluşturmaktır. Bu ise bizleri onunla karşı karşıya getirir. Çağdaş dünyamızda neredeyse çoğu ülkede kanunlar anayasa hükümleri gereğince korunmaktadır. Her ülke, anayasa kanunlarına uygun birtakım çalışmalar sergiler ancak bu devletlerin neredeyse çok azı anayasa hükümlerine dayalı idarecilik düzenine sahiptir.⁷⁴

⁷¹ A.e., s. 17.

⁷² Yayla, a.g.e., s. 64.

⁷³ A.e., s. 65.

⁷⁴ A.e., s. 66.

Anayasal demokrasi “demokratik hukuk devleti” veya “hukuk yoluyla demokrasi” gibi anlamları da bünyesinde taşımaktadır. Demokraside anayasa yargısının önemi büyüktür.⁷⁵ Anayasa yargısı, hukuk devletinin ve özgürlüklerin güvencesi demektir. Anayasa mahkemeleri siyasal sistemin belirleyici aktörlerinden biri konumuna gelmiştir. Bu rolünü, insan haklarına aykırı ve hukuk güvenilirliğini zedeleyen yasaları iptal ederken gerçekleştirdiği hukuk yaratma ve genel olarak denetim yaparken hayata geçirdiği anayasal düzeni ve hukuku yorumlama işlevleriyle yerine getirmektedir.⁷⁶

Görüldüğü üzere anayasacılık demokrasinin ön şartıdır. Anayasa saf veya yalın demokrasi değil, nitelendirilmiş demokrasidir ve temel insan haklarının garanti altına alınmasının en kısa ve en etkili yoludur.

1.3.5. Yarı Doğrudan Demokrasi

Doğrudan demokrasi tipinin tatbikindeki karşılaşılan birtakım sorunlar, temsili demokrasi düzenine geçiş yapma eylemini zorunlu kılmışsa da, söz konusu sıkıntıları halletmek maksadıyla belirli zamanlarda yarı doğrudan demokrasi düzenine geçmek çözüm yolu olarak görülmüştür. Bu demokrasi tipi, doğrudan demokrasi ile temsili demokrasinin birleştirilmiş bir formudur. Temsili demokraside halk, iktidarı kendi temsilcilerine bırakmaktadır. Yarı doğrudan demokraside de halk, temsilcilerini kendi seçer ancak bazı önemli şartlar koyar. Yasama alanında kendi karar alma yetkilerini kullanırlar. Bu tip kullanma yöntemlerinde ise veto, referandum ve teklif hakkı kullanılmaktadır.

Yarı doğrudan demokrasi tipinde toplumdaki bireylerin idarecilik düzeninde yer alması, idarecilik otoritesine doğrudan kendi oy yetkileriyle iştirak etmeleri biçiminde hayata geçmiştir.⁷⁷ En belirgin örneklerinden birisi referandumdur. Referandum, anayasada yer alan hükümlerde düzeltmeler ya da değişiklik yapmak, yahut birey için ehemmiyet arz eden mevzularda toplumun yargısını ortaya çıkarmak maksadıyla gerçekleşen oylama eylemidir. Referandumda toplumun iradesi

⁷⁵ Türköne, **a.g.e.**, s. 170.

⁷⁶ **A.e.**, s. 27.

⁷⁷ **A.e.**, s. 40.

idareciliğe doğrudan doğruya yansımakta ve belirginleşmektedir. Referandum düzeni, demokrasilerde katılımın en üst dereceye çıktığı ve toplumun isteğinin idareciliğe yansıtıldığı bir düzendir.⁷⁸

1.4. Toplumsal Cinsiyet

Cinsiyet, bireylerin mensup olduğu biyolojik sınıftır. Cinsiyet ayrımı demografik bilgileri ortaya koyar. Toplumsal cinsiyet kavramı, insanların biyolojik olarak mensup oldukları sınıflara yükledikleri anlam olarak bilinir. Cinsiyetlerden umulan davranış biçimlerini, hareketleri aynı zamanda da erkek kadın fark etmeden onlardan umulan ruhsal özellikleri açıklayan bir kavram olarak literatürde karşımıza çıkmaktadır.⁷⁹

İnsanlara yüklenen cinsiyet rolleri, toplumdan topluma değişiklik göstermektedir. Ann Oakley toplumsal cinsiyet anlayışını sosyoloji bilimine aktarmıştır. Ann Oakley'e göre, cinsiyet biyolojik açıdan bakıldığında kadın erkek farklılığını açıklarken; toplumsal cinsiyet, kadın-erkek arasındaki eşitsiz parçalanmayı işaret etmektedir. Bu kavram ile ilgili ilk görüşler 1972 yılında ortaya atılmıştır. Çağdaş yaşamımızda çoğu kadının mücadele ettiği problemlerin temelinde yatan asıl nedenin toplumsal cinsiyet ile ilgili olduğuna dair genel bir kanaat mevcuttur.⁸⁰ Kadın; güçsüz, muhtaç ve aşırı duygusal, erkek ise kuvvetli, tutkulu, girişken özellikleri ile insanlar tarafından bir kalıba sıkıştırılmıştır. Erkekler ve kadınlar arasındaki biyolojik farklılıklardan biri de söz konusu yaklaşım tarzıdır. Bu yaklaşıma göre erkeğin yaratılıştan bu yana biyolojik kuvveti temsil etmesinin, kadının ise zayıf bir yapıya sahip olmasının toplumsal cinsiyet rollerinin ortaya çıkarılmasında önemli bir etken olarak görülür. Toplum nazarında kendine yer edinmiş olan bu kanı, zaman içerisinde o kadar güçlenmiştir ki bu düşünce tarzını ortadan kaldırmak oldukça güçtür. Öyle ki erkek ve kadının üstlendiği bu roller

⁷⁸ Meryem Koray, **Sosyal Politika**, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları, 2000, s. 51.

⁷⁹ Dökmen, **a.g.e.**, s. 102.

⁸⁰ Güldane Salman, "Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Kavramları", (Çevrimci) https://www.tavsiyeediyorum.com/makale_8251.htm, 18 Şubat 2019

evrensel bir değer kazanmıştır. Bireylere biyolojik yaklaşım tarzı, XX. yüzyılın ortalarına kadar geçerli bir teori olarak kimliğini korumuştur.⁸¹

Bu yaklaşım, erkeklerin ve kadınların toplumsal davranışlarının sosyal ve kültürel çevreleri tarafından ortaya konulduğunu ileri sürmektedir. Öğrenme ve sosyal aktivitelere katılma sürecinde olan kişi, içselleştirme aracılığıyla kendisine uygun görülen toplumsal rolü kabul eder ve onun doğrultusunda birtakım davranışlar sergiler. Toplum içerisinde kişilerin sahip olduğu roller, evrensel olmamakla birlikte, toplumdan topluma değişmektedir.⁸²

Zaman ve mekan ilişkisinde toplumdan topluma değişiklik gösteren cinsiyet rolleri, kültürün yetiştirici ve yaratıcı kavramlarına göre şekillenmektedir. Söz konusu olan üretim aşamasında cinsiyet rolleri, yaradılışlarındaki farklılıklardan dolayı tanzim edilir. Bu da şu anlama gelir ki idarecilik simgesi olarak yaratılış ile alakalı “tohum ve toprak anlayışı” kutsal sayılan her üç dinde ve eski anlatılarda yer almaktadır. Mevcut durumun yalnızca kadınlarla erkekler arasındaki münasebetin üretim ile kısıtlanamayacağını vurgulayan Delaney, bu evrenin mühim bir tarafına da dikkat çekmektedir.⁸³

Farklılıkların, çeşitli davranışların topluma ve toplumsal ilişkilere aktarılması, toplumsal cinsiyet kavramının tanımı olarak gösterilmektedir. Çağdaş yaşamımızda insanlar tarafından erkek ve kadınların beraberliği için kullanılan “eşitlik” kavramı aslında erkek ve kadının aynı koşulları taşıması anlamına gelmez. Bireyin toplum içerisinde farklılıklarla karşılaşması, zihninde saygın bir ortamda yaşamını sürdürebilme düşüncesini oluşturur ve böylece eşitlik, tüm bireylerin tek isteğidir.⁸⁴ Kadın ve erkekler karar alma süreçlerinde, çeşitli kaynaklara ulaşmak ve kaynaklarını doğal yolla kullanılmak gibi eylemlerde eşit konumda olmayı tercih ederler.

⁸¹ Şevket Ökten, “Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin Toplumsal Cinsiyet Düzeni”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2 (8), 2009, s. 193.

⁸² *A.e.*, s. 194.

⁸³ *A.e.*, s.195-196.

⁸⁴ Gülnur Elçik, “Seçim Beyannamelerinde Kadınlarımız/Kadınlarla/Kadınlar Olarak”, (Çevrimci) <http://www.bianet/siyaset/>, 4 Mayıs 2018.

Kadın ve erkeklerin toplum içerisinde diğer şahıslar tarafından nasıl algılandığını, onlara ne tür anlamlar yüklendiğini görmek için başvurduğumuz olgular, kadın ve erkeklerin toplum içerisinde nasıl karşılandığını ve cinsiyet kavramının belirgin ayrımlarını bize göstermektedir. Bireylere cinsiyetleri üzerinden atfedilen yapay ve kalıp yargılamalar, bir noktada cinsiyet farklılıklarının özelliklerini ortaya koymaktadır.⁸⁵

Bazı literatürlerde kadınların ve erkeklerin birbirinden bağımsız farklı cinsleri temsil ettiklerine dair kalıplaşmış bir düşünce vardır ki buna “cinsiyet kalıpları” adı verilir. Toplumsal cinsiyet kavramı, toplumun zaman içerisinde gelişmesinden etkilendiği için cinsiyet kalıpları tarihin izlerini taşır. Yani insanların cinsiyetini, kişilerin bakış açısı, kişilerin yaşadığı bölgenin kültürel yapısı ve bu kültürden ortaya çıkan zihniyet biçimi şekillendirir. Bunlar değişik işleyişlerle aktarılır ve yansımalarını görmek mümkündür.⁸⁶

Bireyin sosyal bir varlık olduğu gerçeği, zaman içerisindeki değişimi doğrultusunda cinsiyet kavramının gerçek işlevinden sapmış ve toplumsal bir anlam kazanmıştır. Yapılan son çalışmalar göstermiştir ki cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarının kullanımında birtakım karışıklıklar söz konusudur. Karışıklığın temel nedenlerinden biri, kadın ve erkeğin yalnızca biyolojik olarak algılanmasıdır.⁸⁷ Bilime dayanarak denilebilir ki kadın ve erkek arasında yalnızca biyolojik bir farklılık söz konusudur. Zaman içerisinde biçim değiştirmiş farklılıkların en temel nedenlerinden biri, toplum zihniyetinin belli bir düzeyde olmasıdır. Yerel kültürel bakış açısının geride bırakılması, kavramlardaki anlam bozukluğu, biyolojik bakış açısının ön planda tutulması, gerçek olmayan birçok farklılığı meydana getirmiştir. Sonuç olarak gerçek olmayan toplumsal farklılıklar, gerçek biyolojik farklılıklara atfedilmiştir.⁸⁸

⁸⁵ Şirin Tekeli, **Kadınlar İçin**, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1988, s. 82.

⁸⁶ Esra Bayraktar, “Toplumsal Cinsiyet”, (Çevrimci) https://www.tavsiyeediyorum.com/makale_3544.html, 13 Eylül 2018

⁸⁷ Ed. Resul Rıza, Cemil Kuliyev **Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi**, C.I, Bakü, 1976, s. 341-342.

⁸⁸ Gökşen Aras, **Kadının Tanımlanması ve İşgücüne Dahil Edilmesi Temel Sorunlar**, İstanbul, Alan Yayıncılık, 2003, s. 33.

Yüzyıllar boyunca toplumda benimsenen düşünce düzeninin değişmesi ve kadın erkek üzerindeki mevcut algının toplumsal yönden vurgulanması, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet anlamlarının sınırlarını belirginleştirmiş ve literatürlerde gerçek anlamlarıyla yer bulmuşlardır.⁸⁹ Söz konusu kavramlar gerçek anlamlarını kazanmalarına rağmen cinsiyetlere yüklenen biyolojik ve sosyo-kültürel anlamların iç içe olması, “toplumsal cinsiyet” ve “cinsiyet” terimlerinin bazen birbirinin yerine kullanılmasına ve hatta karıştırılmasına neden olmaktadır.⁹⁰

Toplumsal cinsiyet anlayışının oluşmasında sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel nedenlerin yanı sıra sosyal çevrenin ve sosyal çevrenin temelini oluşturan ailenin rolü göz ardı edilemez. Burada en önemli görev anne ve babaya aittir.⁹¹ Beklentileri, davranışları ve rol modelleri somutlaştıran kurallar, bireyin davranışlarını içselleştiren ve bunu yansıtan ortamlar, cinsiyet kavramının belirginleşmesinde ciddi bir rol üstlenir.⁹²

Toplumsallaşma süreci boyunca bireyin mensup olduğu kimlik, toplumsal cinsiyete bağlı olan eşitsizlik olgusunun tekrar gündeme geldiği bir alan olarak görülmektedir. Her çocuk, cinsiyet olgusunu ilk olarak kız ve erkek kavramının ne anlama geldiğini ailesi aracılığıyla öğrenir. Böylelikle cinsiyet algısı, kalıplaşmış hükümlerinin meydana çıkmasına zemin yaratmaktadır.⁹³

Birçok ebeveynin farkında olmadan yahut farkında olarak kız ve erkek evlatlarının toplumdaki cinsiyet algısına uygun davranışlar sergilemesi için çaba gösterdikleri bilinmektedir. Bu çabalar ebeveynlerin çocuklarına karşı olan tutumlarını etkilemektedir.⁹⁴

Sosyo kültürel bir fenomen olarak cinsiyetin yapısı, sosyal ve kültürel açıdan birbirine bağlı bir süreci öngörmektedir. Toplumsal cinsiyetin bu özelliği,

⁸⁹ Bayraktar, **a.g.e.**

⁹⁰ Salman, **a.g.e.**, s. 123.

⁹¹ Kardam, **a.g.e.**, s. 73.

⁹² İsmail Mehmetov, **Türk Kafkası'nda Siyasi ve Etnik Yapı: Eski Çağlardan Günümüze Azerbaycan Tarihi**, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 2009, s. 171.

⁹³ Suna Başak, “Cinsiyet Rollerini Farklılaşması ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği”, **Kamu'da Sosyal Politika** (12), 2010, s. 29-31.

⁹⁴ Zeynep Kılıç, “Eşitlik İçin Kota Politikaları”, **Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi Çalışması**, Ankara, 2000, s. 13.

toplumdaki sosyal değişimlere dayanan gelişim sürecinin ekonomik, sosyal-kültürel tabakalaşma, ideolojik ve ahlakî reform gibi dinamikleri ve eğilimleri ile ilgilidir.⁹⁵ Toplumsal cinsiyet anlayışı, emek araçlarının gelişimini ve sosyal varlığın üretim araçlarını, tarihsel gelişimin uygun aşamasında yaratılan toplumsal işbölümünü, sosyal yaşamın daha önce belirlenmiş ve onaylanmış yönlerinin bu süreç üzerindeki etkisini göstermektedir. Aynı zamanda cinsiyet farklılıkları, kalkınma ve bir bütün olarak cinsiyet sisteminin temeli, maddi hedeflere ve toplumun sorumluluklarına bağlıdır. Uygulamanın temel noktası, toplumsal cinsiyete dayalı sosyal sistemin toplumsal cinsiyet rolleri üzerindeki etkisidir. Başka bir deyişle, kültürel katmanın, sosyal oluşumun, maddi özelliklerin bağımlılığına dikkat çekmektedir.⁹⁶

Toplumsal tabakalaşma ile yakından ilişkili olan cinsiyet eşitsizliği, toplumsal dengesizliklerin yanı sıra halkın maddi ve manevî başarılarını belirleyen, maddi değer (mülkiyet veya gelir biçiminde) egemenlik (tüm sosyal etki biçimlerinde ayrı tanıtım gibi), eğitim ve otoritenin eşitsiz dağılımı gibi etkenler aracılığıyla değişmektedir. Toplumsal bölünmenin toplumun yapısındaki rolü ve önemi, istihdam ve yaşam koşulları, siyasi yaşama katılım, aile alanına katılım, boş zamanın özellikleri, nitelikleri ve ahlakî gelişim gibi durumlar toplumsal tabakalaşmayı tetikleyen birer göstergedir.⁹⁷

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, sosyal bir yapı olarak erkekler ve kadınlar arasındaki biyolojik farklılıklara dayanarak ortaya çıkmıştır. Emek araçları ve teknoloji geliştikçe, emeğin toplumsal bölünmesi daha da derinleşir ve karşılık hale gelen maddi ve ahlakî üretim sistemi ortaya çıkar. Erkekler ve kadınlar arasındaki doğal fark, ekonomik, politik ve ahlakî alanlarda egemenlik kültürünün hakim olması sebebiyle toplumsal dengesizlik ortaya çıkar.

Cinsiyet farklılaşması, sosyal tabakanın bir parçası olduğu için belirli bir sosyo-ekonomik kesime ve çok sayıda özelliğe sahiptir. Bu sebeple işgücünün

⁹⁵ Tarih ve Modernite, **Azerbaycan'da Kadınların Sorunu: Tarih ve Modernite: XIX. Yüzyılın sonu- XX. Yüzyılın başı**, Bakü, Yazıcı, 2006, s. 301.

⁹⁶ Linda McMurry, James Kirby Martin, Randy Roberts, Steven Mintz, James H. Jones, **Amerika ve Halkları**, 4. bs., ABD, Longman, 2001, s. 81.

⁹⁷ Ahmet Karaca, **Azerbaycanın Yakın Tarihine Kısa Bir Bakış**, Ankara, Azerbeycan Kültür Derneği Yayınları, 1982, s 29.

yiyecek, kıyafet ve barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak için ne yapması gerektiğini ayrıntılı olarak incelemek önemlidir. Ayrıca iklim koşulları, toprak koşulları ve insan yaşamını etkileyen diğer çevresel etkiler dikkate alınmalı; işgücü faaliyeti çerçevesinde gerçekleşen süreçlerin toplumsal değişim veya sert tespitlerle ilgili olmadığı da belirtilmelidir. Emek araçları ve teknolojileri, söz konusu olaylar için belirli koşullar yarattılar. Antropolojik literatürde bu yaklaşıma “evrim” denilmektedir. Çünkü emek araçlarının geliştirilmesi ve iyileştirilmesi üretim ve tüketimin gelişmesine neden olmaktadır.⁹⁸

Amerikalı sosyolog ve antropolog Coan Huber, çevrebilim, gıda üretim teknolojisi ve doğum gibi çeşitli faktörlerin etkileşimini "Cinsiyet Tabakalaşma Teorisi" (1993) adlı makalesinde analiz etmiş ve üç prensibe dayanan bir cinsiyet sınıflandırma modeli geliştirmiştir.⁹⁹ İlk prensip aile düzeyinde geçerlidir; mal üretenler tüketicilerden daha fazla güce ve yetkiye sahiptir. Bu noktada meşru bir soru ortaya çıkmaktadır: Üretken emeğe neler bağlıdır ve toplumda kimler ilgilenmektedir?¹⁰⁰

Erkekler ve kadınlar işyeri kapsamındaki sosyal işlevleri yerine getirmek için eşit fırsatlara sahiptir. Bununla birlikte, tüm toplumlarda cinsiyet faktörü iş bölümünde çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu durumun nedeni erkekler ve kadınlar arasındaki biyolojik farkın bir sonucu olarak, erkeklerin toplumun ve insan nüfusunun hayatta kalması için iki önemli işlevi yerine getirememesidir (doğurma ve bebeği yetiştirme işlevleri). Eğer topluluk hayatta kalmak istiyorsa bu iki önemli işlev kadınlar tarafından yapılmalıdır. Bu keşif, toplumsal cinsiyet tabakalaşmasının ikinci ilkesine dayanmaktadır: İnsanlık, bir kadının sahip olabileceği emek aktivitesini ve hamilelik olasılığını birleştirerek doğum eylemi ve iki cinsiyet arasındaki işgücü gelişimi için koşullar yaratmalıdır. Toplumun veya ailenin büyüklüğü ile kadının yaptığı çalışma düzeyi ve biyolojik üretim sürecinin verimlilik düzeyi arasındaki yakın ilişki tarih boyunca izlenmiştir. Örneğin, XIX. yüzyılın başında Lion ve Paris ailelerinde çocuk ölümlerinin seviyesi çok yüksekti. Bunun

⁹⁸ Anne Phillips, **Demokrasinin Cinsiyeti**, Çev. Alev Türker, İstanbul, Metis Yayınları, 2011, s. 74.

⁹⁹ **A.e.**, s. 75.

¹⁰⁰ Kadınlar, **XX. Yüzyılda Yaşayan Azerbaycanlı Kadınlar**, Bakü, Bilik Yayınevi, 2011, s. 89.

nedeni ise her iki ailedeki kadınların ailenin gelirini arttırmak için çok çalışmak zorunda olmalarıydı.¹⁰¹

Son olarak Coan Huber'e göre, cinsiyet tabakalaşmasının üçüncü ilkesi evrensel tabakalaşma teorisi ile ilgilidir. Herhangi bir toplumda daha fazla otorite ve etkiye sahip olan insanlar, aileden ayrı sağlığını kontrol eden kişilerdir. İlkel toplumlarda avcılar, tarımda- askeri aristokraside ve endüstride- politik, ekonomik ve askeri bürokraside avlandılar.¹⁰² Çevresel koşulların ve emek araçlarının doğurganlığa, tohum yetiştiriciliğine, hayvancılığa, tarıma ve sektörel gelişime dayanan beş toplum türünde toplumsal cinsiyet eşitsizliği üzerindeki etkilerini açıklayan teori, bu üç ilkeye dayanmaktadır.¹⁰³

Avlanma ve hasada dayalı ilkel toplumlarda temel araç tahta mızrak ve taşı. Bu araçların yardımı ile insanoğlu ihtiyaçlarını karşılıyordu. Büyük hayvanlar için avcılık yapan erkekler tüm grup içinde eti paylaşabildiğinden erkekler daha fazla güç ve yetkiye sahipti ancak meyve ve fındık toplayan kadınlar sadece kendi ailelerinde söz sahibiydi. Tek gıda kaynağı olan toplumlarda erkeklerin üstünlüğü güçlendi. Kadınlar fiziksel güçten ziyade iş birliği talep ediyor olsalar bile av peşinde koşabilirlerdi. Fakat ilkel toplumlarda böyle bir faaliyette bulunmadılar. Ölüm oranlarının yüksek olması sebebiyle kadınlar hayatlarının çoğunu doğum yapmak ve emzirmekle geçiriyorlardı. Tüm bunlar bir kadının avcılık işine girmesini imkânsız hale getiriyordu.

Geçmişten günümüze değin kadın ve erkeğin toplumdaki rolü incelendiği takdirde kadının daima ikinci planda olduğunu görülmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği neredeyse tüm sosyal alanlarda kendini göstermektedir. Örneğin, ilk toplumlardan itibaren ev içi sorumlulukların kadına ev dışı sorumlulukların ise erkeğe verildiğini görmekteyiz. Zamanla kadın ve erkek arasındaki bu farklılığın sadece biyolojik nedenlere dayanmadığı vurgulandı. Kadın erkek arasındaki

¹⁰¹ Nasibov, **a.g.e.**, s. 56.

¹⁰² **A.e.**, s. 77.

¹⁰³ Aynur Abbasova, **İnsanın Cinsiyet Eşitliğine Bakışı**, Bakü, Çağlar, 2002, s. 212.

toplumsal cinsiyet farklılıkları, 1935-1937 yılları arasında Freudien bir temel üzerine kurulu olan psikolojik kavramlarına başvurularak ifade edilmekteydi.¹⁰⁴

XIX. yüzyılda sanayileşme hareketi, Avrupa'da sürülmüş bir çiftçilik dönemi ile sonuçlandı. Makinelerin hızı, kadınlar ve erkekler tarafından yapılan iş türlerini de değiştirmiştir. Bitki sistemi şehirde bir işçi sınıfı yaratmış ve iş yerinde erkeklerin davranışını değiştirmiştir. Büyüyen ürünün adil kısmı için hareket, erkekler tarafından oynanan ana rolle başladı.¹⁰⁵ Kadınlar ise sanayileşme ve fabrika üretiminin sonucunda işgücü piyasasına girmesi, çocuk doğumun azalması gibi bazı değişikliklere neden olmuştur.

Ölüm ve doğum oranlarındaki düşüş, çalışan kadın için azalan zamanın bir göstergesidir. Eğitim seviyesindeki artış, kadının her zamankinden daha fazla kazanmasını sağlamıştır. Bununla birlikte teknolojiye ilerlemeler, maddi zenginliklerin edinilmesinin ve tüketiminin örgütsel ve ekonomik temellerinin, yüzlerce insan tarafından oluşturulan cinsiyet eşitleme sistemini kökten değiştirebileceği, cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırabileceği anlamına gelmiyordu.¹⁰⁶ Kamu kesimi, kadınların yararlı işlere katılımı üzerindeki etkilerini azaltma eğilimine girdi ve bunun sonucunda da toplumsal tabakalaşma (maddi zenginlik, otorite ve eğitim) için toplumsal ihtiyaçlar ortaya çıkmaya başladı.¹⁰⁷ Toplumsal cinsiyet kuralları, semboller, rol sistemi, toplumsal cinsiyetin bilişsel paradigmaları, ideolojik, ahlakî ve kültürel faktörler ile cinsiyet eşitsizliği ruhunu taşımaktadır. Toplumun mesleki yapısındaki işgücü, sosyal üretkenlik sonuçlarını olumsuz yönde etkileyerek toplumsal cinsiyet düzenlenmesinin yaygınlaşması için üretimde yeni bir itici güç olarak gösterilebilir.

Bireyin sosyal bir grup (ataerkil) olarak baskın rolü ile nitelendirilen toplumsal ilişki sistemindeki cinsiyet eşitsizliği yalnızca aile içi bağlamı değil aynı zamanda toplumun hemen her kesiminde yer alan iş faaliyetlerinin seviyelerini

¹⁰⁴ Ivan Illich, **Cinsiyet**, Çev. Ahmet Fethi, Ankara, Ayraç Yayınevi, 1996, s.108-110.

¹⁰⁵ Bahar Özsoy, **Bolşevik İhtilali'nden Sonra Azerbaycan'da Kadın ve Eğitim (1917-1953)**, Kayseri, Erciyes Üniversitesi, 2016, s. 8.

¹⁰⁶ **A.e.**, s. 131.

¹⁰⁷ Alain Touraine, **Demokrasi Nedir**, Çev. Olcay Kunal, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1997, s.32.

yansıtmaktadır. Kadının üretim alanındaki gücünün artması, kariyer peşinde koşması veya üst düzey prestijli bir işe girme çabasını kimileri takdir ederken kimileri engel olarak görmüştür.¹⁰⁸ Kadın erkek ayrımı yalnızca işçi sınıfının bölünmesinde değil; okul müdürleri, baş doktorlar, sosyal güvenlik yöneticileri gibi alanların belirlenmesinde de kendini göstermektedir.¹⁰⁹

Kadınların ve erkeklerin gelişiminde var olan farklılıklara dayanarak belirtilmelidir ki toplumun aynı koşullarda karşı karşıya kaldığı farklı gereksinimler vardır. Kariyer basamaklarında ilerlemek isteyen bir kadın, erkek nitelikleri göstermek zorundadır; rasyonellik, agresif aktivite, geri dönüşü olmayan karakter gibi bir insanın yapabileceğinden çok daha fazlası yapmak.¹¹⁰ Bu durumda kadınların kariyerlerindeki başarısı genellikle beceri ve bilgi ile değil, cinsel ilişkisinin yanı sıra çeşitli nedenler ile ilgili başarısızlıklardan ortaya çıkmaktadır. Kadınların mesleki kariyerlerinin yükselişini olumsuz yönde etkileyen bir diğer faktör de aile sorumluluklarına bağlılıklarıdır. Kadının aile içindeki rolü, profesyonel işlerden ziyade, kalıplaşmış bir meslek olarak ortaya çıkmaktadır. Evli bir kadının (öncelikle anneliğin) görevleri genellikle bir meslek olarak kabul edilmekte, bunun yanında da lider işçi olarak çalışmasının sonucunu olumsuz yönde etkileyebilecek bir koşul olarak görülmektedir.¹¹¹

Cinsiyet eşitsizliği alanında bir başka sorun da kadınların işyerlerini belirlerken bedenlerinin biyolojik özelliklerini görmezden gelmemeleridir. Kadın işçiliğinin korunması ve erkeklerle karşılaştırıldığında çalışma koşullarının iyileştirilmesi, kadınların tam mesleki faaliyetleri için temel bir koşuldur.¹¹² Öncelikle kadın sağlığının korunmasına, üreme sistemlerinin zararlı üretim faktörlerinin etkilerinden korunmasına odaklanmaktadır. Kadın işinin özel, rejeneratif, daha özenli ve teminat yöntemlerine ihtiyacı vardır. Kadın organizması, gürültü, titreşim, ani sıcaklık değişiklikleri, toz, yanıcı hava, zayıf ışık, monoton

¹⁰⁸ Esmira Gadirova, **Azerbaycanlı Kadınlar Devlet Kuruculuğunda (1866-1980 Yılları)**, Bakü, Akademi Yayınevi, 1982, s. 4.

¹⁰⁹ **A.e.**, s. 5.

¹¹⁰ **A.e.**, s. 7-8.

¹¹¹ **A.e.**, s. 10.

¹¹² Murat Aydın, **Sosyal Politikalar ve Yerel Yönetimler**, İstanbul, Yedirenk Yayınları, 2008, s. 42.

ritim, ağır iş gibi rahatsız edici faktörlere daha hızlı tepki verir. Çeşitli teçhizatların tasarımında, kadın vücudunun özelliklerini dikkate alınamaz ve bazı çalışma türlerinde belirli çalışma normlarının bulunmamasını olumsuz etkiler. Bu faktörlerin olumsuz etkileri gereksiz enerji tüketimi, azalan iş kapasitesi ve sinir sisteminin rahatsızlığı ile kendini gösterir.¹¹³

İş ve aile yaşamında cinsiyete dayalı sosyal ilişkiler sistemi, kadınların bilgi ve yeteneklerini keşfetmemize engel olmaktadır. Bu konuda ortaya çıkan sorunlar, kadınların bağlı oldukları sendikalar, iş veya aile içerisindeki sorumlulukları ile ilgili değildir. Sosyal kurumlar, tam mesleki gelişim, uygun sosyal kabul ve kapsamlı yaratıcı katılım anlamında kadınların statüsünü değiştirmek için düzenli, amaçlı, sistematik faaliyetler sunmaktadır. Ek olarak, yukarıda belirtilen cinsiyet eşitsizliği sorunlarının çoğu çeşitli sosyal koşullarda ortaya çıkmaktadır.¹¹⁴

Böylece ileri yüksek piyasa ekonomisi, yüksek rekabet gücü olan işgücü piyasası, yüksek kazançlı gelir biçimleri, gelişmiş bütçe dışı sosyal güvenlik kaynakları ve aktif sosyal politika, ilerici demokratik hükümet ve vatandaşların siyasi katılım kurumları, Sovyet sonrası ülkelerdeki iş ve ailede cinsiyet eşitsizliği gibi sorunların yasal norm ve değerlerle ele alınması için uygun koşullar vardır.¹¹⁵ Örneğin, bu ülkelerdeki orta ve yüksek gelirli ailelerin çoğunluğu, daha fazla para kazanabilmek veya yaratıcılıklarını başka bir alanda (sosyal programlar, yardım kuruluşları, bilimsel faaliyetler vb.) uygulayabilmek için eşlerine karşı oldukça normal ve sempattir. Totaliter siyasal rejim ve sosyal yönelimli sosyo-ekonomik kurumlar ile totaliterlikten demokrasiye ve piyasa ekonomisine geçiş yapan ülkelerde ise cinsiyet eşitsizliği ile ilgili durum iyimser olmaktan uzaktır.¹¹⁶ Ekonomik gerileme, üretimdeki düşüş, işsizliğin artması, sosyal projelerin azalması, tüm sektörlerin devlet yönetim sistemine olan güçlü bağlılığı ve toplumsal gerginlik, ataerkil cinsiyet tabakalaşmasının rolünü derinleştirmektedir.¹¹⁷

¹¹³ İnteraktif Eğitim, **İnteraktif Cinsiyet Eğitimi Yöntemi**, Bakü, Azerbaycan Öğretmenler Enstitüsü Yayınları, 2012 s. 131.

¹¹⁴ **A.e.**, s. 145.

¹¹⁵ **A.e.**, s. 147.

¹¹⁶ **A.e.**, s. 149.

¹¹⁷ **A.e.**, s. 151.

Cinsiyete dayalı sosyal olgunun bir diğer önemli yönü de kadınların siyasal alandaki rolüdür. Kadının politikada yer alması ve devlet aygıtının kontrolü olduğu gerçeğinin çöküşü, Sovyet sonrası alanlarda yaygın bir durumdu.¹¹⁸ Bu durumun sebeplerinden biri, geçişli toplumlarda ekonomik, sosyal ve politik sistemlerin dönüşümünü sağlamaktır. Böyle durumlarda, bütün sosyal gruplar politik çıkarlarını doğru ve net olarak tanımlayamazlar. Kadınların klişeleşmesi, farklı sosyal gruplardaki kadınların ortak bir platformda çalışabilmelerinin yetersizliği ile bağlantılıdır. Totalitarizm kadınların yükselişine ve ilerlemesine engel olmakla birlikte sosyal-demografik gruptan ayrılmalarını derinleştirdi.¹¹⁹ Modern koşullarda ise siyasetçi kadın oluşumu için yeni bir temel oluşturulmuştur. Her şeyden önce bu, kadınların kamusal olaylar, seçim kampanyaları, siyasi partiler ve bilimsel üretim dernekleri aracılığıyla politikaya girebilmelerini sağlayan sosyo-politik bir alanın genel demokratikleşme sürecidir. Burada kadınların siyasi çıkarlarını anlama sürecinin daha yavaş olduğunu gösterir, çünkü kadınların politik durumu, sosyal problemler, düşük maaşlar, işgücü piyasasındaki durumun kötüleşmesi, çocuk sağlığı ve eğitimi, aile sorunları ve daha fazlası olduğu belirtilmelidir.¹²⁰

Kadınların politikaya girmesini önleyen bir diğer neden, kadın politikacılara karşı yaratılan kişisel önyargı ve önyargıya dayanan kurum kültürüdür. Kadını kabul etmemenin kökleri, içinde rol oynayan hiyerarşik cinsiyet katmanlaşmasına dayanır. Ayrıca kadınlar ve erkekler için fırsat eşitliği, kadınların aile yaşamını sınırlayan ve eşit olmayan zaman dağılımı, ailede uygun manevî desteğin bulunmaması gibi nedenler kadınların politik kariyerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Kadınların erkeklerden bağımsız olarak yaşama olasılıkları daha düşüktür ve bunun doğal olarak onların siyasi faaliyetleri üzerinde olumsuz bir etkisi vardır.¹²¹

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin başka bir yönünden de bahsedelim. Toplumsal cinsiyete dayalı sosyal örgütlenmelerin toplumun diğer yapısal unsurları ile kapsamlı ve bütünleşik bir sistem içinde sosyal ve etnik tabakalaşmanın karşılıklı etkisi,

¹¹⁸ Zahid İbrahğimov, **Azerbaycanlı Kadınların Kahramanlık Geçmişinden**, Bakü, Azereşır, 1943, s. 12.

¹¹⁹ **A.e.**, s. 14.

¹²⁰ Cemal Bali Akal, **Siyasi İktidarın Cinsiyeti**, Ankara, İmge Kitabevi, 1994, s. 22.

¹²¹ **A.e.**, s. 24.

toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin tam olarak gözlemlenmesini sağlar. Sadece toplumsal cinsiyet fenomeninin yalnızca en yaygın noktalarını ortaya çıkarmayı amaçlayan toplumsal cinsiyet sorununa yönelik evrensel yaklaşımın, bir şekilde pratik görünümünü karakterize eden somut bir formdan, durumdan, faktörden ve ilişkiden soyutlanan belirli bir sosyo-kültürel yapıya yol açabileceği unutulmamalıdır.¹²²

Sınıf ayrımı, ırk, etnik köken ve cinsiyet faktörü de dâhil olmak üzere toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorunlarının belirli bir tarihsel bağlamda daha geniş bir araştırması toplumsal cinsiyet perspektifine dayanmaktadır.¹²³

Cinsiyetin sosyal yapısının araştırılması gösterdi ki toplum, cinsiyet eşitsizliğine dayanarak yaşamının çeşitli alanlarında kendini gösterir ve bunun sonucunda bir dizi norm, değer ve klişe oluşturur.

1.5. Dünya’da Kadın Hakları

Yirminci yüzyılın başlarında kadınların başlattığı reform hareketleri, ülkelerin birbiri ile etkileşimi sonucunda uluslararası bir nitelik kazanmıştı. Farklı ülkelerde yaşayan kadınlar arasındaki iş birliği, uluslarının siyasetinde söz hakkına sahip olmak için ihtiyaç duydukları gücü verdi.¹²⁴ Ondokuzuncu yüzyılda telgrafın icadı ile kadının basında yer alması, kadının toplumdaki rolleri ile ilgili tartışmaları başlatmış ve söz konusu tartışmaların ülkeden ülkeye yayılmasının önünü açmıştır. Ulaştırma alanındaki iyileştirmeler, aynı fikirde olan kadın ve erkeklerin buluştukları ve organize oldukları uluslararası toplantılara katılmalarını kolaylaştırmıştır. Böylelikle kadınların oy hakkına sahip olma mücadelesi uluslararası hareketlerle desteklenmiştir.¹²⁵

1907’de sosyalizm de bu mücadeleyi destekleyenler arasındaydı. Sosyalistler işçi sınıfındaki kadınları örgütlemeye başladılar. Kadının parti üyesi olmasına karşı olan mevcut yasaklar çoğu siyasi partide var olduğu için kadınları erkeklerden ayrı

¹²² Şebnem Cansun, **AKP-CHP- Kadınlar**, İstanbul, Oniki Levha Yayıncılık, 2013, s. 44.

¹²³ Hüseyinov, **a.g.e.**, s. 66.

¹²⁴ Pitkin, **a.g.e.**, s. 6.

¹²⁵ Sabir Gulamov, **Özgürlük Yollarında**, Bakü, Azərneşr, 1980, s. 144.

bir düzene koymak zorunda olan sosyalistler, bazı ülkelerde kadın odaklı hareketler oluşturmayı başardı.¹²⁶

Çoğu sosyalist oy hakkına sahip olmayı toplumsal cinsiyet ilişkilerine yönelik temel bir zorlulukla ilişkilendirmek için sivil sorunların ötesine geçti. Örneğin, Alman sosyalistler oy kullanmalarının yanı sıra aileleri içindeki kadınlar için cinsel kurtuluş ve daha fazla kontrol talep ediyorlardı. Ayrıca sosyalist taktikler 1890'lardan sonra militan kimlikleri etkiledi.¹²⁷ Bunlar arasından en etkili olanı, oy hakkına dikkat çekmek için agresif politik çatışma taktiklerini kullanan kadın hareketi ve kadın siyaseti birliği içindeki bir bölümdü. Diğer ülkelerdeki gruplar, Arjantin ve Amerika olduğu gibi İngilizleri taklit etti. Nihayetinde 1912 yılında Nanking'de, Çinli Kadın Oy Hakkı İttifakı mecliste kadınlar için oy hakkı eşitliği talep ederek kalıpları kırdı.¹²⁸ Bölgeye özgü koalisyonlar bireysel hareketleri de güçlendirdi. Latin Amerikalı kadınlar, birçok Amerika ve Avrupa konferansına katılsalar da Güney Amerika kıtasında destekleyici ittifaklar kurduklarında daha başarılı oldular. İlk Güney Amerika Uluslararası Kadın Kongresi 1910'da Buenos Aires'te gerçekleşti. 1928'de Amerikanlar Arası Kadınlar Komisyonu'nu başlarda Kuzey Amerika meseleleri ile meşgûl olsa da zamanla Latin Amerika kadınlarının ihtiyaçlarına yöneldi. 1940'lara gelindiğinde komisyon neredeyse tamamen Latin Amerika için oluşmuş bir örgüt haline gelmişti.

Pan-Pacific kadın ağları da bölgesel farklılıklara sahip ülkelerde olduğu gibi kadınların siyasi eşitliğinin etkili bir savunucusu oldu. Örnek olarak, ondokuzuncu yüzyılın sonlarında Hindistan'daki kadınlar kendi örgütlerini oluşturuyorlardı. İlk Hindistan organizasyonu olan Kadınlar Hint Birliği, 1917'de kuruldu ve 1918'de kadınları desteklemek için Hindistan'ın her yerinde toplantılar düzenliyordu.¹²⁹

Tam oy hakkı, tüm kadın grupları ulusal oylamaya dahil edildiğinde ve herhangi bir siyasi partiye başvurabildiklerinde gerçekleşir. Ancak kadınlar

¹²⁶ Fahreddin Veyselli, **Modern Felsefe ve Bireyin Sosyo-Felsefi Problemlerinde Yeni Eğilimler**, Bakü, Bilik, 2002, s. 69.

¹²⁷ **A.e.**, s. 73.

¹²⁸ Nasibov, **a.g.e.**, s. 128.

¹²⁹ Yıllık Rapor, **Azerbaycan'da Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin Uygulanmasına İlişkin Yıllık Rapor**, Bakü, Avrasya Yayınevi, 2005, s. 38.

genellikle düzensiz aşamalarda oy kullanma hakkına sahip oldular. 1893 yılında Yeni Zelanda bu durumun öncüsü oldu. Bu topraklarda liberalizm, eski dünyanın tutumu olarak gördüklerini reddeden kuvvetli bir güçtü. Sosyal reformlar Yeni Zelanda'ya ihtiyaç duyduğu üstünlüğü sağladı. Günümüzde “kadınların oy hakkı dilekçesi” başarı için büyük bir güç olarak kabul edilmektedir. Kadın yetişkin nüfusunun yaklaşık dörtte biri tarafından imzalanan dilekçe, Yeni Zelanda ve diğer batı ülkelerinde ortaya konulan en önemli örnekti. Söz konusu dilekçe, 10.000 yetişkin kadının imzasıyla birlikte 546 sayfadan oluşmaktadır. Birkaç Maori kadını imzalamasına rağmen genel olarak bütün kabilenin kadımları siyasi katılım haklarını elde etmekle ilgileniyorlardı.¹³⁰

Avrupa'da Finlandiya, Norveç ve İzlanda kadına oy kullanma hakkı tanıyan ilk ülkelerdendi. Buna karşın, Batı hükümetlerinde ise yıllardır tartışılan kadının oy kullanma hakkı, Birinci Dünya Savaşı sırasında veya sonrasında tanınmıştır.¹³¹

Amerika'daki oy hakkı hareketleri yirminci yüzyılın başlarında kuvvetli olsa da kadınların 1848'de talep ettiği imtiyaz ancak yetmiş iki yıl sonra, yani 1920'de yerine getirilmiştir. Bu durum, kadınların eşit derecede önemli olduğu İngiltere'de de uzun bir süreç gerektirmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndaki çalışmalar, İngiltere'nin “boğmaca” hareketinin daha militan kolunun taktiklerini ele geçirmiş gibi görünmeden oy hakkıyla hareket etmesi için bir fırsat sağladı. Kadın hakları taleplerini ilk kez Fransız Devrimi sırasında Olympe de Gouge dile getirilmiş olsa da Fransa, kadınlara hakkını teslim eden son Avrupa ülkelerinden biriydi. Bununla birlikte, Fransız gazeteciler, yirminci yüzyılın başlarında katolik inancı ve sağcı politik muhafazakarlığı destekleyerek kadınlardan korkan sosyalistler politikacıların muhalefetiyle karşı karşıya kaldılar. Fransız kadınlar oylamayı 1944'te kazandılar.¹³² Yine de Fransız kadınları İsviçrelilerden daha iyi durumdalar. İsviçre Kadın Birliği, 1909'dan 1971'e kadar İsviçre'deki kadınların ulusal seçimlerde oy

¹³⁰ Tarih ve Modernite, **Azerbaycan'da Kadınların Sorunu: Tarih ve Modernite: 19. Yüzyılın sonu - 20. Yüzyılın başı**, Bakü, Yazıcı, 2006, s. 331.

¹³¹ Bahadır Türk, **İdeoloji, Siyaset**, 8. bs., Ed Mümtaz'er Türköne, Ankara, Lotus Yayınevi, 2008, s. 19.

¹³² McMurry, **a.g.e.**, s. 124.

kullanmaları için büyük gayret gösterdi fakat İsviçre hükümeti kadınlara bu hakkı 1989 yılında verdi.¹³³

Kadınlar oy kullanma hakkını yalnızca istikrarlı cumhuriyetlerden değil sömürgeci güçlerden de istedi. Koloni karşıtı milliyetçi hareketler, bazı durumlarda kadınların oy hakkını destekliyordu. Örneğin, 1919'da Hindistan'da şair ve aktivist Sarojini Naidu, bazı Kızılderililerin dahil edilmesini amaçlayan anayasa reformları için seçilen bir komite önünde kadınların oy hakkına sahip olmaları adına itirazda bulundu. İngiliz komitesi bu itirazı aldatıcı bulsa da gelecekteki Hindistan eyaleti, meclislerin kadınlara imtiyaz vermesine veya reddetmesine izin verdiler. İngiliz hükümeti, kadınların erkeklerle aynı düzeyde temsil edilmesini kısa bir süre içinde mümkün kıldı.¹³⁴ Ancak Hindistan'daki kadınlar için durum aynı değildi. 1950 Anayasası'nın bir parçası oluncaya kadar yirmi bir yaşın üzerindeki yetişkinler için oy hakkı sağlanamadı.¹³⁵ Afrika'da yeni bağımsız eyaletlerdeki kadınlar ise 1960'lı yıllarda oy kullanma hakkına sahip oldular. Ulusal bağımsızlığını kazanan sömürge ülkelerinin çoğu hem erkek hem de kadınlara eşit haklar veren anayasalar oluşturdu. Güney Afrika gibi ülkelerde beyaz kadınlar 1930'dan bu yana merkezi hükümete oy verme hakkına sahip olmasına rağmen siyahî kadınlar 1994'te ilk kez oy kullanma hakkına sahip olmuştur.¹³⁶

Günümüzde yalnızca birkaç ülke kadınlara oy kullanma hakkı tanımamaktadır. Örneğin, Butan'da köy düzeyindeki seçimlerde aile başına yalnızca bir oy düşmektedir. Bir diğer örnek olarak, Lübnan'da kadınların oy kullanmak için eğitim belgesi almaları gerekmektedir.¹³⁷ Umman'da yalnızca 2005 yılında hükümet tarafından seçilen, çoğunlukla erkek olan ve Kuveyt'ten seçilen yüz yetmiş beş kişi, 2007 seçimlerinde kadınlara oy kullanma hakkı tanıdı. Suudi Arabistan gibi

¹³³ A.e., s. 140.

¹³⁴ A.e., s. 147.

¹³⁵ A.e., s. 148.

¹³⁶ Sabit Menteşe, "Siyasette Kadının Yeri ve Önemine İlişkin Bir Araştırma", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.XVI, Sayı: 1, İzmir, 2014, s. 73.

¹³⁷ A.e., s. 75.

kadınlara ve erkeklere oy kullanma hakkı tanımayı reddeden ülkeler, kısa süre önce oy kullanma hakkını erkekler için geçici olarak onayladılar.¹³⁸

Kadınların oy kullanma hakkını kazanmaları çeşitli nedenlere bağlıdır. İlk olarak politik değişim veya toplumsal kaygılara verilen tepkiler öne sürülmektedir. Örneğin, İsveç'te kadınların oy kullanma hakkı, daha çok radikal değişikliklerden korunma girişimi olarak görülmektedir. Almanya'da 1918'de emperyalizmin sona ermesi, kadınların bu hakka sahip olmasının önünü açtı. Kanada federal hükümetin ordu hemşirelerine ve denizaşırı askerlerin eşlerine oy kullanma hakkı tanıdı ve bu seçim hakkını siyasi bir araç olarak kullandı. Böylelikle seçim zaferini güvence altına aldı.¹³⁹

Kanada'da ve dünyanın diğer bölgelerinde bulunan Kuzey Avrupalı olmayan göçmenlerin ve azınlıkların durumu ile ilgili önemli değişkenler meydana geldi. Amerika Birleşik Devletleri'nde birçok ülkede olduğu gibi bazı olaylar tekrarlandı. Örneğin, Afrika kökenli Amerikalı erkekler, beyaz kadınlardan önce oy kullanma hakkına sahip oldu. Yeni Zelanda'daki bazı beyaz yerleşimciler, beyaz kadınların siyasi haklarına erişimleri konusunda endişeli oldukları için hakları onaylandı.¹⁴⁰

En önemli husus, kadının oy kullanma hakkının genel reform hareketlerine dahil edilmesi idi. Bununla birlikte, kadın ve erkek arasındaki eşitlik kavramı, oy kullanma hakkını kazanmak için ortaya konulan temel nedenler biri değildi. Ailelerinin refahı ile ilgilenen kadınlar, bu özel bilgiyi siyasal arenaya taşıma gayretindedirler.

1.6. Azerbaycan`da Kadın Hak ve Özgürlükleri

Geçmişten günümüze kadar, kadının toplumdaki yeri, farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Özellikle demokratik toplumlarda siyasi haklara sahip olan kadınlar, eğitim olanaklarının ve ekonomik şartların gelişmesi ile özgürlüklerini kazanmışlardır.

¹³⁸ A.e., s. 79.

¹³⁹ A.e., s. 83.

¹⁴⁰ Aliyev, a.g.e., s.181.

Yirminci yüzyıldan bu yana, kadına seçme ve seçilme hakkının verilmesi kadının siyasal kimliğini olumlu yönde etkilese de kadının ekonomik gelişmesi ve siyasi hayattaki rolü gecikme veya duraklama yaşayarak istenilen düzeye ulaşamamıştır. Bu yetersizlik, kadının siyasete katılımını engelleyen en önemli nedenler arasındadır.

İnsan haklarının, özellikle kadın haklarının, günümüzün en önemli konularından biri olduğunu vurgulamıştık. Kadınlar seçme ve seçilme hakkını ilk defa Yeni Zelanda'da 1893 yılında kazanmıştır. Zaman içerisinde kadınların siyasete katılım oranı artmasına rağmen bu oran erkeklere kıyasla oldukça düşüktür.

ABD ve çoğu Avrupa ülkesinde, hassas cinsiyet temsilcilerinin, 1919 Demokratik Halk Cumhuriyeti'ndeki seçim haklarının yokluğunda erkeklerle yapılan seçimlere katılmaya hak kazandıkları belirtilmelidir.¹⁴¹

Azerbaycan kadınlarına oy kullanma hakkı 1907 yılında verilmiştir.¹⁴² Doğuda ise ilk Demokratik Cumhuriyet İstiklal Beyannamesi'ne dayanarak ve aslı olmayan bir şekilde seçilme hakkı 1918 yılında verilmiştir.¹⁴³

Azerbaycan 1991'de bağımsızlığını kazandıktan sonra, kadınlar toplumun gelişmesinde ve bağımsız bir devlet kurulmasında önemli bir role sahipti. Azerbaycan 1992'de Birleşmiş Milletler ve AGİT'e üye oldu. 2001'de Avrupa Konseyi üyesi olarak kadınların durumunu iyileştirmek için cinsiyetle ilgili yapılanmaların her biriyle yakın bir iş birliğine başladı (Kadın Politikası, 2008). Azerbaycan'da kadın haklarını korumak için yoğun çalışmalar sürdürülmektedir.

Bütün bunlara birlikte, kadın hakları ile ilişkili olarak "aile içi şiddet, cinsiyet eşitsizliği, kadınların sosyal ve politik alanlarda daha az yer bulması" gibi ifadeler sosyal yaşamımızda giderek çoğalmaktadır.

¹⁴¹ Gulamov, **a.g.e.**, s. 45.

¹⁴² P. İbrahimbekova, C. Akhundova, Y. Mikhailova, **Siyasette Kadınlar**, Bakü, Sada Yayınevi, 2008, s. 20.

¹⁴³ **A.e.**, s. 71.

Genel olarak, bu faktörler uluslararası kuruluşların yıllık raporlarına da yansımaktadır. Örneğin, 2006'dan bu yana “cinsiyet eşitliği” hakkında yıllık rapor hazırlayan Dünya Ekonomik Forumu'nun yıllık sonuçlarına göre, Azerbaycan bu yönde 5 yıl boyunca düşüş göstermiştir. Azerbaycan, kuruluşun 2007 raporunda 59. sırada, 2008'de 61, 2009'da 89 ve 2010'da 100'üncü sırada yer almaktadır. 2011 yılında ise 100'den 91'inci sıraya yükselerek istikrarlı düşüşünü durdurmuştur.¹⁴⁴

Ülkedeki sorunların boyutu bölgelere göre değişiklik göstermektedir. Farklı bölgelerde ve köylerde yaşayan kadınların hakları, kentlerde yaşayan kadınlardan daha fazla ihlal edilmektedir.

İş Kanunu'nun 125. maddesine göre, hamilelik ve doğum sonrası dönem için çalışan kadınlara 126 güne kadar ücretli izin verilirken, çocukları ile ilgili herhangi bir sorunda yalnızca 14 gün izin verilmektedir. STK başkanı, bu sorunlar hakkında çok sayıda şikâyet aldıklarını vurguluyor ve şöyle belirtiyor: “Azerbaycan’da babalık tatili yok. Sonra erkekler *“benim hakkım nerde bu ülkede”* diyecekler.”¹⁴⁵

Güçlü aileler toplumun özü; kadın ise güçlü bir ailenin temelidir. Kadına yapılan şiddet söz konusu temeli paramparça eder. Lara Mehr'a göre, aşırı dindar ülkeler dışında, Azerbaycan da dahil tüm dünyada kadınların haklarına saygı duyulmaktadır.¹⁴⁶ Azerbaycan'da kadınların profesyonel ve teknik iş gücüne katkısı yüksektir ve bu açıdan Azerbaycan dünyada 33. sırada yer almaktadır.

Kadınların devlet organlarına aktif katılımını sağlamak için Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı 6 Mart 2000 tarihinde “*Devlet Kadın Politikalarının Uygulanması Üzerine*” adlı kararnameyi onaylamıştır. Kararname, kadınların Azerbaycan Cumhuriyeti’nin bütün devlet yapılarındaki faaliyetlerini dikkate alarak erkeklerle beraber liderlik pozisyonunda bulunmalarını öngörmektedir.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Yıllık Rapor, **Azerbaycan'da Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin Uygulanmasına İlişkin Yıllık Rapor**, Bakü, Avrasya Yayınevi, 2005, s. 44.

¹⁴⁵ Gelişme Raporu, **Azerbaycan'da Toplumsal Cinsiyet İlişkileri: Eğilimler ve Zorluklar**, Azerbaycan Cumhuriyeti İnsani Gelişme Raporu, Bakü, 2007, s. 72.

¹⁴⁶ A.e., s. 77.

¹⁴⁷ A.e., s. 83.

Ülkedeki ekonomik reformlar aracılığıyla toplumsal cinsiyet politikası gerekliliklerine dayanarak İstatistik Komitesi'nde ve Bakanlar Kurulu'nda kapsamlı bilgilerin hazırlanması ve yayılması, kadınlara eşit fırsatlar yaratılması önerildi. Bu kararnamenin ardından bakanlıkların, komitelerin ve yürütme otoritelerinin başkanlarına, kadınları liderlik pozisyonlarında terfi ettirme görevi verildi.¹⁴⁸ Bu alanda normatif yasal işlemlerin varlığına ve yapılan çalışmalara rağmen, kadınlar liderlik pozisyonlarında yeterince temsil edilememektedir. Sadece bir kadın devlet kurumunu (Aile, Kadın ve Çocuk İşleri Devlet Komitesi'nin başkanı olan Hicran Hüseynova) ve bir tanesi de devlet komisyonu başkanlığını (Öğrenci Kabulü Devlet Komisyonu Başkanı, Maleyka Abbaszadeh) temsil etmektedir. Azerbaycan'ın Liberal Partisi lideri Lala Şevket, Milli Meclis Başkan Yardımcısı Bahar Muradova, İnsan Hakları Komitesi Başkanı Rabiyyat Aslanova, Başkanlık İdaresi'nde İnsani Politika Sorunları Başkanı Fatma Abdullazade gibi isimler de liderlik pozisyonlarındaki kadınlardandır. Ayrıca 2002 yılında Azerbaycan'daki ilk insan hakları müvekkili olarak seçilen Elmira Süleymanova da söz konusu lider kadınlardan biri olarak gösterilmektedir.¹⁴⁹

Milletvekili Elmira Ahundova ülkedeki kadınların toplumda üstlendikleri rollerin yeterince yüksek olduğuna işaret etmektedir:

*"Kamusal faaliyet gözlendi. STK'lara baktığımızda %50'sinden fazlasının kadınlar tarafından yönetildiğini görüyoruz. Aynı zamanda, toplumda epeyce kadın gazeteci, politikacı ve milletvekili var ve bu sayı her geçen yıl artmaktadır. Dürüst olmak gerekirse, bu yönde büyük bir sorun görmüyorum. Bununla birlikte, bazı durumlarda, erkeklerimiz kadınların sosyal ve politik faaliyetlerini biraz kısıyor. Bu sendrom da yavaş yavaş ortadan kalkacaktır."*¹⁵⁰

Bugün Azerbaycan'ın en ciddi sorunlarından biri ailede kadına yönelik şiddettir. Ne yazık ki bu şiddetin çoğu gizli tutulmaktadır. Bazı nedenlerden dolayı

¹⁴⁸ Gelişme Raporu, **Azerbaycan'da Toplumsal Cinsiyet İlişkileri: Eğilimler ve Zorluklar**, Azerbaycan Cumhuriyeti İnsani Gelişme Raporu, Bakü, 2007, s. 86.

¹⁴⁹ **A.e.**, s. 88.

¹⁵⁰ Gadirova, **a.g.e.**, s. 121.

Azerbaycan, kadının aile içinde gördüğü şiddeti açıklamamaktadır ve bu da ülkenin istatistiksel sonuçlarının gerçek dışı olmasına neden olmaktadır.

Aile içi şiddeti ortadan kaldırmak için yasal önlemler alınmalı, önleyici faaliyetlerde bulunulmalıdır. Öğretmenler, aydınlar ve kadın politikacılar, şiddetin yok edilmesi için toplum nezdinde öncü bir role sahip olabilir. Ahundova, milletvekili olarak aile içinde kadına yönelik şiddeti ortadan kaldırmak için ilk adımı attıklarını ve kutsal borçlarını yerine getirdiklerini ifade etmektedir:

“Bu arada, önümüzdeki aylarda kabul edilen yasalardaki bir değişikliği hatırlayalım. Erken evliliklere uygulanan para cezasının arttırılması, hapis cezası verilmesi gibi cezalar öngörülüyor, dolayısıyla yasalar sertleştirildi.”¹⁵¹

Kolluk kuvvetleri, STK'lar ve kamu kuruluşları da bu konuda üstlerine düşen görevleri yerine getirmelidirler. Bu konuda en önemli konulardan biri, toplumda bu gibi durumlara karşı hoşgörüsüzlük ortamının oluşmasıdır. Söz konusu durumlarda, kolluk kuvvetleri yetkilileri, komşular ve akrabalar "aile meseleleri" olduğunu söyleyerek sessiz kalmayı tercih ederler. Sonuç olarak, toplumda şiddete karşı bir protesto atmosferinin oluşturulması gerekmektedir.¹⁵²

Milletvekiline göre, biz her zaman modernite ve modernleşme adına çalıştık. Ne yazık ki toplumumuzda “modernleşme” kavramı farklı farklı yorumlanmaktadır. *“Elbette, kadınların eğitim, kıyafet ve eğlence hakkını destekliyoruz. Ancak bu modernitenin ulusal zihniyetle çelişmemesi gerektiğini düşünüyorum.”* Modernite, halka açık yerlerde insanlar ile dedikodu yapmak değildir elbette.¹⁵³

Milletvekili: *“İşte bir örnek: Bazı Avrupa ve dünya devletlerinin yasal olarak aynı cinsiyetten temsilcilerle evlenmesine izin verilmektedir. Eğer bu bir modernite olarak kabul edilirse, böyle bir moderniteye karşıyım.”¹⁵⁴*

¹⁵¹ Nuriyeva, **a.g.e.**, s. 93.

¹⁵² **A.e.**, s. 97.

¹⁵³ **A.e.**, s. 108.

¹⁵⁴ **A.e.**, s. 131.

Moderniteden kasıt, kadınların modern eğitimde, bilimde, nitelikli ve başarılı bir yere sahip olmalarıdır. Örneğin, son zamanlarda gümrük sisteminde genel rütbeye sahip bir bayana ödül verildi. Bunu modernite olarak değerlendirmek mümkündür. Ahundova moderniteyi “*Modern olmak, yurtsever olmak, polise, orduya hizmet etmek ve İkinci Dünya Savaşı’nda olduğu gibi askeri havacılıkta da hizmet ederek düşmana karşı havada savaşmak*” şeklinde ifade ediyor.¹⁵⁵ Milletvekilimiz, amacımızın ulusal değerlerimizi, zihniyetimizi ve de moderniteye ulaşma yeteneğimizi korumak olduğunu düşünüyor.¹⁵⁶

Azerbaycan’da kadınların seçimlerde yer almasının temel nedenlerinden biri de kadınların ekonomik bağımsızlıklarını elde etmek, çalışma haklarında ve koşullarında iyileştirme yapılmasını sağlamak konusunda yasalarda söz sahibi olma istekleridir. Bu, kadınların oy kullanmalarının yanında siyasi faaliyetlerde de yer alacakları anlamına gelmektedir. Günümüzde kadınlar erkeklerle birlikte siyasete eşit katılım sağlamak için mücadele ediyorlar. Dikkat çeken nokta, sınır koyan yasaların siyasi cinsiyet dengesini oluşturmak için kullanılmasıdır.¹⁵⁷

Kadın örgütlerinin yoğun baskılarına karşılık, cinsiyet sınırları Ruanda gibi yeni anayasaya sahip ülkelerde ve Irak Anayasası’nda ortaya çıkmıştır. Bu, kadınlar için belirli sayıda parlamento sandalyesinin ayrıldığı anlamına gelir.¹⁵⁸ Koltuklar, siyasi partiler arasında parlamentoda verilen sandalye sayısı ile orantılı olarak dağıtılır. Güney Afrika’da, bir belediye kanununda yerel ofislerde çalışanların %50’sinin kadın olması gerekmektedir. 1992’de Hindistan, parlamentodaki ve eyalet hükümetindeki kadınlara yönelik sandalye ayırma politikasını %33’e çıkarmıştır. Bu politikanın nihai sonucu bilinmemektedir. Ancak şu ana kadar bir milyondan fazla kadın, kurum ve kuruluşlara üye olmuş, seçimlere ve eyalet meclisleri için hazırlanan kampanyalara katılmıştır. En dikkat çeken husus ise yerel siyaset alanındaki

¹⁵⁵ Günay İbrahimova, **XIX. ve XX. Yüzyılda Azerbaycan’da Kadın Siyaseti**, Bakü, Çapar Yayınevi, 2010, s. 13.

¹⁵⁶ Melehat Hasanova,, **Haydar Aliyev ve Devlet Kadın Politikası**, Bakü, Hazar Yayınevi, 2008, s. 113.

¹⁵⁷ **A.e.**, s. 119.

¹⁵⁸ **A.e.**, s. 124.

değişikliklerdir. Öyle ki kadınlar ilk kez köy liderleriyle birlikte oturabiliyor ve hatta bazen köy işlerini yönetebiliyorlardı.¹⁵⁹

Azerbaycan'da toplumsal cinsiyet eşitliğini yaygınlaştırmak için son otuz yıl içinde önemli çalışmalar yapıldı. Erkekler ve kadınlar arasındaki eşitlik, anayasada açıkça belirtildi. Azerbaycan Cumhuriyeti, insan hak ve özgürlüklerinin geliştirmesi için kadınlara karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına yönelik bir dizi uluslararası anlaşma imzaladı. Cinsiyet eşitliği ve aile içi şiddete karşı mücadele için yasaların onaylanması, kadın haklarının ve cinsiyet eşitliğinin korunmasına yönelik merkezi bir yürütme organı kuruldu. Son demografik duruma göre, ülkede kadın ve erkek ömrünün daha uzun olması, kadın okur-yazarlık oranlarında artış gibi bir dizi iyileşme gözlemlendi. Aynı zamanda XX. yüzyılın başları ile kıyaslandığı zaman günümüz kadınları daha olgun yaşta evleniyor, daha az çocuk doğuruyor.¹⁶⁰

Cinsiyet eşitsizliği aile yapısı ile ilgili bir mesele olması toplumun bütününe olumsuz etkilemektedir. Kadınların eşitliği ile ilgili yasal normların varlığına rağmen kadınların ekonomik kaynaklara erişimi ve karar alma sürecinde kişisel, kamusal ve siyasi hayata olan katılımları erkeklerden daha sınırlıdır. Cinsiyet, sosyal normlar gibi faktörlerin etkisi ile kadın “üreme potansiyeli olan bir valık olarak” görülmeye devam ediyor ve sahip olduğu rol, aile etkeniyle daha da kısıtlanıyor.¹⁶¹ Kadınların hem ev işi yapıp hem de aileye maddi destek sağlaması, kadın ve erkek arasında eşitliğin olmamasının bir göstergesidir. Bu açıdan bakıldığında kadınların erkeklerden daha fazla sorumluluğa sahip olması, onların siyasette aktif olmalarına engel olmaktadır. Bu engeli aşmak için kişisel ve sosyal normlarda önemli değişiklikler yapılması gerekmektedir.

Küreselleşme sürecinin arka planında yer alan kadın haklarının korunması mevzusu, toplumun gelişmesinde önemli bir role sahiptir. Bu, tüm insanlık için önem arzeden bir konudur. Ne yazık ki dünyanın birçok yerinde milyonlarca kadın hala fiziksel, psikolojik, ekonomik ve cinsel şiddetten muzdariptir. Şiddetin hiçbir türü

¹⁵⁹ A.e., s. 132.

¹⁶⁰ UNFPA/BMTİP “Halk Vizyon Analizi: Azerbaycan’da Demografik Geçiş Sonrası”, Bakü, 2015, s. 43.

¹⁶¹ A.e., s. 58.

kabul edilemez. Bu bağlamda toplumlar bu konuya duyarlı olmalı, toplumsal cinsiyet politikasını ele almak ve şiddet ile mücadelede etkili sonuçlar elde etmek için girişimlerde bulunulmalıdır.

Azerbaycan Cumhuriyeti insan haklarının ve özgürlüklerinin önemli bir bileşeni olan kadın haklarının korunmasında bir örneklik oluşturmaktadır. Ülkede “cinsiyet eşitliği” ve “aile içi şiddetin önlenmesi hakkında kanunlar” kabul edilmiştir. Bu meseleler Azerbaycan hukukunda cinsiyet eşitliği ile ülkenin siyasi yaşamını düzenleyen diğer yasal düzenlemelere de yansımaktadır. Hem siyasi alanlarda hem de toplum içerisinde Azerbaycan kadınına her zaman saygı duyulmaktadır. Bu bilince sahip olan erkekler, siyasi alanlarda da eşlerine veya çevrede olan kadınlara destek olmakta ve onların her durumda haklarının korunması için yardım amaçlı kurumlar kurulmasına katkı sağlamaktadırlar.

1.7. Uluslararası Siyasette Kadının Yeri

Medeni toplum yapısının oluşmasından bu yana kadınlar, “özel alan” diye adlandırılan ilişkilere kapatılarak toplumdan ayrı tutulmuş, topluma sunulan fırsatlardan mahrum bırakılmış ve insan haklarından faydalanamamıştır. XX. yüzyılda geleneğe dayalı seçme ve seçilme hakkı ile ilgili yasaların talebine göre yapılan eşitlikçi yaklaşımlar, kadınların siyasete katılımında farklılıklar yaratmış olsa da günümüzde bile kadının siyasette yer alması erkeklerle aynı düzeye ulaşamamıştır.¹⁶² Tüm bunların yanı sıra kadınların toplumsal ve iktisadi sisteme girmesinin yeterli düzeyde olmaması, politik temsil probleminin en mühim sebebi olarak görülmektedir.

Siyasi arenaya katılmayı belirleyen temel faktörler, siyasal katılımı hayata geçiren kişilerin özellikleridir. Bu özellikler ile herhangi bir bireyin kişisel, fiziksel, sosyo-ekonomik gibi çeşitli yönlerine ait özellikleri vurgulanmaktadır.¹⁶³

Siyaset bilimci Dahlerup, kadının siyasi arenadaki konumunun kuvvetlendirilmesi ve politikada kadın-erkek eşitliğinin oluşturulması için beş

¹⁶² Kalaycıoğlu, a.g.e., s. 43.

¹⁶³ A.e., s. 45.

etkenden bahsetmektedir; dürüstlük, yarar sağlamak, pratiklik, çıkar savaşı ve demokratik yasallığı yükseltme.¹⁶⁴

Bunlardan ilki dürüstlük iddiasıdır. Bu iddia, ülke nüfusunun %50'sini oluşturan kadınların, temsil yüzdesinde de bu yüzdeliğe ulaşmasını amaçlamaktadır. Bu amaç, erkeklerle kıyasla temsil olgusunda eşit haklar gözeterek adaletlilik ilkesine sadık kalmaktadır.¹⁶⁵ İkinci etken, yarar sağlamak iddiasıdır. Bu argüman, toplumda yer alan yetenekli insanların, yeteneklerini ülkenin faydası için kullanmayı amaçlamaktadır. Üçüncü faktör kadınların pratiklerinden faydalanmanın gerekliliği üzerinedir.¹⁶⁶ Kadınların toplum içerisindeki tecrübeleri erkekler ile kıyaslandığında birtakım farklılıklar göstermektedir. Bu sebeple gereksinimlere yönelik olarak menfaat konusunda da farklılıklar dikkat çekmektedir. Dördüncü faktör ise bizzat bu konuyla ilişkili olan çıkarların savaşıdır.¹⁶⁷ Bu etken ise aile içi şiddet yahut eşit maaş gibi mevzularda kadın ve erkeklerin sahip olduğu farklılıklar ve bu farklılıkların savunmasını ele almaktadır. Dolayısıyla erkekler gibi kadınların da parlamentonun ön sıralarında yer alması bu gibi problemlerin çözümünde büyük bir önem taşımaktadır. Beşinci faktör ise demokratik yasallığı yükseltmek, vatandaşları çağdaş düşünce tarzına götürmek üzerinedir. Çağdaş bir devlet olabilmek ve demokrasiyi bu husus doğrultusunda düzenlemek için kadınların temsil edilmesi bu iddianın temel şartlardan birini oluşturmaktadır.¹⁶⁸

Dünyanın pek çok yerinde, Türkiye'de olduğu gibi, kadının siyasette özne konumunda olamaması bir demokrasi problemi olarak ele alınmalı ve bu doğrultuda sorunun çözülmesine yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Başka bir deyişle, kadın problemi bir bütündür. Siyasetteki mevkisi de dahil olmak üzere karşılaşılan diğer

¹⁶⁴ A.e., s. 46.

¹⁶⁵ Ece Öztan, "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Olumlu Ayrımcılık", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 59 (1), 2004, s. 203-235.

¹⁶⁶ A.e., s. 207.

¹⁶⁷ Şirin Tekelli, **Türk Toplumunda Kadın Türkiye'de Kadının Siyasal Hayattaki Yeri**, 2. bs., İstanbul, Ekin Yayınları, 1982, s. 51.

¹⁶⁸ Siber Kocaer, "Argo ve Toplumsal Cinsiyet", **Milli Folklor Dergisi**, Sayı 71, 2006, s. 44.

sorunlar, devletin demokratikleşmesi ile alakalı olup, sorunun giderilmesi de devletin demokratikleşmesi ile ilişkili görülmektedir.¹⁶⁹

Kadının birey olarak değerlendirilmesi çok eskilere dayanmaktadır. Kadın, ataerkil bir sisteme geçiş ve tek tanrılı dinlerin etkisi ile yalnızca erkeğe bahsedilmiş bir varlık olarak algılanmıştır. Ataerkil kavramı, erkek egemenliğinin üst safhada olduğu cemiyetlerde, erkeğin her arenada her zaman kuvvetli, başarılı ve bağımsız olmasıdır. Kadın ise her koşulda erkeğine itaat etmelidir ve bununla yükümlüdür. İşte bu yüzden birçok kadın kendini geleneksel değer biçimlerine göre algılamak, iktisadi, toplumsal ve siyasi yaşam koşullarından soyutlamakla yetkilidir.¹⁷⁰

Birçok toplumun sosyo-iktisadi ve medeniyetsel kuruluşuna ilişkin olarak biçimlenen toplumsal cinsiyet rolleri, sistemde farklı işleyişler ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle toplumda şekillenen cinsiyet rolleri, rejimler ve buna bağlı olarak gelişmekte olan idarecilik metotları, tarihin farklı zamanlarında farklı coğrafyalarda ve ırklarda toplumun politik ve iktisadi şartlarına göre değişiklik göstermektedir.¹⁷¹

Siyasi katılım, toplumdaki bireylerin politik düzen içerisindeki tutumlarını, sevgilerini ve tavırlarını ortaya koymasıdır. Yalnızca oy kullanmak anlamına gelmeyen siyasi katılım, sade bir ilgiden aşırı bir faaliyete kadar yol alan geniş bir arenayı kapsamaktadır. Siyasi bir davranış biçimi olarak tanımlanan siyasi katılım, şahısların alınmış yahut alınacak olan her çeşit politik, iktisadi ve toplumsal hükümler doğrultusunda verdikleri tepkiler, kanılar ve yaklaşımlardan ibarettir.¹⁷²

Zamanla klişeye dönüşen düşünceler ile toplumlardaki siyasi katılım oranlarının kısıtlılıklarına bakılmaksızın çağdaş toplumlar siyasi katılım açısından ilerleme kaydetmiştir. Siyasi katılımın çeşitli formlarının olması sebebiyle kategorize etme yoluna gidilmiştir. Söz konusu kategorilerden birinde politik katılımın boyutları şu şekilde sınıflandırılmıştır: Gözetmen statülü eylemler, vasıta eylemler ve politik mücadele içerikli eylemler.

¹⁶⁹ A.e., s. 48.

¹⁷⁰ Zekiye Demir, “Kadınların Siyasete Katılımı ve Katılımı Artırmaya Yönelik Stratejiler”, *Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi*, C.I, Sayı: 2, İstanbul, Aralık 2015, s. 174.

¹⁷¹ Ural, a.g.e., s. 49.

¹⁷² A.e., 53.

Demokratik arenada gerçekleştirdiği araştırmalarıyla tanınan Amerikalı siyaset bilimci Robert Dahl'ın yaptığı bir araştırmaya göre, sınıflandırmalarında ele alınan siyasi katılım birkaç temel faktörden oluşmaktadır. Bunlar; özen, dikkat göstermek, malumat ve aktivite olmak üzere dört başlık altında toplanır. Özen, politikada yaşanan olayları yakından izlemek; dikkat göstermek, politik olaylara dikkat göstermek; malumat, yaşananlar ve problemler açısından bilgili olmak; aktivite ise politik olaylara dâhil olma anlamına gelmektedir. Bu araştırmada kadının politika düzeninde sahip olduğu mevkiden dolayı Dahl'ın siyasi katılımı alakalı geliştirdiği bir sınıflama şekli ele alınmıştır.¹⁷³

Şahısları siyasi katılıma çeken birtakım sebepler vardır:

1. Bireysel bağlılık doğrultusunda katılım
2. Beraberlikten kaynaklanan katılım
3. Menfaate dayalı katılım
4. Vatandaşlık sağduyusuna dayalı katılım.¹⁷⁴

Siyasi katılım düzeni, insan haklarının ve demokrasinin bir gereği olarak her bireye arzuladığı aktiviteyi yapma ve istediği sistemde siyasi katılıma iştirak etme şansını sunmaktadır. Fakat çalışmalar, yaşam alanı, sosyo-iktisadi durum, statü, ırk ve cinsiyet gibi farklılıklar ile alakalı olarak siyasi katılım düzenlemelerinde şahıslar arasında çeşitli faktörlerin olabileceğini ortaya koymaktadır.¹⁷⁵

Kadının siyasette yer alması, araştırmacılara göre 1791'de Fransız Devrimi zamanında aktifliği ile öne çıkan Fransız kadın düşünür Olympe de Gouges'in idamına sebep olan "Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin basımına dayanmaktadır. 1831-1848 Fransız Devrimi sırasında Fransız kadınlar siyaset alanında seçme hakkına sahip olmayı talep ederken İngiltere'de de 1832 yılında

¹⁷³ A.e., s.58.

¹⁷⁴ Türk, a.g.e., s. 12

¹⁷⁵ Semra Gökçimen, "Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi", **Yaşama Dergisi**, Sayı 10, 2008, s. 57-59.

kadın haklarının korunmasını amacıyla çeşitli bölgelerde ayaklanmalar baş göstermiştir.¹⁷⁶

Belirtildiği gibi Fransız Devrimi sırasında meydana gelen ve toplumun bir talebi olarak görünen kadınların siyasette yer alması hususu, tarihe bakıldığında eski Yunan düşünürlerine kadar uzanmaktadır. Büyük filozof Aristoteles'in "erkek yaratılış itibarıyla daha yüksekte, kadın ise kıymetçe erkeğin aşağı düzeyindedir ve erkek idareci, kadın ise muhtaçtır" şeklindeki ifadesine Avrupalı düşünürler de destek vermiştir.¹⁷⁷

Kadınlara siyaset alanında seçme seçilme hakkının verilmesi ve özgürlüklerin yerine getirilmesi her ülkede farklı zaman diliminde ve çeşitli şekillerde mümkün olmuştur. Kadınlara seçme hakkı ilk kez 1893 yılında Yeni Zelanda'da verilmiştir. Yine Yeni Zelanda'da 1918 yılında seçme hakkının yanı sıra kadınlara seçilme hakkı da tanınmıştır.¹⁷⁸

1880'li yılların başında İskandinav ülkelerinde kadınlar siyasette kendilerine yer bulmak ve yerel siyasette temsil etme haklarını korumak için ilk kez "kadınların siyasi hakları zihniyetini" savunmuşlardır. Ama tüm bunların yanı sıra Orta Avrupa'daki kadınların söz konusu doğal haklarının yerine getirilmesi, XX. yüzyılın ilk büyük savaşı sayılan Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleşmiştir.¹⁷⁹

Kadınların toplumsal yaşamın birçok alanında erkekler ile aynı hakları paylaşmak için gösterdiği çaba, oldukça uzun bir dönemi kapsamaktadır. Kadınların siyasi ve toplumsal eşitlik mücadeleleri XIX. ve XX. yüzyıllarda daha da derinleşerek devam etmiş ve devletin yasal açıdan koruduğu alanlarda mühim başarılar elde edilmiştir.¹⁸⁰

Batı devletlerinde kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olmak için başlattıkları mücadelelerin başlangıcı her şeyden önce eğitim düzeninde görülmüştür.

¹⁷⁶ A.e., s. 59-61.

¹⁷⁷ Kalaycıoğlu, a.g.e., s. 12.

¹⁷⁸ A.e., s. 13.

¹⁷⁹ A.e., s. 14.

¹⁸¹ Kılıç, a.g.e., s. 187.

Çağdaş yaşamımızda da kadının siyasete katılımı, tüm mücadelelere rağmen hala erkekler ile eşit düzeye çıkamamıştır. Birçok toplum, uzun yıllar boyunca politikayı yalnızca erkeklerin dahil olabileceği bir alan olarak görmüştür.¹⁸¹ Bu sebeple politika alanında kadınların erkekler ile eşit haklara sahip olması güçleşmiş, seçme hakkının yanı sıra seçilme hakları da ihlal edilmiştir.¹⁸² Seçilme hakkı XX. yüzyılın başlarında, yakın tarihin en büyük savaşı sayılan İkinci Dünya Savaşı'nın ardından tanınmaya başlamıştır.

Dünyanın her yerinde kadınların politika düzeninde yer alma yahut politik organlarda herhangi bir mevkiye sahip olma oranları erkekler ile kıyaslandığında oldukça düşüktür. İstatiksel hesaplamalara dayanan bilgiler de bunu açıkça göstermektedir.¹⁸³

Bölgesel açıdan incelendiği taktirde, bu mevzuda İskandinav ülkeleri en yüksek orana sahip iken en düşük oranlı olanlar Arap ve Pasifik ülkeleridir. Tablo 2'de de gösterildiği üzere 2015 yılının Nisan ayında yapılan araştırmalara göre, kadınların parlamento içinde yer alması İskandinav devletlerinde %41,5 iken bu oran Arap ülkelerinde %16,1 Pasifik ülkelerinde %15,7 olarak tespit edilmiştir.¹⁸⁴

¹⁸¹ A.e., s. 188.

¹⁸² Nacak, a.g.e., s. 198.

¹⁸³ Yalçın Akdoğan, **Yerel Siyaset**, İstanbul, Okutan Yayıncılık, 2008, s. 139.

¹⁸⁴ Demir, a.g.e, s. 176.

Tablo 2: Bölgeler İtibariyle Parlamento ve Senatolarda Kadın Üye Oranları

	Parlamento	Senato	Her İkisi Birleştiğinde
İskandinav Ülkeleri	41,5	...	...
Amerika Kıtası	26,5	25,5	26,4
Avrupa OSCE Üyesi Ülkeler (İskandinav Ülkeleri Dahil)	25,3	24,3	25,1
Avrupa OSCE Üyesi Ülkeler (İskandinav Ülkeleri Hariç)	23,7	24,3	23,8
Afrika'da Sahara Çölü'nün Güney Kısmı	22,7	20,3	22,4
Asya	19,0	13,3	18,4
Arap Devletleri	18,1	7,3	16,1
Pasifik	13,1	36,0	15,7

Kaynak: Zekiye Demir, “Kadınların Siyasete Katılımı ve Katılımı Artırmaya Yönelik Stratejiler”, **Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi**, C.I, Sayı: 2, İstanbul, Aralık 2015, s. 177.

Belirtildiği üzere, kadınların siyaset alanında yer bulması, XX. yüzyılın ortalarından sonra ilerleme kaydetmiştir. Her alanda baskın olan erkek egemenliği, demokrasinin doğru şekillenmemesi ve iktidarın buna öncülük etmemesi gibi durumlar kadın haklarının önünde birer engel olmakla birlikte kadınların politik alanda niçin yer alamadığını sorgulamaya itmektedir.¹⁸⁵

Kadınların eğitim düzeyinden, zaman içerisinde değişen yaşam şekillerine, zaman ve ülkeye dair kazanılan değer algısına, yasalardaki hükümlere bakılmaksızın yapılan ayrımcılıklara kadar ortaya çıkan pek çok faktör, asırlar boyunca kadınları içinde var oldukları politik düzenden kopartmış ve bu düzen içerisinde yer alma şanslarını ellerinden almıştır.¹⁸⁶

Politik düzene iştirak etme, her politikacı için sözü geçen sistem ile kurulmuş bir bağ olgusu anlamına gelmektedir. İstatistiksel açıdan da gösterildiği gibi

¹⁸⁵ Mustafa Çadır, **Kadının Siyasal Yaşama Katılımında Siyasal Parti Kadın Kollarının Rolü (TBMM'de Gurubu Bulunan Partiler Bağlamında Ankara İli Orneği)**, (Yayınlanmış) Uzmanlık Tezi, Ankara, Başbakanlık KSGM, 2011, s. 59.

¹⁸⁶ **A.e.**, s. 60.

kadınların yerel ve genel idarecilikte belli bir konuma sahip olmalarının düşük seviyede olması, söz konusu nedenlerden kaynaklanmaktadır. Her şeyden önce kadınların siyasi düzende yer alması, kadın haklarını belli bir düzeye getirmek, erkek hakimiyetinin yanı sıra kadın hakimiyetini de yönetimde bulundurmak, kadın problemlerinin çözümüne yönelik adım atmak, kadınların siyasette temsil olmalarının eksik taraflarını doldurmak, kamusal arenada siyasi açıdan söz sahibi olan kadınların sayısını çoğaltmak, kadınların da içinde olduğu şartları onların faydasına yönelik eylemlerle değiştirmek gibi problemleri gidermek için gerekli görülmektedir.¹⁸⁷

Çok bilinen ve üzerinde en çok durulan sorunlardan biri de kadınların aile içinde ebeveynlerinin, erkek kardeşinin yahut kocasının uygun gördüğü şekilde davranmasıdır. Bu sorun da kadının politik düzende bağımsız bir biçimde yer almasını zorlaştırmaktadır.¹⁸⁸

Önemli sorunlardan biri de kaynak yetersizliğidir. Seçimlerde adaylığını koymak isteyen pek çok kadın, cinsel önyargılara yahut çevre baskısına maruz kaldığı için kaynak yetersizliği yaşamakta ve bu sebeple geri çekilmek zorunda kalmaktadır.¹⁸⁹

1900'lerdeki geleneksel yaşam şekillerinden günümüz çağdaş yaşam şekillerine geçişle beraber kadının toplumdaki rolünü belirginleştirecek eylemlere ihtiyaç duyulmuştur.

1970'li yıllarda feminizmin yayılması ile erkek kadın ayrımcılığının ve kadınların dışlanması bilincinde olan kadın, daha serbest ve demokratik eğilimlerle politikada belirli bir mevkiye gelmek için çaba gösterdi. Onları bu eyleme teşvik eden en mühim nedenlerden biri, seçme ve seçilme yetkilerinde ayrımcılığın üst düzeye ulaşması ve yasaların kadına yönelik kararlarda ihlal edilmesidir.¹⁹⁰

¹⁸⁷ A.e., s. 61.

¹⁸⁸ A.e., s. 62.

¹⁸⁹ Dursun, a.g.e., s. 231.

¹⁹⁰ Yayla, a.g.e., s. 81.

Kadınların politik hayattaki pasif durumlarının temelinde maruz bırakıldıkları ideoloji sebebiyle siyasetin onlar için uygun olmadığı, siyasetin yalnızca erkeklerin ilgilenebileceği bir alan olduğu düşüncesi bulunmaktadır. Bundan dolayı kadınlar, politik mücadeleyi onların ilgi alanında olmayan bir faktör gibi görmekte ve seçimlere daha az ilgi göstererek oy vermek gibi önemli ve temel bir olguyu gözardı etmektedirler.¹⁹¹

Siyasi partiler ve örgütlerde yer almamak ve onların aktivitelerinde faal olmamak, dolayısıyla da siyasi örgütlerin karar süreçlerinde gereken sorumluluğu taşımaktan kaçınmak, daha az kadının seçimlerde aday olmasına yol açmaktadır. Sonuç olarak, siyaset alanında belirli sayıda kadının yer aldığı görülmektedir.¹⁹²

Toplumun kültürel değerlerine karşı çıkan kadınlara tolerans gösterilmesi, onları diğerlerinden ayıran bir özelliğe sahip olmalarıyla mümkündür. Bu saptamalar doğrultusunda kadınların yerli ve dış siyasette yer alma şekillerinin değişkenlerini açıklamaktan dolayı: kadınların yer almaya maksat gibi gördüklerim politik kararlar organı, bu organlar içinde hiyerarşide nedenini bir üst mevkide yer alıyorsa bizzat organa karşı yer almaya çalışan kadınlardan beklenen niteliklerde o kadar üst düzeyde ve buna karşılık daha aşağı düzeyde bir politik kararlar organlarına katılmaya arzulayan kadınlardan beklenen nitelikler daha sıradan olacaktır. Bu, yerli politika düzeninde kadınların birçok başarıya imza atması, onların aldıkları kararların niteliğinde bulmaya çalışan alternatif açıklama metodundan daha geçerlidir ve olanaklıdır.¹⁹³

Kadınların politikada söz hakkına sahip olmalarından önce bir birey olarak erkeklerle eşit haklara sahip olma, bu hakları paylaşma, iktisadi yaşamda yer alma, zaman zaman kültürel açıdan maruz kaldığı baskılardan kurtulma, belli dönemlerde ve halen devam etmekte olan eğitimden uzak tutulma ve iş yaşamının ortak olması gibi şartların kabul ettirilmesi için uzun ve zorlu bir süreç yaşanmıştır.¹⁹⁴

¹⁹¹ A.e.

¹⁹² Touraine, a.g.e., s.36.

¹⁹³ Ayşegül Yaraman, *Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili: Kişisiz Siyaset*, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2015, s. 18.

¹⁹⁴ Yüksel, a.g.e., s. 180.

Kadınların siyasette yer almasını engelleyen nedenler, sosyo-iktisadi, kültürel ve ailevi olmakla birlikte siyasetin içinde de birtakım engeller söz konusudur. Bunların en mühimi, erkeğin hâkim olduğu politik yapıdır. Siyaset tarihine bakıldığı zaman, yöneticilere yahut siyasi aktörlere eril bir kimlik oluşturulduğu için çoğu kadın sosyalleşme aşamasında politikadan ve idarecilikten uzak durmaktadır.¹⁹⁵

Parti içindeki kişilerin destek olmaması bu sebeple destek yetersizliğinin meydana çıkması kadınların siyasette belli bir konuma gelmesini geciktirmekte, hatta engellemektedir. Buradan çıkan sonuç şudur ki maddi desteğin yanı sıra moral, yüksek motivasyon ve belirli bir alana teşvik etme gibi temel olgular da önem arz etmektedir. Kadınların politik alana dahil olabilmesi partiler vasıtasıyla mümkündür. Partilerin içinde yer alan kapı tutucular partiye hizmet edecek adayların kontrollerini daima takip ederler.¹⁹⁶

Söz konusu aşamaları, kadınların desteği olmadan gerçekleştirmek neredeyse imkansızdır. Bir diğer etken de seçim düzenidir. Plütarist seçim düzeninin yapısı ve tatbiki gözden geçirildiğinde kadın adayların tercihleri ile uyuşmadığı pek çok kez görülmüştür. Kadınların parlamentoda belli bir mevkiye sahip olmasını sağlayan en uygun seçim şeklinin “nispi temsil” olması, pek çok siyaset bilimcinin altını çizdiği bir noktadır.

1.8. Azerbaycan Siyasetinde Kadın

Politika, dünyadaki bütün ulusların sosyal yaşamını kapsayan, dönüştüren ve yönlendiren güçlü bir fenomen olmakla birlikte kümülatif, uluslararası bir dünya olayı olarak anlaşılabilir. Politikanın oluşması ve uygulanmasının ulusal ve uluslararası nedenleri vardır. Onun ulusal oluşu aslında dünya çapındaki politikanın bir parçasıdır.¹⁹⁷

Politikanın optimizasyonu, bilimsel literatürünün nesnel ve öznel faktörleriyle bağlantılı olarak değerlendirilir. Nesnel faktör, belirli bir zaman diliminde ve siyasal

¹⁹⁵ A.e., s. 182.

¹⁹⁶ Burhan KUZU, **Anaysa Hukuku Dersleri**, Genel Esaslar ve Siyasi Rejimler, İstanbul, 1971, s.33.

¹⁹⁷ Ziya Bünyadov, **Azerbaycan Tarihi**, Bakü, Azərneşr, 1994, s. 34-35.

alandanda sosyal bir sürecin sonucu olarak insanlara veya siyasi liderlere bağılı olmayan koşulların karmaşıklığıdır. Subjektif faktörler adı altında entelektüel seviye, politikacıların mesleki ve genel kültürel nitelikleri, yaşam tarzları ve düşünme stilleri, fenomene yaklaşma yöntemleri ve değerlendirme kriterleri, siyasi faaliyetlere katılırken belirledikleri hedeflerin saflık derecesi kastedilmektedir.¹⁹⁸

Optimal politikanın uygulanması, yüksek siyasi yeterlilik gerektirir. Politik beceri; mevcut fırsatları, teorik bilgiyi ve önemli kararları gerçeğe ve sezgilere dayanarak verebilme kabiliyeti ve yaratıcı cesaret kullanma düzeyini ifade eder.¹⁹⁹

Politikada iyimserlik sorununun incelenmesi, inançtan bilimsel bakış açısına ve temel kalite aşamalarına kadar pek çok yönden politik düşüncenin gelişmesine olanak tanır. Bu sorunun incelenmesi, özellikle politik, ideolojik, sosyo-kültürel açıdan önemlidir ve insanların bakış açısının oluşumunda önemli bir rol oynar.

Siyaset bilimcilerin siyaset sorununa ve iyimserliğine dair görüşleri ve öne sürdükleri argümanların analizi, siyasi sistemin gelişimine ilişkin mevcut görevlerin ve bakış açılarının, politik sistemin niteliksel gelişimindeki rollerinin ve hukuk devletinin üstünlüğünden kaynaklanmaktadır. Bunlar olmaksızın siyasi düzeni koruma mekanizmasını güçlendirebilecek önemli siyasi reformların uygulanması için bilimsel bir platform geliştirmek zor olacaktır.²⁰⁰

Azerbaycan'da mit ve efsane temelinde siyasal düşünce ortaya çıkmıştır. Mitlerde Azerbaycan halkının siyasete dair görüşleri gün yüzüne çıkmış ve bu eski görüşler zihinleri derinden sarsmıştır. Devlet olarak öne sürülen ahlakî, sosyal, ekonomik ve politik görüşler, Azerbaycan iktidarının benimsediği ilk dinlerden biri olan Zerdüştlük'te ifade edilmektedir.²⁰¹

Avesta, antik Doğu ve Azerbaycan'ın politik düşüncesinin ilk eseridir. Politik ve sosyal konular, eski hukukun önemli sorunları bu eserde yer almaktadır. İnsan

¹⁹⁸ Rafiq Memmedli, **Tarihimizin Onuru**, Azerbaycan Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı Çocuk Kütüphanesinin Bilimsel-Metodik Bölümü, Bakü, Çapar Yayınevi, 2010, s.109.

¹⁹⁹ Aydın, **a.g.e.**, s.11.

²⁰⁰ **A.e.**, s. 13.

²⁰¹ Nigar Bayramova, **Şamahı Hanlığı**, Bakü, Tehsil Yayınları, 2009, s. 5.

bilincini geliştirmenin yollarını aramanın bir sonucu olarak "Avesta" adı altında yazılı yasalar çıkarıldı. "Avesta" Azerbaycan'da antik çağlarda ve erken feodalizmde felsefi, politik ve hukuki hareketlerin ve çalışmaların ana kaynağı olarak değeriendirilmektedir. Siyasal düşüncenin genel sorunları ve Azerbaycan'ın eski hukuku ile doğrudan ilişkili olması ve bilgi ansiklopedisi niteliği taşıması, Avesta'nın bilimsel değeriinin göstergesidir. Öte yandan Avesta, halkın siyasi bilgeliğinin de bir ifadesidir.²⁰²

Avesta'da "devlet" kavramı, her dış kontrolün özgürlüğe ve egemenliğe, bölgelerin ve Zerdüştlarin artmasına, kötülük güçleriyle mücadele etme ve gelecekteki bir toplum kurma çabalarına hükmetme fırsatı olarak düşünülmektedir. Avesta'ya göre, devletin temel işlevlerinden biri, kutsal hafızayı korumak, kitleleri harekete geçirmek, halkın birliğini güçlendirmektir.²⁰³ Avesta, aklın korunmasının gerekli olduğunu ifade etmektedir. Çünkü halkın refahı, yönetimin adil görüntüsü her yöneticinin kişiliği ile örtüşmelidir.

Avesta'da devletin ekonomik gücünü kuvvetlendirmeyi amaçlayan ve düşmanı mağlup etmeye dair bir dizi önlem yer almakla birlikte yöneticilere ve devlet başkanlara için özel bölümler bulunmaktadır. Burada devlet başkanı aynı zamanda yüce ve dini bir liderdir. Halkın düşüncelerini ve arzularını yönlendirebilen halk arasında Zerdüşť dinini yayan bir ideolog olmalıdır. İktidarın kendisi sakal olarak kabul edildi ve kökeni iyinin ve kötülüğün ebedi mücadelesinin anlatımına dayandırılarak dini gelenekler ile ilişkilendirildi ve kutsallaştırıldı.²⁰⁴

Felsefe ve din alanında siyaseti ahlakî açıdan haklı çıkarma girişimleri olmuştur. Orta Çağ'da hem Batı hem de Doğu medeniyetlerinde dini perspektifin baskın olduğu iyi bilinmektedir. Din devletleri, yüzyıllar boyunca muhafazakâr politik yöntemler ile idare edilmekteydi. Azerbaycan'da VII. yüzyılın ortasından itibaren, İslam yavaş yavaş baskın bir din haline geldi. İslam, Azerbaycan topraklarına olası tüm fikirleri (Hanefi, Şafi, Maliki mezhepleri gibi) ve İslam düşüncesini de beraberinde getirmiştir. Bu eğilimler farklı yasal durumların farklı

²⁰² A.e., s. 6.

²⁰³ A.e., s. 8.

²⁰⁴ Hikmet Hacıyev, **Bağımsızlığın Acımasız Yolu**, Bakü, Doğu-Batı Yayınları, 1996, s. 9.

kavramlarını, iktidarın, devletin ve politikanın kökenlerini farklı şekillerde açıklamaktadır.²⁰⁵

Orta Doğu'da demokrasi, özgürlük, adil yönetim gibi kavramlar yaygındı. Bu açıdan bakıldığında, Nasiruddin Tusi'nin Azerbaycan'ın politik düşüncesini yansıttığı "Ahlak-ı Nasiri" adlı eserinde adil devlet ve toplum sorunları özellikle dikkat çekmektedir. Azerbaycan'ın önde gelen şairlerinden Nizami Ganjavi'nin hamsesinde ifade ettiği gibi adil bir toplum yapısının oluşması, insan hakları prizmasından çok daha önemlidir. İslam düşünürlerinin sosyal adalet sorununa ve kamu düzeni biçimlerine itirazlarının teorik temellerini inceleyen bu araştırmacılar, yönetim stratejilerinin hangi yönde olması gerektiğini göstermektedirler.²⁰⁶ VIII. yüzyıldan itibaren İslam, sosyal yaşamın düzenlenmesinde rol oynamıştır. İslamı kabul eden birçok modern Azerbaycanlı düşünür, ideallerden uzaklaşmış ve adil olan sosyal teorilerin gerçekleşmesi yönündeki fikirleri savunmuştur.²⁰⁷ Kadının toplumdaki yeri de İslama göre şekillenmeye başlamıştır.

Bununla birlikte her ne kadar Azerbaycanlı kadınlar resmi olarak erkekler ile eşit haklara sahip olsalarda, sosyal ayrımcılık devam etmekteydi. Ülkenin kırsal alanlarındaki geleneksel sosyal normlar ve zayıf ekonomik gelişme, kadının ekonomi üzerindeki rolüne dikkat çekerken kadınlar cinsel ayrımcılık için yasal haklarını kullanmakta zorlanmaktadırlar. Azerbaycan'da kadınların durumu geçmişe kıyasla büyük değişiklikler geçirdi. Bununla birlikte Azerbaycan'daki kadınlar, halkın ciddi sorunlarının çözümüne katkı sağlamışlardır. 1918'de Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nde ülkede yaşayan her bireyin eşit oy hakkı yasa ile kanunlaştırıldı. Böylece Azerbaycan, Doğu'da kadınlara oy hakkı tanıyan ilk ülke oldu.²⁰⁸

Azerbaycan tarihi kadın kahramanlık hikayeleri ve karakterleri açısından oldukça zengindir. Bu karakterler arasında diplomatlar, yöneticiler ve hatta komutanlar, savaşçılar vardır. Masshaget Tomris hükümdarı, büyük bir bilgelik ve

²⁰⁵ Yusif Ağamalı, **Karabağ Hanlığının Komşu Hanlıklar ve Devletlerle İlişkileri**, Bakü, Yazıcı, 1998, s. 77.

²⁰⁶ **A.e.**, s. 79.

²⁰⁷ **A.e.**, s. 85.

²⁰⁸ **A.e.**, s. 86.

azim göstererek İran padişahı Kirin'in Azerbaycan'a saldırmasını engellemiştir. Tarihin babası olan Herodot, Massagets'e çokluk ve cesur bir kabile tanımlaması yaptı. İhbarcıların aksine yaşadılar ve güneşin doğusunda Araz Nehri'nin arkasında yaşadılar.” Bazı kaynaklarda onlardan İskit kabileleri olarak bahsedilmektedir ve türevleri de Massahaget'tir. Masshaget'in hükümdarı ölür ve dul Tomris kabileye gider. Tomris'in cesareti efsanevi bir biçimde yazılmıştır.²⁰⁹

Azerbaycan kültürünün gelişmesi ve biliminin ilerlemesinde önemli bir dönüm noktası olan Orta Çağ, Azerbaycanlı kadınların haklarını, halkın ulusal ve kültürel değerlerini korumaya ve zenginleştirmeye hizmet etti. XII. yüzyılda şiirin önde gelen temsilcilerinden biri olan Mahsati Ganjavi'nin şiirleri, uzak diyarlara Azerbaycan kadınının adını taşıdı.²¹⁰

Orta Çağ'da, Azerbaycan hükümdarlarından olan Gızıl Arslan'ın karısı Katibe Hanım, Özbek Han'ın karısı Bayan Mihrican Hanım, Uzun Hasan'ın annesi Sara Hatun, Şah İsmail Hatayi'nin kızı Mihinbanu Sultan, Şirvanşah Halilullah'ın karısı Peri Hatun, Şah Abbas'ın annesi Heyrannise Hatun, efsanevi Tuti Bike ve diğer önde gelen devlet yöneticileri ülke tarihinde çok önemli bir yere sahiptir.²¹¹

Azerbaycan'da ilk kadın hayır kurumu 1908'de kurulmuştur. Bu kurumun kurucusu eğitimci Hasan Bey Zardabi'nin eşi Hanifa Melikova'dır. 28 Mayıs 1918'de Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kabul ettiği Bağımsızlık Bildirgesi'ne göre, Azerbaycan doğuda kadınları erkeklerden ayırmayan ve onlara seçme seçilme hakkı veren ilk devlettir.²¹²

Sovyetler Dönemi'nde Azerbaycan kadını oldukça karmaşık ve onurlu bir yoldan geçti. Kadınların toplumun içinde kaybolması, eğitimden uzak kalarak okuma yazma bilmemeleri, öğretmen, doktor, mühendis gibi mesleklere sahip olamamaları gibi olumsuz tecrübelerin yanı sıra onların erkekler ile eşit haklara sahip olması ve çeşitli alanlarda başarılar elde etmesi ilerleyen zaman içerisinde mümkün

²⁰⁹ A.e., s. 88.

²¹⁰ Ahmet Cavanşir, **Karabağ Hanlığının 1747-1805 Yıllarında Siyasi Durumu**, Bakü, Oğuz Yayınevi, 2006, s. 34.

²¹¹ A.e., s. 38.

²¹² Süleyman Elizade, **Azerbaycan Tarihi**, Bakü, Çırak Yayınları, 2009, s. 17-18.

olmuştur. 1921 yılı, Azerbaycan'da ilk kadın kongresinin yapıldığı yıl olarak kayıtlara geçmiştir. Azerbaycanlı yazar, eğitimci ve doktor Neriman Nerimanov'un konferanstaki konuşması, kadınların özgürlüğü ile ilgili dile getirdiği söylemler ile dikkat çekmekteydi. Azerbaycanlı kadınları aydınlatmak ve özgürlüğünü kaybetmiş halkı tekrar hareketlendirmek için ciddi işlere imza atıldı ve önemli derecede ilerleme kaydedildi.²¹³ 1921'de bir okul öncesi eğitim kurumu Yüksek Kadın Pedagoji Enstitüsü'ne dönüştürülerek kadınların eğitim almasının ve ülkenin refahı için çalışmalarının önü açıldı. Ceylan Bayramova'nın katkılarıyla yapılan ilk kadın kulübü bu dönemde Kadın hareketlerinin gelişmesinde önemli bir role sahipti. 1923 yılında "Doğu Kadını" dergisinin yayınlanmaya başlaması Azerbaycan'daki kadın hareketlerinin başarılarından biri olarak kayda geçti.²¹⁴ Bu derginin yönetmeni doğuda ilk kadın devrimci olan Ayna Sultanova'dır. Yazar kadrosu ise Azerbaycan'da ilk kadın yazar olarak tanınan Şefike Efendizade, Medine Kiyasbeyli gibi öncü isimlerden oluşmaktadır. Söz konusu bu yazarlar, derginin yayımlanmasının ardından ülke çapında ün kazanmışlardır.²¹⁵ 1997 yılında "Doğuda Kadın" dergisi birçok alanda çalışması olan ve 2005-2017 yıllarında Azerbaycan Kadın ve İnsan Hakları Devlet Başkan Yardımcısı olarak da faaliyet gösteren Fatma Abdullazade tarafından yönetilmiştir. 85 yıllık tarihi olan dergi, bazı sorunlardan dolayı bir süre durgunluk yaşasa da Fatma Abdullazade sayesinde yeniden faaliyete başlamıştır. Abdullazade, kadınlar için farklı isimlerde başka dergiler hazırlamayı dahi düşünmüştür. Bu tür dergiler Azerbaycan kadınının aile, iş ve hatta siyaset hayatındaki aktifliğini olumlu yönde etkilemiştir. Bu sebeple "Azerbaycan Kadınları" adlı bir derginin hazırlanması önerilmektedir.²¹⁶

1957, 1967 ve 1972 yıllarında gerçekleşen Azerbaycanlı kadınların düzenlediği kongreler, kadın hareketlerinin ilerleme kaydetmesinde önemli bir role sahipti.

Azerbaycanlı kadınlar bağımsızlık mücadelesinin ön saflarındaydılar. 1988'den bu yana kadınlar, cumhuriyet tarihindeki karmaşık süreçler boyunca

²¹³ A.e., s. 20.

²¹⁴ A.e., s. 24-25.

²¹⁵ A.e., s. 24-25.

²¹⁶ Sevil Yusifova, *Elegant Signature*, Bakü, Elm ve Tahsil, 2010, s. 261.

erkekler ile aynı sırada yer aldı. 20 Ocak 1990 tarihinde Sovyet birlikleri tarafından Bakü’de ve ülkenin diğer kasaba ve ilçelerinde işlenen kanlı trajedinin kurbanları arasında kadınlar da vardı. Karabağ Savaşı’nda Azerbaycan’daki 74 bin askeri personelin iki bini kadındı ve 600 kadın doğrudan askeri operasyonlara katılmıştı. Azerbaycan’ın milli kahramanlarından olan gazeteci Salatın Askerova ve Karabağ Savaşı’nda ölen doktor Gültekin Asgarova, yeni dönemin fedakarlık simgesi olarak anıldı.²¹⁷

1995 yılında kabul edilen Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası ile kadınların erkekler ile demokratik bir devlet kurma sürecine aktif katılımı yasal bir temel oluşturuldu. Anayasanın 25. fıkrası, kanun ve mahkeme önünde eşitlik ilkesinin yanı sıra kadın ve erkeğin aynı hak ve özgürlüklere sahip olduğunu tanımlamaktadır.²¹⁸

1995’te Pekin’deki IV. Dünya Kadınlar Konferansı için Azerbaycan’daki Ulusal Kadın Komitesi ulusal bir rapor hazırladı ve sundu. Konferansın ardından “Ulusal Eylem Platformu” konulu konferanslar düzenlendi. 30 Haziran 1995’te Azerbaycan Cumhuriyeti, Birleşmiş Milletler’in kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına ilişkin hazırladığı sözleşmeye uygun taahhütler vererek katıldı.²¹⁹

Anayasanın kabulünden sonra Azerbaycan’da cinsiyet eşitliğini sağlamak için önemli adımlar atıldı. 14 Ocak 1998 tarihinde alınan bir karar ile toplumsal cinsiyet politikasını uygulamak için kadın sorunları ile ilgilenmek üzere devlet kurulu kuruldu. Bu kurulun temel amacı, kadın haklarını korumak ve ülkenin sosyal, siyasal yaşamına katılımı arttırmaktır. 2000 yılında kadınların erkekler ile eşit haklara sahip olması ve kamu yönetim sistemlerinde adil bir şekilde temsil edilmesini sağlamak için bir kararname imzalandı.²²⁰ Kadınların erkeklerle eşit şekilde temsil edilmesi için devlet kurulunun kurulması ve kararnamenin imzalanması ülkede kadın siyasetinin uygulanması adına yeni bir süreç başlattı.

²¹⁷ Seyidzade, **a.g.e.**, s. 248.

²¹⁸ **A.e.**, s. 249.

²¹⁹ **A.e.**, s. 256-257.

²²⁰ **A.e.**, s. 261.

Azerbaycan Hükümeti 8 Mart'ta cumhuriyetin kadınlara hediye olarak "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Devlet Kadın Politikasının Uygulanması Hakkında" başlıklı 6 Mart 2000 tarihli bir kararname çıkardı. Kararnamede kadınlar, cumhuriyetin tüm devlet organlarında, Devlet İstatistik Komitesi'nde, Bakanlar Kurulu'nda, ekonomik reformlardaki gereklilikler doğrultusunda gerekçeler dikkate alınarak yürütme düzeyinde erkekler ile birlikte temsil edilmektedir. Kadınlara erkekler ile eşit haklar, iş olanakları sağlamak ve haklarının korunmasını güçlendirmek amacıyla Azerbaycan Cumhuriyeti yasalarında değişiklik ve ekleme yapma önerileri tartışmaya açılmıştır.²²¹

2000 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Kadın Sorunları Ulusal Eylem Planı (2000-2005) onaylandı. Ulusal Eylem Planı'nda, hükümet her zaman kadınların sorunlarına odaklanarak bu sorunlar hakkında acil somut önlemler alıyor ve devlet programları geliştirdiyordu. 2006 yılında çıkan kararı ile "Kadın Sorunları Üzere Devlet Kurulu", "Aile, Kadın ve Çocuk Sorunları Üzere Devlet Kurulu" olarak yeniden kuruldu.²²² 2006 yılında, Azerbaycan Cumhuriyeti "Cinsiyet Eşitliği Kanunu"nu kabul etmiştir. Kanun, devlet politikasının cinsiyet eşitliği konusundaki ana yönlerini ve görevlerini tanımlamaktadır.²²³

Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu kararı ile hayata geçirilen "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde 2000-2005 İçin Kadın Sorunları Ulusal Eylem Planı", ulusal öncelikleri dikkate almakla birlikte Pekin Stratejisine dayanarak geliştirilmiştir.²²⁴

Ulusal Eylem Planı aşağıdaki alanları kapsamaktadır:

- Kadınlar ve ekonomi
- Kadınlar ve eğitim
- Kadınlar ve sağlık
- Kadınlar ve şiddet
- Kadınlar ve askeri çatışmalar

²²¹ Eldar Garayev, **Azerbaycan XVIII yüzyıl Rus ve Batı Avrupa Seyyahlarının Tasvirinde**, Bakü, Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Yayınları, 2005, s. 77.

²²² **A.e.**, s. 80.

²²³ **A.e.**, s. 83-85.

²²⁴ Rafail Aliyev, **Azerbaycan'ın Devlet Felsefesi Hakkında**, Bakü, Çaşıoğlu, 2009, s. 110-113.

- Mülteciler
- Kadınlar ve kitle iletişim araçları
- Kadınlar ve çevre
- Kız çocukları
- Devlet yapılarına kadınların katılımı ve karar alma
- Uluslararası kadın örgütleriyle işbirliğinin geliştirilmesi

Söz konusu Ulusal Eylem Planı'nın içerdiği hükümleri uygulamak için uluslararası çalışma grubu kurulmuştur.

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin desteklenmesi için iş birliği yapan uluslararası kuruluşlardan biri de Birleşmiş Milletler Kadın Kalkınma Fonu'dur (BMKKF). Ülkenin BMKKF ile olan iş birliği “Güney Kafkasya'da Kadınları Güney Kafkasya ve Barış İnşasında Çatışmaların Önlenmesi İçin” başlıklı bölgesel bir proje çerçevesinde uygulandı. Proje genel olarak hükümetler, kadın koalisyonları ve onların ağları ile ortaklaşa gerçekleşti. Projenin amacı, cinsiyet eşitliğini temîn etmektir.²²⁵

Cinsiyet eşitliği sağlamak için Bakü'deki AGİT Ofisi ve Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi yakın iş birliği içindedir. Son yıllarda DKİHO tarafından kadınların sosyal yaşama katılımını arttırmak için bir dizi proje (Kadınların Liderliği ve Siyasal Katılımı, Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi) uygulanmıştır.²²⁶

Daha önce de belirttiğimiz gibi 6 Şubat 2006 tarihinde Aile, Kadın ve Çocuk Sorunları Üzere Devlet Kurulu, Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın kararı ile kurulmuştur. Bu kurul, Azerbaycan'da aile ve çocuk sorunlarıyla birlikte bakanlıkla aynı statüye sahip tek hükümet organıdır.²²⁷

Kurul'un Temel Amaçları:

- Siyasal, ekonomik ve sosyal alanlarda kadın haklarının korunması,

²²⁵ Seyidzade, **a.g.e.**, s. 251.

²²⁶ **A.e.**, s. 255.

²²⁷ Aliyev, **a.g.e.**, s. 122-123.

- Kadınların ülkenin sosyal ve politik yaşamına aktif katılımını teşvik etmek,
- Kadın istihdamı için ilgili ulusal politikaların hazırlanması,
- Kadınların sorunlarını ele almak, kadın haklarını korumak ve kadınlar ile ilgili devlet kurumlarına dahil etmek için ortak önlemler almak,
- Devlet kurumları ile ulusal ve uluslararası kadın kuruluşları arasında işbirliğini geliştirmek için önlemler almak,
- Azerbaycan'da kadınların sosyal ve ekonomik durumlarına ilişkin yıllık raporun hazırlanması,
- Kadın hakları mevzuatının incelenmesi ve yayılması,
- 2000 yılında kabul edilen Azerbaycan Cumhuriyeti Kadın Sorunları Ulusal Eylem Planı'nı koordine etmek,
- Mülteci yahut yerlerinden edilmiş kişiler ile düşük gelirli kadınlara sosyal yardım sağlanması,
- Ulusal cinsiyet politikasının geliştirilmesi.

Azerbaycan, isim haklarının korunması için birkaç yıldır Avrupa Konseyi ile iş birliği yapmaktadır. Avrupa Konseyi'nin cinsiyete dayalı çeşitli faaliyetlerine katılımı da dahil olmak üzere Avrupa Konseyi'nin tavsiyelerine dayanarak ülkedeki mevzuatı cinsiyet temelinde geliştirmek için çalışmaktadır.²²⁸

2004 yılında belediye üyelerinin yalnızca %4'ü kadinken 2009'da bu oran %26,5'e yükselmiştir. Bugün Azerbaycan'da Parlamento Başkanı'nın üç başkan yardımcısından biri, 125 milletvekilinin yirmisi, insan hakları üzerine uzmanlaşan bir müvekkil (Ombudsman), bir devlet kurulu başkanı, bir devlet kurulunun müdürü, dört bakan yardımcısı, Anayasa Mahkemesi başkan yardımcısı ve bir hâkim olmak üzere çeşitli konumlarda kadının aktifliği söz konusudur. Azerbaycan'ı dış politikada temsil eden üç kadın vardır: Bulgaristan Cumhuriyeti'nde Olağanüstü ve Tam Yetkili Büyükelçi Dr. Nargiz Gurbanova, İsviçre Konfederasyonu'nda Olağanüstü ve Tam Yetkili Büyükelçi Hanım İbrahimova ve Avustralya Birliği Fahri Başkonsolosu Aydan Rzayeva gibi kadınlar siyaset alanında başarıya imza atanlardır.

²²⁸ A.e., s. 126.

Aynı zamanda ülkede kadın haklarını korumakla görevlendirilmiş doksana yakın sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır. Kadın sorunlarının çözülmesinde sivil toplum kuruluşlarının rolünden bahsetmek oldukça önemlidir. Hükümetin toplumun gelişmesi için sağladığı destek, sivil toplum örgütlerinin alanlarını genişletmeleri için bir temel oluşturmaktadır. Kadın faaliyetlerinin toplumun dinamik ve uyumlu gelişimine yol açtığı çoktan kanıtlanmıştır. Azerbaycan'daki başlıca kadın teşkilatları: Sevil Azerbaycan Kadınlar Meclisi, Azerbaycan Kadınlar Toplumu, Azerbaycan Kadınlarının Bakü Derneği, İşgüzar Kadınlar Cemiyeti, Ziyalı Kadınlar Birliği, Dilara Aliyeva Adına Azerbaycan Kadınlarının Hukukları Müdafaa Cemiyeti olmak üzere başka kadın teşkilatları da bulunmaktadır.²²⁹ Bu teşkilatların yaptığı faaliyetler, kadınların ihtiyaç duydukları desteği sağlamada önemli bir yere sahiptir.

Eski dönemlerde Azerbaycan'ın bazı bölgelerinde kadınların çalışmasına ve eğitimine izin verilmezdi. Kadınlar çalıştıkları her alanda kınama sebebi oluyolardı. Bu duruma örnek olarak, XX. yüzyılın başlarında doktorluk mesleği ile toplum içinde boy gösteren kadınlar çeşitli zorluklar ile karşılaşılıyordu. Bakü Devlet Üniversitesi, Tıp Fakültesi 1922 mezunları arasında yalnızca iki kız öğrenci vardı: Adila Shakhtakhtinskaya ve Jeyran Khanum Sultanova. Kadınların bu alanda yer alması, protestolara yol açtı. Ev dışında çalışmak, tıp alanında çalışmak ve her iki cinsiyetten insanlarla iletişim kurmak gibi kadının sosyal hayattaki kalıplaşmış yerine aykırı bir durumdu. Toplumca konulan yasaklar, kadının çalışmasını engelliyordu. Kadın sadece evde çalışabilirdi. Aksi meydana geldiğinde yani para kazanmak, ailede söz sahibi olmak için çalışma hayatına atıldığında aile ve toplumdaki güç paylaşımını bozmak ile suçlanılıyordu. Yıllar geçti ve Azerbaycan'da sağlık sektörü kadınların en çok çalıştığı alanlardan birine dönüştü. 2011 sonunda sağlık ve sosyal hizmetler sektöründe bulunan kadınların oranı %77,6 iken bu oran erkeklerde %22,4 olarak belirlendi.²³⁰

Tıp alanında olduğu kadar siyaset alanında da ilerlemeler kaydedildi. Azerbaycan siyasal partilerinde kadınların temsil edilmesinde 2000 yılı baz

²²⁹ Azerbaycan Kadın Kurultayı, **Kadınların Durumuna Tahsis Edilmiş 4. Uluslararası Konferansda Azerbaycan Kadınlarının Faaliyeti**, Bakü, 1998, s.10-13.

²³⁰ Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi **Azerbeycan'da Kadınlar ve Kişiler**, Bakü, 2012.

alındığında yaklaşık %40 oranında bir ilerleme söz konusudur. Oranın partiler nezdindeki dağılımı ise Yeni Azerbaycan partisi %12, Sosyal Demokratik Azerbaycan Parti %40 şeklinde tespit edilmiştir.²³¹ Bu verilere dayanarak söyleyebiliriz ki Azerbaycanlı kadınların hem sosyal hem de mesleki hayatlarında ciddi adımlar atılmış ve bununla da kalmayarak her alanda aktif hale gelmişlerdir. İstatistiksel rakamlar da bunu doğrulamaktadır. Bu nedenle, Azerbaycan'da kadınlar çoğunlukla sağlık, eğitim ve kültür gibi alanlarda yer almaktadır.

Son yıllarda kadınların kamu alanlarında, siyasette ve yerel yönetim organlarında temsiliyeti giderek artmaktadır. Kadınların bu alanlardaki varlığı, yapılan çalışmaların ve bu çalışmalar sonucunda elde edilen olumlu sonuçların açık bir göstergesidir.

Azerbaycan diasporası da dünyada çok yaygındır. Özellikle Azerbaycan kadın diasporaları Avrupa ülkelerinde Türk kadınlar ile iş birliği yapmaktadır. Buna örnek olarak 1996 yılında kurulan Azeri-Türk Kadınlar Birliği'ni gösterebiliriz. Birliğin amaçları: Azerbaycan'da hayatın her alanında kadınların aktif rol almalarına destek olmak, halkın yaşadığı tarihi tecrübeyi, topraklarının parçalanmasını dünyaya tanıtmak, farklı ülkelerde yaşayan Azerbaycanlı kadınları bir araya getirmek, kadın problemlerini araştırmak, yerel ve uluslararası konferanslar düzenlemektir. Azeri-Türk Kadın Birliği, Avrupa'nın ve Azerbaycan'ın hemen hemen her bölgesinde bulunmaktadır. Birlik, uluslararası kadın teşkilatları ile her zaman irtibat halindedir. Azeri- Türk Birlik Teşkilatı'nın Azerbaycanlı kadınlar ile iş birliği yapması faydalı olmakla birlikte ortaklık iki devlet arasında olan ilişkiyi koruyarak daha sık buluşmaya ve kadının siyasette yer almasına yardımcı olacaktır.²³²

Azerbaycan kadını yukarıda belirttiğimiz kurumların yanı sıra uluslararası yapılanmalarda da yer almaktadır. Haydar Aliyev Fondu'nun Rusya Federatif Devletinde başkan olarak görev alan Leyla Aliyeva'yı örnek olarak gösterebiliriz. Rusya'da yaşayan Azerbaycanlı gençlere destek olmakla birlikte Rusya- Azerbaycan

²³¹ İbrahimbekova, Akhundova, Mikhailova, **a.g.e.**, s. 38-39.

²³² Rüstehamlı Tenzila, "Biyografi", 2014, (Çevrimiçi) <http://tenzilerustemhanli.az/biography/>, 8 Mart 2019

arasında olan gençler için bir köprü görevi üstlenmiştir.²³³ Kadınlara örnek olacak bir diğer isim de siyaset alanında oldukça tanınan Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın birinci yardımcısı, millet vekili Mehriban Aliyeva'dır. Mehriban Aliyeva 2004 yılında UNESCO, 2006 yılında ISESCO tarafından "İyi Niyet Elçisi" unvanıyla ödüllendirilmekle beraber 2007 yılında da "Altın Kalp Uluslararası Ödülü"ne lâyık görülmüştür. Bu ödüllere 2009 yılında "Yirminci Yüzyılın Kadını" ödülü, 2010 yılında da Fransa'nın "Şeref Lejyonu" nişanı ve UNESCO'nun "Altın Mozart" madalyası eklenmiştir. Mehriban Aliyeva, farklı dinlere mensup olan insanlara saygı duyuyor ve bu duruşu ile uluslararası arenada toplumun ilgisini çekiyordu. Bu sebeple Mehriban Hanım'a Yüzyılların Hayırseverleri Uluslararası Vakfı tarafından "Yakut Haç" nişanı verilmiştir. Rus Ortodoks Kilisesi ise onu ikinci derece "Kutsal Prenses Olga" nişanı ile ödüllendirmiştir.²³⁴ Mehriban Aliyeva sayesinde Azerbaycanlı kadınlar kendilerine güvenerek hayatın her alanında daha aktif rol almışlardır.

²³³ Yusifova, **a.g.e.**, s. 80.

²³⁴ İbrahimbekova, Akhundova, Mikhailova, **a.g.e.**, s. 40.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜR VE SİYASET

2.1. Kültür ve Siyaset

Toplum, farklı çıkarlara sahip kişilerin belirli yerleşim alanlarında bir sivil irtibat ve iletişim şeklidir. Toplumun üyesi olan insanlar toplumun öznelidir ve faaliyetleri toplumun genel uygulanabilirliğidir. Bu açıdan toplumun çeşitli organları ve hareket eden unsurları vardır. Toplum canlı bir varlıktır. Halk ise kordinasyonu sağlar. Toplum kavramının işlevi, insanları belirli bir alana konsantre etmek ve toplamaktır.²³⁵ Toplum katmanlara ayrılmıştır. Bu katmanlar, insanların meşgûl olduğu mesleklere göre oluşmuştur. Yaş faktörü burada önemli bir rol oynamaktadır. Toplum bu açıdan da çeşitli gruplara ayrılmıştır.²³⁶ Örneğin, yaş kategorisine göre çocuk çemberi, okul çemberi, yaşlıların çemberi, doktorlar çemberi, öğretmenler çemberi, mimarlar grubu, profesyoneller grubu gibi sayısız çember/gruptan bahsetmek mümkündür. Toplumdaki bireyler, ait oldukları çevrelerde kendilerini kanıtlarlar.

Toplum, unsurlarının birliği için koordinasyon işlevini yerine getiren canlı bir organizmadır. Topluluk bütünlüğü sayesinde, insanlar benzer bir karaktere sahiptir. Halkın bütünlüğü, devletin ve toplumun bütünlüğü bu yapının içinde korunur. Bu bütün, halkın ortak gelenek ve göreneklerinin gelecek nesillere aktarımını ve bu aktarımın yasal normlarla sürekliliğini sağlar.²³⁷

Siyasi kültür, siyasete dahil olan tüm kurumlara ve bireylere ait ahlakî bir değerdir. Kültür ise maddi değerlerde yer alan ahlakî bir değerdir. Politikanın tanımlanması ve uygulanmasında yer alanların yetenekleri siyaset kültürüyle

²³⁵ Teymur Azizov, *Azerbaycan: Yirminci Yüzyılın Başlarında: Genel Bir Tarihsel İnceleme*, Bakü, Naşir, 1997, s. 8.

²³⁶ A.e., s. 9.

²³⁷ A.e., s. 11.

ilgilidir.²³⁸ Siyasi kültür, genel olarak devletin organizasyonu ve yönetimidir. Politik kültür ise politik yönetim ve yetenektir. Temel olgusu bu düzenin sürekliliğini sağlamaktadır. Bu nitelik ve özelliklerden dolayı kültürel örnekler oluşturulmuştur. Politik kültür, kişilerin politik davranışlarından ve işlemlerinden oluşur. Toplumun siyasal ahlakı, siyasal davranma kültürünün esasını teşkil eder.²³⁹

Aynı zamanda devlet, tüm güçlerin ve normların siyasi davranış kodlarını yansıtan merkezileştirici bir organdır. Devletin bütün alanlara katılımı siyasi faaliyet olarak adlandırılmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi siyasi kültür, politik ahlakın bir bileşenidir. Siyasi kültür, devlet örgütlenmesini ve yönetim kültürünü (kurallar, kompozisyon ve yönetim teknikleri) içermektedir. Ülke genelinde olumlu ve dengeli politikalar, yüksek politik kültür gerektirir.²⁴⁰

İnsanlar kendi devletlerini kurar. Böylece çıkarlarını merkezi bir kurum olarak güvence altına alabilirler. Devletin yasal ve felsefi temelde örgütlenmesi, halkın politik kültürünün temelini oluşturur. Olumlu bir şekilde düzenlenmiş politika, ulusun yüksek politik kültürünün göstergesidir. Siyasi kültür, siyasetin alanlarını ve nesnelerini etkileyebilecek seviyedeki bir düzenden oluşmaktadır. Siyasi kültür, devletin ve halkın barış politikasının uygulanmasını da içerir.²⁴¹ Seçimlere yüksek düzeyde katılım sağlayan halklarda siyasi kültürü de yüksektir. Politik kültürün doruk noktası siyaseti ve nesneleri tanımlamak, onlara değer katmaktır.²⁴²

Siyasi kültürün yüksekliği, halkın siyasal haklarının yerine getirilmesine katkı sağlamaktadır. Devlet yapıları topluma ve diğer devletlere zarar vermemesi insanların kültür seviyelerinin yüksek olduğunun göstergesidir.²⁴³ Yasal bir devlet oluşturmak (hukuk devleti kuralı, üst düzey bir hükümet) politik kültürün süreçlerini ve sonuçlarını kapsamaktadır. Bu bakımdan, halkın çıkarlarını gözeten hukuk normlarının benimsenmesi ve uygulanması, yüksek bir siyasi kültür seviyesine işaret

²³⁸ Paul Kelly, John Farndon, Niall Kishtainy, Anca Pusca, Jesper Johnson, Rod Dacombe, A.S. Hodson, James Meadway, Marcus Weeks, **Siyaset**, Çev. Tarık Sadak, İstanbul, Alfa Yayıncılık, 2015, s. 130.

²³⁹ **A.e.**, s. 132.

²⁴⁰ **A.e.**, s. 135.

²⁴¹ **A.e.**, s. 138.

²⁴² **A.e.**, s. 141.

²⁴³ Seide Memmedova, **Kültürşünaslık**, Bakü, Kooperasiya Yayınevi, 2001, s. 5.

eder. Tüm yasa ve kurallara saygı duyan bir milletin politik kültür seviyesinin yüksek olduğunu söylemek mümkündür.

Siyasi kültür seviyesi, devlet kadrolarından sıradan vatandaşlara kadar bütün bireylerin görevlerini yerine getirmelerine bağlıdır. Çünkü politika, bireylerin faaliyetleri ile ilişkilidir.

Genel olarak siyasal kültür düşüncesi şu maddeler ile özetlenebilir:²⁴⁴

- Kültür, politik kültür ve yüksek politik bilinç temelinde kurulur.
- Kültür, devletçiliğe yönelik politik istihbarattan oluşmaktadır.
- Kültür, kitlesel siyasal ve toplumsal düşünce temelinde büyüyen ve devlet odaklı bir değerdir.
- Halkın siyasal kültürü, siyasal örgütlenme, siyasal bütünlük ve dayanışma açısından yüksektir. Bir millet, ulusal çıkarlar uğruna birleşmişse, o milletin politik kültürü yüksektir.
- Ulusun siyasal kültürü, olumlu olarak hizmet edebilecek siyasi süreçler oluşturmaktır.
- Milletin politik kültürü, siyasetçilerin faaliyet düzeyi ile ilişkilidir.
- Milletin politik kültürü, politikacılarının ahlakî niteliklerine dayanır.
- Devlet başkanı kendisini toplumun temsilcisi olarak görüyorsa kültürel seviyesi yüksektir. Devlet başkanının ve devlet gücünün temel kararlar alma kabiliyeti ve ayaklanmaların zamanlaması ulusun politik kültürünün yüksek olduğunu göstermektedir.
- Ulusun siyasal kültürü, değerli devlet ve hükümet liderlerinin seçilmesinde ve tanımlanmasında kendini gösterir. Çünkü seçim, sınıflandırmaya kıyasla daha yüksek değerler getirme sürecidir. Bir yönetici temsilcisi seçmek, yönetim felsefesini tamamlayanları tanımlamaktır.
- Halkın politik kültürü, memurlarının ahlakî niteliklerinde somutlaştırılmıştır. Memurların görevlerinde iyi bir hizmeti varsa kültürleri yüksektir.

²⁴⁴ John Dunn, **Democracy: The Unfinished Journey 508 BC - 1993 AD**, ABD, Oxford University Press, 1994, s. 63-66.

- Halkın siyasal kültürü, siyasal süreçlere aktif bir katılımdır. Bu sebeple insanlar kaderlerine kayıtsız kalamazlar. Ayrıca bu etken rasyonel ve kırılğan toplumlar inşa etmez.
- Milletin politik kültürü, politik sistemin sağlamlığına ve dayanıklılığına bağlıdır.
- Kamunun siyasal kültürü, toplumdaki kamusal ve politik figürleriyle şekillenir. Ayrıca toplumun politik kültürü, siyasi ve kamu şahsiyetlerinin egemen olduğu şekliyle yüksektir;
- Ulusun siyasal kültürü, politika yapan kuruluşlarının ve enstitülerinin faaliyet seviyelerine bağlıdır. Siyasi kurumlar, politika oluşturma politikalarını ve politika oluşturma merkezlerini tanımlama yeteneğine sahiptir.
- Ulusun siyasal kültürü, devletin örgütlenme ve sömürü düzeyine bağlıdır.
- Şubelerin örgütlenme düzeyi ve yapıları siyasal kültür seviyesini yansıtır.
- Organize etme süreçleriyle birlikte ulusun politik kültürünün seviyesi, yüksek düzeyde farkındalığını sağlar.
- Kültürün yüksekliği, politika öğrenme eğilimine ve yeteneğine bağlıdır.

2.2. Azerbaycan ve İslam Ülkelerinde Kadın

Azerbaycan'ın ideolojik sisteminde İslam inancına dayalı değerlerin önemli bir yeri vardır. Azerbaycancılık, laiklik, modernite, Avrupalılık, ilerleme ve ulusal birlik fikirlerini birleştiren Türk İslam kültürü ile Azerbaycanlıların milli ideolojisi olan Azerbaycanizm, dini ve ahlakî değerlerin yeniden canlanmasını ve gelişmesini sağlamaktadır. İslami değerler, Azerbaycanlıların manevî varlığının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Böylelikle Türk-İslam kültürü, Azerbaycanlıların manevî gelişiminde yüzyıllarca güçlü bir etkiye sahip olmuştur.²⁴⁵ Bu sebeple İslam inancının ahlakî öğretileri olmadan Azerbaycan halkının kültürünü, ahlakını ve yaşam tarzını anlamak güçtür. Azerbaycan halkı, genelde İslam, özelde ise Azerbaycan kültürünün tebliğatçılarıdır. İslam kültürünün yörüngesine giren uluslar, Müslüman ulusları bir araya getirecek ortak bir kültür, gelenek ve görünüm

²⁴⁵ Garayev, a.g.e., s. 88.

yaratmaya çalıştılar. İslam kültürü, XIX. ve XX. yüzyıllarda oluşan millî ideoloji ve millî kültür üzerinde güçlü bir etkiye sahipti. Millî ideolojinin yalnızca ulusların etkisiyle varolmaz. Bu ideoloji, İslam dininin ahlakî değerleri de dahil olmak üzere Azerbaycan tarihinde yer alan ulusal ve kültürel değerlerin etkisiyle şekillenmiştir ve onların varisi olarak kurulmuştur. Azerbaycan'ın bağımsızlığından sonra, Azerbaycan'ın millî ideolojisi ile İslam dininin ahlakî değerleri restore edilmiştir.²⁴⁶

Azerbaycan Cumhuriyeti, millî ideolojisinde İslamiyet konusundaki tavrını korumuş ve Azerbaycanizm devlet ideolojisi olarak benimsenmiştir. Azerbaycanlılar millî ideolojilerine ve geleneklerine bağlıdırlar. Bu ideolojide dini ve ahlakî değerler de önemli bir rol oynamaktadır. Din devletten ayrı olmasına rağmen, Azerbaycan'daki demokratik ve laik devlet kurumları, insanların dini ve manevî değerlerine, bakış açılarına, yaşam tarzlarına ve benimsedikleri ideolojilere kayıtsızdır.²⁴⁷ Kısacası, Azerbaycan'da millî ve dini düşünce hüküm sürmektedir. İslamcılık düşüncesi, Azerbaycan'ın kamusal yaşamında yer alan sekülerlik ve ulusallık fikrine hükmetmekte ve bu fikirler kendi sosyal tabanını giderek daha da güçlendirmektedir. Bağımsızlık yılları boyunca, Azerbaycan'da millîyetçilik, laiklik, modernizm, Avrupalılık ve millî ideoloji fikirleri politik bir teori olarak önem kazanmıştır.²⁴⁸

İslamcılık fikri güçlü bir etkiye sahip olmasına rağmen millî ve dini fikirlerin birleştirilmesi oldukça güçtür. Azerbaycan'da din devletten ayrıdır ancak manevî ve ideolojik kompleksler millî ideoloji ile kaçınılmaz olarak örtüşmektedir. Çok uluslu devletlerde olduğu gibi bu fikirlerin halkın yararına olması için belirli sınırlar içinde iş birliği yapılması gerekmektedir. Bu sebeple devlet, laiklik ilkesinin manevîyat alanı ile iş birliği yapabildiğini kanıtlamaya çalışmaktadır. İslam dini ve manevî değerler, insanları yüzyıllarca kutsal ahlakî normlarla eğitmiştir.²⁴⁹ İslam inancının manevî öğretileri, dünyayı koruyan ve toplumun davranışlarını düzenleyen bir sütun olarak gösterilmektedir. İslam, toplumun manevî değerlerini, nezaketini, sadakatini,

²⁴⁶ Hacıyev, **a.g.e.**, s. 34.

²⁴⁷ Türk, **a.g.e.**, s. 22.

²⁴⁸ Tarih ve Modernite, **Azerbaycan'da Kadınların Sorunu: Tarih ve Modernite: 19. Yüzyılın Sonu - 20. Yüzyılın Başı**, Bakü, Yazıcı, 2006, s. 301.

²⁴⁹ Nasibov, **a.g.e.**, s. 172.

saflığını, Müslümanların birliğini, kuşakların manevî mirasını korumaktadır. İslam'ın yasakladığı ve ahlakî olmayan nitelikler; baskı, nezaketsizlik, acımasızlık, vahşilik, açgözlülük, iftira, ikiyüzlülük, ihanet gibi tutumlardır.²⁵⁰

İslam, insanın maddi ve manevî yaşamının tüm yönlerini kucaklayan mükemmel ve eşsiz bir inançtır. İslam, insanların aradığı tüm nimetleri onlara vermekle birlikte onları her türlü ruhsal ve bedensel hastalıktan kurtarır. Yasaların temel amacı, insanın kapsamlı eğitimidir. Denilebilir ki İslam, insanın arzu ve eğilimlerini eğitir ve düzenler. Bu dinin amacı, adaletin toplumun her alanında koşulsuz olarak yerine getirilmesini sağlamaktır.²⁵¹ Millî ve ahlakî değerler, toplumun sosyal ve ideolojik sisteminde çok önemli bir role sahiptir. Devlet, dinin ve ahlakî değerlerin sosyo-ahlakî içeriğine miras etme ilkesiyle yönlendirilir ve bunları ideolojik eğitimde kullanır. Miras kalan değerlerin yeniden canlandırıldığı ve geliştirildiği görülmekle birlikte geçmişin sosyal ve ahlakî yönden sorunları olduğunu belirtmektedir. Pratik hayata ve dini-ahlakî değerlere ilişkin konumlarını tanımlamak için devletin, ideolojik ve eğitimsel mekanizmasının gücünü verimli bir şekilde kullanması oldukça önemlidir.²⁵²

Tarihsel açıdan bakıldığında, dinlerin vahiy geldikten sonra büyük değişikliklere uğradıklarını görmekteyiz. Dinler insanoğulunun etkisi ile zaman içerisinde değişikliğe uğramıştır. Orta Çağ'da birçok Avrupa ve Batı ulusunun ana ulusal fikrinin Hristiyanlık olması tesadüf değildir. Batılı milletler (Fransız, İngiliz vb.) ulusal ve dîni fikirleri XVII-XVIII. yüzyıllardan itibaren ayırmaya başladı. O zamanlar Avrupa Hristiyan toplumları, millet olma sürecindeydi. Bu süreçte Niccolo Makiavelli, Thomas Hobbs, John Locke, SL Limitzke gibi isimler önemli rol oynamıştır.²⁵³

²⁵⁰ İsrail İsmayılov, **Azerbaycan Halkının Siyasal Kültürü: XX. Yüzyıl**, Bakü, Gobustan, 2001, s. 267.

²⁵¹ **A.e.**, s. 272-275.

²⁵² **İnteraktif Eğitim, İnteraktif Cinsiyet Eğitimi Yöntemi**, Bakü, Azerbaycan Öğretmenler Enstitüsü Yayınları, 2012, s. 238.

²⁵³ Ülkü Varlık, Ören Banu, "Demokrasi ve Temsil", **Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 2003, No:5, s. 156-160.

İslam Kafkasya'ya VII. yüzyılın sonlarında Derbent'ten, Hazar kıyılarından gelmiştir. Derbent, o dönemde İslam'ın en yaygın olduğu bölge idi. Önemli yapılarından biri olan Cuma Mescidi 733 yılında inşa edilmiştir. Derbent'te bulunan bu mabet en eski Müslüman mabeti olarak bilinmektedir.²⁵⁴

Azerbaycan özelinde ise köklü ve zengin bir tarihten bahsetmek mümkündür. Çoktanrıcılık, Budizm, Hıristiyanlık, İslam ve başka dünya dinleri geçmişten günümüze kadar iz bırakmıştır. 639 yılında Arapların ülkeyi işgal etmelerinden bu yana İslamiyet neredeyse 1365 seneden fazla bir süredir ülkede hâkim inançtır. 1999 yılı istatistiklerine göre Azerbaycan nüfusun %96'sı Müslümandır.²⁵⁵

XIX. yüzyılın sonu XX. yüzyılın başlarında, din Azerbaycan'da ulusal bir fikir olarak ortaya çıktı. İslamcılığın XIX. yüzyılın sonunda tüm Türk-Müslüman dünyasına ideolojik bir akım olarak yayıldığı göz önüne alındığında, VII ve VIII. yüzyıldan beri ibadet eden birçok Azerbaycan Türkü'nün yaşamı anlaşılmaktadır. Başka bir deyişle İslamcılık, VII yüzyıldan bu yana Azerbaycan halkının benimsediği dinin bir tezahürü olmakla birlikte yeni çağa girmek isteyen Azerbaycan-Türk düşünürlerinin bir fikri olarak doğmuştur.²⁵⁶ Özellikle İslam'ı kabul eden Türklerin ulusal kimliklerini "Müslüman" olarak görmeleri, Azerbaycan'da İslamcılığın yer bulmasında önemli bir etken olmuştur. Bu açıdan birçok Türk entelektüelinin, Ulusal Kurtuluş Hareketi'nin gelişiminde yeni bir çağda İslam fikrine başvurması doğaldı. Bu anlamda Rasulzade, Azerbaycan Türkleri'nin dini çatışmanın başlangıcında olduğunu, dinin çelişkili olmadığını, XIX. yüzyılda Kafkas Türkleri'nin ulusal bir varlık olarak tezahür edemediğini ifade etmektedir.²⁵⁷

İslam toplumlarında kadınların konumu dini kurallar ile belirlenmiştir. Bu yüzden de İslam'dan önce olduğu gibi, İslam'ın kabulünden sonra da kadınlara her zaman her yerde aynı tutumun beslendiğini söylemek gerçek dışı bir iddiadır. Bazı dönemlerde ve zamanlarda kadınlara karşı şiddetin olması, eşiyile beraber dolaşmanın "ayıp" olarak görülmesi, ikinci sınıf insan gibi davralmasının nedeni İslam değil,

²⁵⁴ Mustafa Kütükçü, **Rusya'da İslam**, Ankara, Araştırma Yayınları, 2015, s. 50.

²⁵⁵ Arif Yusufov, **Azerbaycan'da İslam**, Bakü, Zaman, 2004, s. 8-9.

²⁵⁶ Dursun, **a.g.e.**, s. 81.

²⁵⁷ Oruc Asadov, **Azerbaycan Cumhuriyeti Parlamentosu**, Bakü, Bilim Yayınevi, 2008, s. 20.

aksine İslam'ın emrettiği öğretilerin doğru anlaşılmasıdır. Bu sebeple yanlış olan İslam değil, onu yanlış temsil eden Müslümandır.²⁵⁸ Eğer Hazreti Peygamber'in (s.a.s) dönemindeki kadınların durumunu, İslam'dan sonra onlara verilen haklarla kıyaslarsak bugün kadınlara 1400 yıl önce verilen değerin ne derece önemli olduğunu fark edebiliriz. İslam'ın kadınlara verdiği değeri öğrenmek için İslam öncesi toplumlarda kadınların konumunu bilmek gerekir. Dolayısıyla kadın ve erkek eşitliği araştırıldığında İslamiyet'in vahyolunduğu dönemden öncesine dayanmadığı görülecektir.²⁵⁹

Azerbaycan toplumunda kadının her zaman önemli bir yere sahip olduğunu belirtmiştik. Kadınların eğitimde ve toplumda aktif rol almasında bazı Azerbaycan elitlerinin büyük katkısı olmuştur. Bunlardan biri Hacı Zeynelabidin Tagiyevdir. Bakü'de ilk kız okulu, opera ve tiyatro binasını o açtırmış, basın faaliyetleri için yüklü miktarda para ayırarak ilk Türkçe günlük gazete olan Hayat'ı ve çeşitli dergileri yayım hayatına o kazandırmıştır.²⁶⁰

1970'li yılların ortasından bu yana İslamcılığın tüm Orta Doğu bölgelerinde kuvvetlenmeye başlaması kadın hareketi tarihi doğrultusunda, özgürlük süreci sonrasında ülkenin kanuni siyasi hale getiren ilçe feminizmi siyasetinden uzak kalması toplumsal yaşamda kuvvetin İslamcı Kadın birlikteliklerini cevap olarak hayırlı yıllar boyunca birlikteliksiz kalan solcu ve laik kadınların teşkilatlanması gibi neticeleri meydana çıkarmıştır.²⁶¹

İslami hareket, Mısır'da Hasan El-Benna ve daha sonra Seyyid Kutup tarafından organize edilmesine rağmen bu dönemden önce büyük bir faaliyet göstermemiştir. Bölgedeki diğer laik devlet liderleri, bölgedeki İslamcı hareketi tehdit olarak algıladıkları için İslami hareketin içerisinde yer alan kişilerin faaliyetlerini engelledi.²⁶²

²⁵⁸ A.e., s. 29.

²⁵⁹ Murat Aydın, "İslam Konferansı Örgütünde Azerbaycan", **Azerbaycan Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı**, Bakü, 2008, s. 17.

²⁶⁰ Mahmut İsmail, Marat İbrahimov, **El Atası**, Bakü, Azərneşr, 1994, s. 26-27.

²⁶¹ A.e., s. 21.

²⁶² A.e., s. 23.

1972'de Mısır'da iktidara gelen Enver Sedat, liberal politikayı izleyerek, solcu gruplarla büyük muhalefetler yaşanmasına neden oldu. Tanınmış üniversite öğrencileri de dâhil olmak üzere sol grupların gösterileri ve protestoları Mısır'da toplumsal bir krize yol açtı.²⁶³

Sedat, sayıları her geçen gün artan muhalefete karşı İslamcı ve muhafazakâr birliktelikleri destekleyen bir siyaset izledi. Tabii ki İslamcı birlikteliklerin ayaklanması Mısır Devleti içerisinde bir gerginliğe yol açmıştır. Ayaklanmaların artması ve ülke gündeminde ele alması sonucunda kadınlar da kendi haklarını talep ederek Mısır'da birtakım eylemler gerçekleştirmişlerdir.²⁶⁴ 1976 yılında Mısır Anayasası'nın 2. maddesinin gözden geçirildi ve yapılan değişiklikler ışığında anayasanın temel kaynağı şeriat olarak kayda geçti. Bu değişikliğin sonucu olarak 1979'da çıkarılan Özel Kişi Kanunu'nu elden geçirilmiş ve yapılan değişiklikler ile kadın hakları fazlasıyla ihlal edilmiştir.

Sözü geçen kanunda yapılan temel hatalardan biri, ikinci kez evlenen kadının kanuni haklarını belirleyen maddenin değiştirilmesidir. Mısır'da büyük tartışmalara neden olan bu olay, kadın örgütleri arasında kargaşa ve anlaşmazlıklar yaratmıştır.²⁶⁵

Sudan'daki Numairi rejiminin İslamlaştırma politikaları, sosyal ve yasal yapıyı düzenlemek amacıyla dini kontrol mekanizması olarak kullandı. Kadın kıyafetlerini ve özellikle de örtünmelerini kapsayan düzenlemeler, kamusal alandaki faaliyetlerde yer alan kadınların, dini hukuk açısından yorumlanmasına yol açmıştır. Özellikle bu uygulamaları, kamusal alanda yer alan bir kadının dine uygun olmayan davranışını “başka kadınları teşvik etmeye yönelik” olarak yorumlama ve hapis cezası için bir gerekçe olarak gösterme şeklinde açıklayabiliriz. Sudan'daki İslamlaşma süreci, kadın örgütlerini hedef alarak ve çoğunu yönlendirerek diğer Orta Doğu ülkelerdekinden farklılık göstermektedir.²⁶⁶

²⁶³ A.e., s. 27.

²⁶⁴ A.e., s. 29.

²⁶⁵ Murat Aydın, “İslam Konferansı Örgütünde Azerbaycan”, Azerbaycan Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, Bakü, 2008, s. 34.

²⁶⁶ A.e., s. 37.

Sudan ve Mısır'daki bu süreç, başta Cezayir olmak üzere diğer Orta Doğu ülkelerinde kadına yönelik şiddet ve baskının temelini oluşturmuştur. Cezayir'de, 1979'da Mısır'da çıkarılan Özel Kişiler Kanunu'na dayanarak hazırlanan yeni kanunlar, kadınların çalışma özgürlüklerini ile ilgili yasal düzenlemeleri içermiyordu. Cezayir'deki yasal ve idari arenadaki bu düşüş, kısa sürede kadınların örtülmesi, çalışan kadınların işlerinden çıkarılması ve birçok aktivist kadının öldürülmesi ile sonuçlanacaktır.²⁶⁷

İslamcı hareketin, 1970'lerin ikinci yarısından bu yana yürütülen modernizasyon projelerini etkilemesi ve yeni muhafazakârlık sürecine yol açması dışında, kadın hareketi açısından da iki önemli gelişmeyi etkilemiştir. İlk mühim gelişme, kadınların geleneğe dayalı kabullerinin yanı sıra toplumsal arenada da İslamcı hareket tarafından belirlenen yeni rollere sahip olmasıydı. İkinci gelişme ise kadınların İslamcı kadınların idareciliğinde örgütlenme şansı kazanmasıdır. Bu iki gelişme, kadın örgütlerinin görüşlerini yansıtan bir kadın aktivist tarafından dile getirilen taleplerin kabul edilmediğini göstermektedir.

İslam ideolojisini benimseyen kadın birlikteliklerinin kadın problemini çözüm masasına yatırma biçimi, Ortadoğu'daki kadın hareketlenmelerinin bu zamana dek yaşadığı tecrübelerden çok farklıdır. Bu teşkilatlara göre, feminist kadın birliktelikleri uzun zamandan beri Batı geleneklerini Ortadoğu'ya aktararak ahlakî ve toplumsal gerilemeye yardım etmiştir. İlk sıralarda Zeynep al-Gazali'nin yer aldığı ve ideoloji önderlik yaptığı bu teşkilatlara göre, Ortadoğu'da kadınların kanuni haklarını elde etmesi yalnızca İslami değerler ile gerçekleşebilmektedir. Batılı feminist gelenekler ve kadına sunulan yeni davranışlar, yeni ahlakî sorunlara neden olmakla birlikte mensup olduğu ülkenin kültürü ile bir çatışmaya sürüklemektedir.²⁶⁸

²⁶⁷ A.e., s. 39.

²⁶⁸ Nasibov, a.g.e., s. 79-81.

2.3. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti Kuruluncaya Kadar Kadın Siyaseti

XX. yüzyılın başında, cehalet ve fanatikleşmiş gelenekler nedeniyle sosyal ve politik yaşamdan uzaklaşmak, kadınların özel yaşamları için birtakım zorluklar yarattı. Azerbaycan'ın entelektüel aydınları insanları eğitmeye, haklarını ve yükümlülüklerini açıklamaya çalışıyor ve “*Kadınlar sorunlardan kurtulmadan insanların da sorunları çözülmecektir.*” fikrini aşıyorlardı. H. Zardabi, A. Ağayev, M. Şahtatlı, C. Mammadguluzade, Ö. F. Nemenzade, A. Nazmi, M. Sabir, F. Köçerli, M. S. Ordubadi, C. Cabbarlı, M. E. Resulzade gibi Azerbaycan aydınları, kadınların eğitimi ile ilgili yazılar yazarak aydınlanma fikrini savunuyorlardı. Onlar yalancı dindarlardan korkmuyor ve cehalete karşı gelerek kadınların eğitimi için çaba harcıyorlardı. Kadınların zorla evlendirilmelerini, köle muamelesi görmelerini eleştiriyor ve kadınların erkeklerle beraber eğitilmeleri gerektiğini vurguluyorlardı.²⁶⁹

XX. yüzyılın başları Azerbaycan'da aydınlanma dönemi olarak adlandırılmaktadır. O dönemde yazar, oryantalist, dilbilimci, eğitimci ve pedagog olan Hadim Muhammed Ağa Şahtatlı'nın kadınların özgürlüklerini kazanmaları adına önemli hizmetleri olmuştur. M. Şahtatlı profesör ünvanı almış ilk Azerbaycanlıdır. M. Şahtatlı'nın en büyük hizmetlerinden biri, Batı standartları ile basılan ilk Doğu gazetesini (Azerbaycan Türkçesinde "Doğu-Rus" gazetesi) kurmuş olmasıdır. Doğu-Rus Gazetesi'nin ilk sayısı 30 Mart 1903 yılında yayımlanmıştır. Bu gazetenin temel amacı, Türk-Müslüman nüfusunu, özellikle Müslüman kadınları kültüre dâhil etmekti. Kısa sürede Doğu-Rus Gazetesi bütün Türk dilli halkların gazetesi olarak ün kazandı. Şahtatlı bu gazetede aydın bir tavır ve millî kaygılarla kızların zorla evlendirilmesini, erkeklerin kadınlara köle gibi davranmasını eleştirerek kadınların erkeklerle beraber eğitim almasının gerektiğini savunuyordu.²⁷⁰

²⁶⁹ Asadov, a.g.e., s. 33.

²⁷⁰ Nizami Abdullayev, *Sovyetler Birliği'nde Reform Sürecinin Başlangıcı*, Bakü, Yurd Yayınevi, 2011, s. 47.

Azerbaycan'ın bu dönemi eğitim, kültür ve siyaset açısından diriliş dönemidir. XIX. yüzyıldan itibaren ülkenin önemli doğal serveti olan petrol, iktisadi ve sosyal hayatı, dolayısıyla kadınları da etkilemiştir. Kadınların eğitim seviyesinin artması, sosyal hayat içinde önemli yerlere gelmeleri bu dönemin en olumlu sonuçlarındandır. Daha önce de bahsettiğimiz üzere Hacı Zeynalabidin Tağıyev'in teşebüsü ile Kafkasya'da ilk kız okulları ve kadın meslek okulları (gimnezyum) açılmıştır. Eskiden eğitim, Arap-Fars kültürünün ve dilinin etkisi altındayken²⁷¹ XIX. yüzyıldan itibaren Rus dili ve kültürü eğitim başta olmak üzere her alana hâkim olmaya başlamıştır.²⁷²

Azerbaycan'da açılan ilk kız okulu, ilk mezunlarını 1906 yılında vermiştir. Okulun Müdürü Hanife Melikova da kız okulların sayıca çoğalmasında önemli katkılara sahiptir. Bu dönemde artık kadın müzisyenler, aktörler, sanatçılar yetişmeye başlamıştır. Ayrıca H. Z. Tağıyev, Azerbaycan'ın ünlü şarkıcısı olan Şevket Memmedova'yı İtalya'ya opera eğitimi alması için göndermiştir.²⁷³

Azerbaycan'da XIX. yüzyılın 80'li yıllarında kızlar için kurulan Hayriye Cemiyeti'nin Müslüman kadınlar için çok önemli bir adım olduğunu daha önce de belirtmiştik. Bu dönemde başka kadın hayır kurumlarının faaliyete başlamasını Hayriye Cemiyeti'nin örnekliliği ile ilişkilendirilebiliriz. Cevher Gaçar, Hamide Cavanşir, Nigar Şihlinskaya, Mesme Talışinskaya, Saltanat Ahmedova Hanım gibi eğitim alanında tanınmış pek çok kadının yetiştirilmesinde Kafkas Müslüman Kadınları Hayriyye Cemiyeti'nin faaliyetleri önemli bir rol oynamıştır. Bakü Müslüman Kadınları Hayriyye Cemiyeti de şüphesiz ki pek çok işe imza atmıştır. Azerbaycan kadın hareketi tarihinde, Rubabe Gasıмова, Emine Efendiyeva, Sara Vezirova, Hurşid Vezirova, Seltenet Emircanova²⁷⁴ gibi isimler, siyasal hayatta da önemli bir yere sahiptir. Adı geçen teşkilatların amacı, Azerbaycanlı kadınların eğitim seviyesini yükseltmek, modernleşme yolundaki hedefleri gerçekleştirmektir.

²⁷¹ Sevinc Kerimova, "Bizim Saadet Yolumuz", **Azerbaycan Komünist Dergisi**, Sayı:11, 1977, s. 76.

²⁷² Şamil Gurbanov, **Açılmamış Sahifalar**, Gençlik Neşriyat, Bakü-1974, s. 31.

²⁷³ Flora Halilzade, "Gönülden Gönüle Açılan Yollar", **Azerbaycan Gazetesi**, 21 Ağustos 1996

²⁷⁴ Memmedli Tanrıverdiyev, "Kadınlar Kulübü", **Şarg Gapısı Gazetesi**, 2 Mart 1969.

Hamide Cavanşir Memmedguluzade Hanım, Azerbaycan'daki kadın hareketleri tarihinde önemli bir yere sahiptir. Halkın eğitim seviyesini yükseltmek ve Azerbaycanlı kadınları medeni bir seviyeye ulaştırmak onun yegâne amacıydı.²⁷⁵ Memmedguluzade Hanım, Azerbaycan'da kendi adına dokuma fabrikası açtıran ilk kadındır. Halkçı yazar olarak tanınan bu hanım, kadınlar ile ilgili pek çok tiyatro gösterisinin ve konserin hazırlanmasına katkı sağlamıştır. Ayrıca eşi Celil Memmedguluzade'yle birlikte dergi ve gazetelerde kadın sayfaları oluşturmuştur. Bu dönem Azerbaycan kadınlarına destekte bulunan bir başka kadın da Nabat Asurbeyli Rızayeva'dır. Kendi imkânlarıyla "Taze Pir Mescidi"ni yaptırmış ve petrol kuyularından gelen gelirini ise yetim çocuklara ve dul kadınlara harcamıştır.²⁷⁶

Aydın kişilerin çabaları sonucunda Azerbaycanlı kadınlar, XX. yüzyılın ikinci yarısından sonra politik yaşamda rol almaya başladı.²⁷⁷ Işık gibi kadın gazeteleri, daha önce gündeme getirdikleri sorunları halka aktarmayı başardılar. Işık Gazetesi'nin ilk sayısı 22 Ocak 1911'de yayımlandı. 1912'de 68. sayının editörü Hadica Alibeyova idi. Işık Gazetesi aydınlatıcı fikirler ile ortaya çıktı ve o zamanın akıllı kadınlarını etrafına topladı.²⁷⁸

Azerbaycan'da çeşitli basın organlarında kadın yazarların sayısının artması, XX. yüzyılın başlarında kadın özgürlüğü için verilen zorlu mücadelenin bir sonucuydu.²⁷⁹

2.4. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nde Kadın Siyaseti

XX. yüzyıldan itibaren, aile ve kadın olgusu yerli aydınlar tarafından en çok tartışılan konulardan biriydi. Bu problem, farklı düşüncelere sahip kişiler tarafından farklı şekillerde değerlendirilmiştir.

²⁷⁵ Rizvan Cavadov ve Memmed Memmedov, **Kadın Zekası**, Bakü, Azer Neşriyyat, 1975, s. 40.

²⁷⁶ **Azerbaycan Kadını 50. Kitap, Tarihi Senetler, Hatıralar, Röportajlar, Resimler**, Bakü, Işık Neşriyyat, 1974, s. 16.

²⁷⁷ İsmayıl Mahmudzade, **Şeki Hanlığı**, Bakü, Azərneşr, 1997, s. 12.

²⁷⁸ Elmdar Koca, **Azerbaycan'ın Güvenlik ve Özel Hizmet Organları 1918-1920**, Bakü, Yurt Yayınları, 2000, s. 31.

²⁷⁹ Seyfaddin Sarılı, **1917-1920'de Azerbaycan'da Tarım Sorunu**, Bakü, Hayat, 2009, s.7.

Tarihe baktığımızda, kadınların siyasi hayata katılma isteğini görmekteyiz. Bununla birlikte ülkemizdeki ulusal kadın politikası, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nde devlet statüsü kazanmıştır.²⁸⁰

1918 Kongresi'nde Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kurucusu Mehmet Emin Resulzade, Müslüman kadınların özgürlüğünü, Müslüman çoğunluğunun millî kurtuluş mücadelesinin en önemli konularından biri olarak nitelendirmiştir. Resulzadeye göre:

*“Dünyanın diğer bütün halklarında erkeklerle kadınların beraber sosyal-politik harekette mücadele verdiği bir zamanda, Müslüman kadın hapiste kalmaz ve kalmamalıdır.”*²⁸¹

Bu fikirler, 28 Mayıs 1918'de Demokratik Halk Cumhuriyeti tarafından kabul edilen Bağımsızlık Bildirgesi'nin dördüncü kısmında teyit edilmiştir.

Azerbaycanlı kadınların seçim haklarının güçlenmesi adına atılan bir sonraki adım, Azerbaycan Halk Meclisi Seçimler Yönetmeliği'nde bu hakların tanınmasıdır. Parlamento, Meclis Seçimleri Kanunu da dâhil olmak üzere bir dizi yasal düzenleme kabul etmiştir. 21 Temmuz 1919'da kabul edilen yasa, kadınların seçme ve seçilme haklarını bir kez daha teyit etmiştir.²⁸²

Mirza Bala Mehmetzade'ye göre, *"Kadınlar diğer vatandaşlar ile eşit derecede vatan ve siyasi haklara sahiptir. Bu sadece Doğu'da değil Avrupa'da da uygulanmaktadır. Azerbaycan ulusal tüzüğü, böyle asil, insani ve kültürel bir kaynağa doyduğunu kanıtlıyor."*²⁸³

Aydınlar şimdiye kadar kadınların sosyal hayata ve kamusal faaliyetlere aktif katılımını ve toplumda üretken, faydalı role sahip olmalarını savundular. Ancak bu konuya Bağımsızlık Bildirgesi'nde doğrudan değinilmesi, o dönemde basında

²⁸⁰ Cemil Hasanli, **Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti Dış Politikası: 1918- 1920**, Bakü, Oğuz, 2009 , s. 81.

²⁸¹ Neriman Yagublu, **Mehmet Emin Resulzade Ansiklopedisi**, Bakü, Azerbaycan Kültür Derneği, 2015, s. 37.

²⁸² **A.e.**, s. 43.

²⁸³ **A.e.**, s. 46.

tartışılan en önemli konulardan biriydi. Çünkü bu şekilde düşünen Avrupalı aydınlar, kadın meselesini cumhuriyetin ve her şeyin temeli olarak görüyorlardı.²⁸⁴

Kadın sorunu, Cumhuriyet Parlamentosu'nun en güncel konularından biriydi. 10 Aralık 1918'de Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti Parlamentosu'nun ikinci toplantısında, Azerbaycanlı kadınlara seçme hakkı devlet tarafından verildi. Toplantıda, tüm kadın ve erkeklerin eşit hak ve özgürlüklere sahip olmasını sağlamak için aşağıdaki yasalar kabul edilmiştir:²⁸⁵

- Her iki cinsiyet için 8 saat iş günü (Madde 28),
- Haftalık dinlenme günü (Madde 29),
- 16 yaşın altındaki okul çağındaki çocukların çalışmasının yasaklanması ve 16 ila 18 yaş arasındaki gençlerin iş saatinin 6 saatten fazla olmasının yasaklanması (Madde 42),
- Kadınları sağlıklarına zarar veren işlerde çalıştırmak yasaktır. Gebe olan kadınlar doğumdan önce 4 hafta doğumdan sonra 3 yıl ücretsiz izne çıkabilir (Madde 43),
- Kadınların çalıştığı her fabrikada hemşirelik bakım tesisleri kurulmalıdır. Hastalığı olan hastalara ilaç tedavisi yapılmalı ve hastalıkları süresince kendilerine maaş ödenmelidir (Madde 50),
- Bu yasalara herkes uyacaktır; uymayanlar ise adalete teslim edilecektir.

Parlamentonun ikinci toplantısında Hummat Partisi'nin bir üyesi olan Akbar Ağa Şeyhulislamov, kadınların haklarından bahsetti: "*Kadınlar milletimizin yarısını oluşturuyor. Onlara insan sıfatında bakmalıyız. Milletin yarısı çalışırsa, diğer yarısı çalışmazsa, o millet ayakta duramaz. Bu konuda hiçbir şey yapılmaz. Bugün kadınlar gelecekteki çocuklarımızı yetiştiriyorlar. Kadınlarımız özgür değilse, devletimizi ve vatanımızı koruyan özgür düşünceli çocukları yetiştiremezler*"²⁸⁶

Parlamento, demokratik tartışmalar ve hedef odaklı politikalar neticesinde kadınların hizmet olanaklarını arttırmak için bir yasa kabul etti. Sanayiye geliştirmek

²⁸⁴ Asadov, **a.g.e.**, s. 55.

²⁸⁵ Abdullayev, **a.g.e.**, s. 92.

²⁸⁶ Koca, **a.g.e.**, s. 40.

ve genişletmek, yerel sanayileri desteklemek için endüstriyel eğitimler ve fonlar düzenledi. İşsizliği ortadan kaldırmak ve ekonomiyi güçlendirmek için çeşitli bölgelerde örme ve dikiş atölyeleri gibi çeşitli projeler başlattı.²⁸⁷

1919'da Azerbaycan Cumhuriyeti Parlamentosu, Halk Eğitim Bakanlığı tarafından verilen projeye göre dört erkek, üç kadın kursu açılmasına karar verdi. Ayrıca kadın ortaokullarda öğretmen yardımcısı kabul edilmesi konusunda bir yasa projesi kabul edildi. Devletin eğitime ve yaratıcılığa gösterdiği ilgi sayesinde kültürel ortamlarda kadınların aktifliği arttı.²⁸⁸ Kadınların bu kazanımlarında hükümetin yanı sıra Azerbaycan aydınlarının ve millî basınının rolü de takdir edilmelidir.

14 Nisan 1919'da parlamentonun konuşmacısı Nasib Bey Yusufbeyli, bağımsızlığın eğitimde olduğunu, millî eğitimimizde ilerleme olmadan bağımsızlık ihtimalinin olmadığını vurguladı. Hükümet, kadın haklarına özel önem veren eğitim politikasında, kadınlar için gündüz kursları ve toplum temelli dersler oluşturmuştur.²⁸⁹

1918-1920'lerde ve sonraki yıllarda kadın hareketinin güçlendirilmesi için tutarlı bir kadın basınına ihtiyaç duyuluyordu. Azerbaycan hükümeti, kadın hareketlerine yön vermek ve bu alanda kadınlara yardım etmek için “Çalışan Kadınların Yolu” ve “Kafkasya’da Çalışan Kadınların Yolu” adlı iki gazete yayınlamaya karar verdi. Bu dönemde Ş. Afandizade, Ş. Gasprali, Ş. Ahundzade, E. Yusifbeyli, U. Sadigzade gibi kadın aydınların çalışmalarında devrin sosyal-politik, ulusal-ahlakî sorunları yer almaktadır.²⁹⁰

Ulusal Bağımsızlık Hareketi ve 23 aylık yayın hayatı boyunca pek çok tanınmış şahsiyet, Cumhuriyet’i ayakta tutmaya, demokratik ilkeleri egemen konuma getirmeye ve insanlar arasında eğitimi tebliğ etmeye çalıştı. Kadın aydınlarımız da onlara katkıda bulundu. Hem pedagojik hem de yayıncı faaliyetlerinin temelinde aydınlanmacı misyonu benimseyen bu hanımlar, dönemin erkeklerinden geri

²⁸⁷ Hasanli, **a.g.e.**, s. 84.

²⁸⁸ Sarılı, **a.g.e.**, s. 13.

²⁸⁹ Yagublu, **a.g.e.**, s. 38.

²⁹⁰ Koca, **a.g.e.**, s. 78.

kalmıyordu. Bu durum, hükümetin kadın hakları için sürdürdüğü düzgün politikanın en önemli sonucudur.²⁹¹

2.5. Sovyetler Birliği'nin İlk Döneminde (1920-1950) Azerbaycan Siyasetinde Kadın

Sovyet Dönemi'ndeki (1917-1991) çelişkilerin yorumlanması, yeni bağımsız olan eski cumhuriyetlerin tarihçileri ve politikacıları için büyük zorluklar yaratmaktaydı. Bu dönem sömürge dönemi idi. Kırmızı bayrak altındaki yeni bir Rus imparatorluğu ya da modernleşme projesiydi.²⁹² Kızıl Ordu, Nisan 1920'de bağımsız bir devlet olan Azerbaycan'ı işgal etti. Aynı zamanda Kızıl Ordu, Gence'de millî bir direnişe maruz kaldı ve binlerce Azerbaycanlı, infazlardan kaçmak için İran, Türkiye ve Avrupa'da mülteci oldu.

Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti iki yıl yaşamamıştı. Bununla birlikte çok partili bir parlamentoya sahipti ve Rus İmparatorluğu'ndan miras kalan küçük ama idealist bir entelektüel taraf vardı. Ekonomik anlamda Azerbaycan çok dinamik bir petrol endüstrisine ve pamuk, tahıl gibi teknik ürünler için verimli topraklara sahipti. Uluslararası ilişkiler bağlamında Azerbaycan, Bolşevikler, Polonya ve Finlandiya gibi ülkeler arasında kolayca tampon bir bölge haline gelebilirdi.²⁹³ Öte yandan, Sovyet dönemi yalnızca işgal döneminin değil, aynı zamanda büyük bir modernleşme dönemi idi. Eğitim seviyesi yükseldi. Cinsel eşitlik sağlandı. Uzak dağ köylerine bile sağlık hizmetleri, elektrik, temiz su ve ulaşım gelmişti.²⁹⁴

Köyden kente göç, binlerce kasaba ve köyün boşalmasına neden oldu. Tarımsal üretim, traktörler, biçerdöverler, gübreler ve seçici tohumlar yardımıyla modernize edildi. Tarımsal yükseliş Sovyet Hükümeti'nin başlıca görevleri arasında idi.²⁹⁵

²⁹¹ Yagublu, **a.g.e.**, s. 86.

²⁹² Abdullayev, **a.g.e.**, s. 123.

²⁹³ **A.e.**, s. 130.

²⁹⁴ **A.e.**, s. 133.

²⁹⁵ **A.e.**, s. 137.

Bolşevikler, Azerbaycan halkını tarihsel hafızasından mahrum bırakmak, ulusal değerler ile bağlarını koparmak ve kültürel miraslarına ilgisiz davranmak için proleter kültürüne başvurdular. Eski kitaplar ve el yazmaları tahrip edildi. Nevruz bayramı 1930'dan itibaren tamamen yasaklandı. 1930'ların başında, ulusal müzik enstrümanına karşı büyük bir kampanya başlatıldı ve proleter ruhu öne çıkaran bir araç olarak ilan edildi. Hücre mahkemesi açıkça tartışıldı. Sadece önde gelen birkaç aydın (Üzeyir Hacıbeyov ve Müslüman Magomayev gibi) beraat etti.²⁹⁶

1922'de başlayan Arapça grafikli alfabeden Latinceye dönüşüm 1929'da tamamlandı. Ancak Türkiye Cumhuriyeti Latin alfabesine geçtikten sonra, Sovyet hükümeti Türk halkının yaklaşımını yasaklayan bir yasa ile Kiril Alfabesini kabul etti.²⁹⁷

Yeni ideolojinin halk bilincinde onaylanması kolay bir iş değildi. Bilgi edinmek için bazı eğitimlere ihtiyaç vardı. Ek olarak, toplumun ekonomik ve manevî potansiyelini etkin kullanmak ve uzman kişiler yetiştirmek, toplumda sosyalist bir model oluşturmak için en önemli şarttır. Eğitimin amaçları, sözde komünist yetiştiriciliğin görevleri tarafından şartlandırılmıştır.²⁹⁸

Sosyalizm ve komünizm, kitlelerin kültürel seviyesindeki yükselişin hızla genişlemesiyle ilişkilendirilmiştir. Azerbaycan nüfusunda okumanın şartları çok ağırdı. Nüfusun %90'ı okuma yazma bilmiyordu. Öte yandan, okuma yazma bilmeyenler için kurslar açılmaya başladı. 1923 yılında, Cumhuriyet Hükümeti bünyesinde okuma yazma bilmeyenler için özel bir komite kuruldu. Uygulanan tedbirler sonucunda 1926'ya kadar nüfusun %25'i ve Azerbaycan nüfusunun yarısından azı eğitim görmüştü. 30'lu yılların ortalarında, okuma yazma bilmeyenlerin azalması için ulusal bir hareket başlatıldı. 1933 yılında "tam okuryazarlık bonusu" verildi. Bu tahvilin satışından elde edilen gelir, bu görevin hızlı çözümüne yönlendirildi.²⁹⁹

²⁹⁶ Abdullayev, **a.g.e.**, s. 144.

²⁹⁷ Hacıyev, **a.g.e.**, s. 256.

²⁹⁸ **A.e.**, s. 272-275.

²⁹⁹ **A.e.**, s. 277-278.

1920'de Azerbaycan'da 80.000 öğrencinin eğitim aldığı 965 okul vardı. 20-30'larda şehir ve köylerde 838 okul binası inşa edildi ve 3,5 bin yeni okul açıldı. XX. yüzyılın başında 9 kısa süreli pedagojik kurslar açıldı. Binden fazla ilköğretim okulu öğretmeni yetiştirildi. 1924'te ve 1926'da köyde yaşayan gençler için yedi okul açıldı. 1931/32 yıllarında zorunlu orta öğretime başlandı. 1935 yılında okul öğretiminin yapısında değişiklikler yapıldı. İlköğretim dört yıl; ortaokul ise on yıl oldu.³⁰⁰

1951'de cumhuriyette yedi yıllık genel eğitim tamamlandı ve 1962'de sekiz yıllık genel eğitim başlatıldı. Okulla ilgili temel sorunlardan biri, işçi-köylü gençlerin liseye geçiş şartının proleterleşme olmasıydı. Yükseköğretim kurumlarını halka yaklaştırmak ve kitlelere açmak gerekiyordu.³⁰¹ 1920'de Azerbaycan'da fakülteler açıldı. Bu fakültelerde on binlerce birey eğitildi. Azerbaycan'daki kültürel devrim, kadın özgürlüğü sorunu ile yaşamın tüm alanlarına dâhil olması yakından bağlantılıydı.³⁰²

Sovyet Dönemi'nin başında kadınların ideolojik hareketi, ilk olarak Rusya'da başladı. 1908'de Rusya'nın ortak hayırsever toplumunun inisiyatifi ile I. All-Russian Congress of Women (Tüm Rus Kadınları) Kongresi St. Petersburg'da yapıldı. Heyetin temsilcisi, kadın hareketlerinin kazanımları ve aynı zamanda hakların eşitliği için meşruiyet stratejisi geliştirdi. Kongrenin amacı belirlendi. Böylece Rus kadın aydınları, bir çatı altında sağlam bir güç haline geldi. 1917 Ekim Devrimi'nden sonra liberal-demokratik kadın örgütleri kaldırıldı ve 1918'de kadın bölünmeleri faaliyete koyuldu. XIX. ve XX. yüzyılın başlarında kadınların çalışma kulüpleri; kadın delegasyonlarının, kadın sendikalarının, anıt düğün birliklerinin ve okuma yazma bilmeyenler için açılan kadın okullarının yerine geçti. Yavaş yavaş hakiki güce; kitlesele, kültürel aydınlanma ve hatta bazen kolluk kuvvetleri örgütlerine dönüştürüldüler.³⁰³

Azerbaycan'ın kendine özgü koşulları dikkate alındığında, hükümet, kadın algısında bir farkındalık yaratmak ve kadınları hayata dâhil etmek için özel kadın

³⁰⁰ Hacıyev, **a.g.e.**, s. 280.

³⁰¹ Nasibov, **a.g.e.**, s. 361.

³⁰² İsmayilov, **a.g.e.**, s. 102.

³⁰³ **A.e.**, s. 108.

kulüpleri oluşturulmaya karar verdi. 1920 yılında Bakü'deki Bayramov adlı kulüp, birçok kadın aktivistin toplanma yeri ve Sovyetler Birliği'ndeki örnek kulüplerden biri oldu. Ülkeye birçok cumhuriyetten temsilciler çalışmak için geldi. Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Komitesi altındaki Merkez Kadınlar Konseyi 1920 Kasım ayında onaylandı. Kitlelerin güvenini kazanan Müslüman kadınların ana savaş alanı olan genotipler yaratılmaya başlandı.³⁰⁴

Ocak 1921'de Bakü'de kadınlar için çok önemli bir toplantı gerçekleşti. 1920-1922 yılları arasında kadınların statüsü ile ilgili çeşitli konularda yirmiden fazla karar alındı. Örnek olarak, 1921 yılında kurulmuş Kız Mektepleri ve Terbiye Enstitütleri bir yıl sonra Yüksek Kadın Pedagoji Enstitüsü'ne dönüştü. Melek Ahundzade ve Humay Atakişizade'nin de içerisinde olduğu 15 kız, Azerbaycan'da pedagoji eğitimi alanında diploma alan ilk kadınlardan oldular. Bu kadınların çoğu, Sovyet düşüncesini benimseyen okullarda çalışarak yeni komünist neslin yetiştirilmesine büyük katkı sağlamıştır.³⁰⁵

Komünist Parti'nin ve hükümetin diğer önemli görevlerin'den biri de Azerbaycanlı kadınları üretime dâhil etmektir. Ulusal ekonominin büyümesi, yeni sanayilerin yaratılması, üretim süreçlerinin mekanizasyonu ve çalışma koşullarının önemli ölçüde hafifletilmesi, kadın emeğinin kapsamının genişlemesini sağlamıştır. Sonuç olarak, ilk beş yılda kadınların çalışma açısından dikkati, yoğun bir şekilde üretime doğru çekilmeye başladı.³⁰⁶

Kadın hareketlenmelerindeki gelişim, Sovyet Dönemi için oldukça tipiktir. Çünkü bu dönemde, hayatın değişim hızı ve ihracata teşvik artmıştır. Azerbaycan'daki kadın hareketleri, Doğu'daki Müslüman ülkeler için örneklik oluşturmuştur. Bu örneklik her şeyden önce güçlü bir teşvikti ve halkın yaşamına aktif bir şekilde dâhil oldu. Seçim hakkı artık şüphe altında değildi. Sovyet yetkilileri kadınların siyasette olmasına özellikle dikkat etti. Bir yandan kadınlar erkeklerle eşit

³⁰⁴ Asadov, **a.g.e.**, s. 37-38.

³⁰⁵ "Aziz Kadınlar Bayramınız Mübarek", **Azerbaycan Gazetesi**, 8 Mart 1998.

³⁰⁶ Bünyadov, **a.g.e.**, s. 192.

haklara sahip olurken, diğer yandan kadınların Batı'da olduğu gibi doğrudan toplumsal mücadelede kendi haklarını uygulama deneyimleri yoktu.³⁰⁷

Bakü, 8-11 Şubat 1921 tarihleri arasında Azerbaycanlı kadınların ilk kongresine ev sahipliği yaptı. 1188 temsilciden 815'i Bakü'yü temsil etti. Kongre, Doğu'nun tüm kadınlarına hitap etmeyi retorik doğasının bir kez daha ele alınan birliğin tamamen cehaletiyle doğrulandığını kabul etti. Aynı zamanda, Bolşeviklerin Müslüman cumhuriyetler için yarattığı ve 1929'a kadar diğer cumhuriyetlerdeki durumla tamamen çelişen "liberal" atmosferi inkâr etmek mümkün değildi.³⁰⁸

Kadınları kamusal hayata dâhil etme süreci başlamıştı. 1929'da çalışan kadın sayısı sadece üç bin iken 1933'te bu sayı on beş bine ulaştı. Öyle ki tarımda çalışanların %37'si kadındı. İşlerini yapmalarına rağmen baskı veya yasaklamalarla onlara zulmetmeye başlandı. 1930'larda devrimin sona ermesiyle birlikte birçok kadın kulübü ve örgütü ortaya çıktı (kadın örgütleri 1930-1933 yıllarında kademeli olarak kapandı). İlk ve ikinci kadın kongrelerinden bu yana 30 yıldan fazla zaman geçti.³⁰⁹

İkinci kongre 28-29 Mart 1957'de yapıldı. 745 temsilcisinden 482'si bir partiye üyeydi. Kongrenin gündemi, kongresi kararlarının uygulanmasında kadınların rolüydü.

Üçüncü kongre ise 20-22 Ekim 1967'de yapıldı. 506 katılımcının %85'i SSCB üyesiydi. Sovyetler Birliği'nin 178 üyesiyle birlikte 9 yüksek Sovyet üyesi, 102 işçi, 141 parti üyesi, komsomollar ve sendika işçileri de kongrede yer almıştı.³¹⁰

Son olarak, 14-15 Eylül 1998'de Azerbaycanlı kadınların beşinci ve ilk "bağımsız" kongresi düzenlendi. Bu kongre, 2101 temsilci sayısı ile ülkenin en yüksek katılımlı kongresi olarak anıldı. 1930'larda kadın sorunları çözüldü. Bugünlerde kadınların üretimdeki rolü büyük önem taşımaktadır. Sosyal yaşam, bağımsız kadın örgütlerinin faaliyetlerinin zayıflamasına ve zamanla durmasına

³⁰⁷ Elizade, **a.g.e.**, s. 72.

³⁰⁸ Elizade **a.g.e.**, s. 75.

³⁰⁹ Seyidzade, **a.g.e.**, 277.

³¹⁰ Aliyev, **a.g.e.**, s. 150.

neden oldu. Hükümet, kadın sorununu çözme girişiminde bulundu. Ataların gücü olan kocalar, totaliter devlet iktidarının yerini aldı. Sovyet kadınlarını yurtdışında temsil eden tek örgüt, 1941'de kurulan Sovyet Kadın Komitesi'ydi.³¹¹

2.5.1. Sovyetler Birliği'nin İlk Döneminde (1920-1950) Eğitimin Gelişimi

1930'lu 40'lu yıllarda Azerbaycan, yeni proleter aydınları ortaya çıkmaya başladı. Azerbaycan aydınlarının gelişimi, XVIII. yüzyılın sonları XIX. yüzyılın başlarına tesadüf etmektedir. İyi eğitilmiş kocalar, Rusya'da ve yurtdışında ülkeleri için çalışan kadınları, burjuvazi ideolojisinin düşünürlerini ve aydınları Bolşevikler tarafından esası koyulan çelişkili birer unsur olarak görüyorlardı.³¹²

Bilim ve eğitim ideolojisinin araçlarından biri, 30'ların ikinci yarısında temsilcilerin zulmüne yönelik düzenli kampanyaların yapılmasıydı. Azerbaycan kültürü onarılamaz bir hasara uğramıştı.

Diğer cumhuriyetlerde olduğu gibi, Azerbaycan'da da kadınların çalışmadığı tek bir ekonomik ve kültürel yapı alanı yoktu.³¹³ Yüksek öğrenim de büyümeye başladı. Azerbaycan Devlet Üniversitesi'nde tıp, tarih, fizik, matematik, oryantal çalışmalar, pedagojik ve hukuk fakülteleri açıldı. Azerbaycan Politeknik Enstitüsü tesis edildi. Kadınlar lise ve üniversitelere kaydolmaya başladı. Kadın Okul Öncesi Eğitim Enstitüsü (daha sonra Azerbaycan Devlet Pedagoji Enstitüsü ile birleştirilmiştir), Doğu'daki ilk Konservatuar ve Sanat Lisesi olarak tarihe geçti.³¹⁴

1926'da Azerbaycan'da kız ve erkek olmak üzere toplam beş bin öğrenci vardı. 1929'da Gence Tarım Enstitüsü açıldı. 1928'de Rusya Federasyonu üniversitelerinde eğitim uzmanları uygulaması başladı. 1930'larda lise ağı biraz genişledi. Bağımsız Tıp Kurumu Enstitüsü ve Sovyet Yapı ve Hukuk Enstitüsü kuruldu.³¹⁵ Azerbaycanlı kadınlar, yüksek öğrenime devam etme ve bilime katılma

³¹¹ Azizov, **a.g.e.**, s. 49.

³¹² Sarılı, **a.g.e.**, s. 31.

³¹³ Yagublu, **a.g.e.**, s. 39.

³¹⁴ Koca, **a.g.e.**, s. 66.

³¹⁵ Abdullayev, **a.g.e.**, s. 219.

fırsatına sahip oldu. 1928'de bir düzineden fazla bilim adamının çalıştığı Azerbaycan Araştırma ve Bilim Derneği kuruldu. 1929'da Devlet Bilimsel Araştırma Enstitüsü kuruldu. 1922 yılında “Azerbaycan Arkeoloji Cemiyeti” oluşturuldu. Bu cemiyet daha sonra tarih, sanat ve anıtların korunması komitesine dönüştü ki burada erkeklerle birlikte kadınlar da çalışmaktaydı.³¹⁶

2.5.2. Sovyetler Birliği'nin İlk Döneminde (1920-1950) Sanatın Gelişimi

Bolşevikler, sanatı (tiyatro, müzik, sinema, resim, heykel, mimari) insan bilincine etki eden en güçlü araç olarak kabul ederler ve sanata büyük önem verirler. 1924 yılında Devlet Akademik Tiyatrosu kuruldu. Bu tiyatronun opera ve bale grupları için Azerbaycan Devlet Opera ve Bale Tiyatrosu (1959 Yılından itibaren Akademik Opera ve Bale Tiyatrosu) yapıldı.³¹⁷

1923'te kurulan Bakü İşçi Tiyatrosu, 1937'de Rus Drama Tiyatrosu'na dönüştürüldü. 1928'de Çocuk Tiyatrosu (1936'da Genç Seyirci Tiyatrosu) kuruldu. Gence Devlet Tiyatrosu, Azerbaycan Müzikal Komedi Tiyatrosu kuruldu. Tiyatrolar Nahçıvan, Stepanakert ve Nuha'da inşa edildi. Bütün bu tiyatrolarda Azerbaycanlı kadınlar da çalıştı. Millî tiyatronun gelişmesinde M. Davudovanın, H. Gurbanovanın, Şevket Memmedovanın, Fatma Muxtarovanın, H. Rzayevanın, Kemer Almaszadenin, L. Vekilova, R. Ginzburqun, V. Şiryenin, M. Kelenterlinin ve L. Cavanşirova gibi pek çok kadının rolü oldukça büyüktür.³¹⁸

1960'larda ülkenin bazı bölgelerinde, parti grupları öncülüğünde kadın konseyleri kuruldu. Anne, ev hanımı ve çalışan; kadınların bu üç işlevi yerine getirmesine yardımcı oldular. 1980'lerin ortasında Sovyet Kadın Komitesi, ulusal ve bölgesel kadın konseylerinin liderlik fonksiyonunu üstlenerek bölgesel ve iş

³¹⁶ Abdullayev, **a.g.e.**, s. 221.

³¹⁷ Hasanli, **a.g.e.**, s. 122.

³¹⁸ **A.e.**, s. 128.

kolektiflerinin yaratılması konusunda aktif olarak çalışıyordu. Konseylerin sayısı giderek arttı ve 80'lerin sonunda birkaç bine ulaştı.³¹⁹

Azerbaycan'da Y. Z. Mirskaya ve Y. A. Marinova tarafından incelenen Rus bilim feminizminin iki dalgasını gözlemlemek mümkündür. İlki, 1917'de yeni durum olarak ortaya atıldı. 20'li yılların başında, kadın ve erkeklerin eğitim ve sanat seçimindeki haklarını eşitleyen yasal düzenlemeler yapıldı. Kadınlar, özellikle köy çevresinden gelenler, kuruma girerek bir meslek seçmiş ve ayrıcalıklar kazanmışlardır.³²⁰

İkinci bilim feminizmi dalgası, 1960'larda başladı ve bilim ile çakıştı. Kadınların bilime ulaşması, binlerce işten oluşan geniş bir yeni araştırma örgütleri ağı oluşumu ile ilgiliydi.³²¹ Çok sayıda yüksek nitelikli uzmana ihtiyaç vardı. O zamanlar öğrenciler, üniversite mezunlarının yarısını oluşturuyorlardı.

Prestijli ve iyi maaşlı bir iş, kadınları çekmekle birlikte onlara iş hayatını kabul ettirdi ve daha sonra serbest çalışma rejimi de etkili oldu. Bilim alanında kadın sayısı mutlak bir artış sergilemiştir çünkü önceki dönemlerde kadınların bilime sundukları paydan söz etmek pek mümkün değildir.³²²

Son yıllarda iç ve dış zihinsel akış yeniden canlandırılmıştır. Bilim adamlarının çoğu erkekti. Diğer yandan, özellikle iş ve politika alanında daha prestijli ve yüksek ücretli sosyal alanlar, erkekler için daha karakteristik görülüyordu. Oysa kadınların mesleki ve bölgesel istikrarı, erkeklere kıyasla daha yüksektir.³²³

Kadınlar asgari ücretten memnun olmamalarına rağmen araştırma kurumlarındaki iş yükü yetersizliğinden dolayı yerlerinden ayrılmıyorlardı. Azerbaycan Cumhuriyeti Bilimler Akademisi'nde, üniversitelerde, bilimsel araştırmalarda, tasarım organizasyonlarında ve teknik kuruluşlarda kadınlar çalışmaktaydı. Bu kadınlar bazıları: Sanat işçisi, Besteciler Birliği Üyesi Profesör

³¹⁹ A.e., s. 142.

³²⁰ A.e., s. 144.

³²¹ Asadov, a.g.e., s. 50.

³²² İsmayilov, a.g.e., s. 44.

³²³ A.e., s. 50.

Elmira Abbasova, onur bilimcisi ve tarih bilimleri doktoru Profesör Sara Aşurbeyli, tarih bilimleri doktoru ve akademisyen Püstehanım Azizbayova, tıp bilimleri doktoru Profesör Ümnise Musabekova, filoloji bilimleri doktoru Profesör Aziza Caferzade, onurlu bilim adamı ve tıp bilimleri doktoru Profesör Mina Davatdarova, tıp bilimleri doktoru Profesör Sayalı Tağıyeva, akademisyen ve tıp bilimleri doktoru Profesör Zarifa Aliyeva idi.³²⁴

Kadınların bilim dünyasındaki başarılarına rağmen kadınlar, bilimde yönetim otoriteleri, ayrımcılık ve erkeklerle yapılan ortak araştırma sonuçları ile sınırlı olduğu gerçeğiyle karşı karşıyadır.

Sovyet Dönemi'nde yaşamın her alanında yer alan Azerbaycanlı kadın, lider bir figürdü. 1960-1980'lerde, lise öğrencilerinin %35-40'ı kızdı.³²⁵

Ulusal eğitim ve kültürel gelişim alanında, Azerbaycanlı kadınlar ülke vatandaşlığına ve ülke halkına duydukları sevgi ile ön plana çıkmaktaydı. 1980'lerde 768.000 kadın, ülke ekonomisinde çalıştı.³²⁶ Kadınları imalat sektörüne çeken Sovyet hükümeti, ağır sanayi, tarım (pamuk ve çay tarlaları) gibi sektörlere önem verdi. Kadınlar pamuk ve çay tarlalarında, zor hasat alanlarında egemenliği ele geçirdi. Erkekler ise kadınların yaptığı işi denetliyordu.³²⁷ Neredeyse tüm İslami kaideler, çalışan kadınların zihninden silindi. Parti ideolojisi, kadınları çalışmaya teşvik etmiş ve “Sosyalist Çalışma Kahramanı” gibi ödüller ile onları maddi ve manevî anlamda ideolojiye bağlamıştı. Norm haline gelen ağır kadın işinin üstesinden gelmek için yapay bir düşünce yaratıldı.

³²⁴ A.e., s. 53.

³²⁵ A.e., s. 57.

³²⁶ A.e., s. 64.

³²⁷ A.e., s. 76.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇAĞDAŞ DÖNEM AZERBAYCAN SİYASETİNDE KADININ TEMSİLİ VE KADININ SİYASETTE KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Amacı

Azerbaycan siyasetinde kadının karşılaştığı sorunları araştırmak, politik düzende yer almanın zorlukları ve beraberinde getirdiği sorunların gerçek sebeplerini göstermek, bu çalışmanın merkezini oluşturmaktadır. Sorunları ve bu sorunların sebeplerini araştırırken değerlendirmelerin daha sağlam olması adına üst düzey kadın çalışanlarla mülakat çalışması yapılmıştır. Çağdaş dönemde Azerbaycan siyasetinde erkeklerle beraber kadınların da yer alması ve yetkilerini kullanırlarken karşılaştıkları sorunların neler olduğu ve bu sorunların boyutu, sorular aracılığıyla araştırılarak bu çalışmada toplanmıştır.

Mülakat çalışmasındaki temel amaç, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'na 1995 yılının Kasım ayında yürürlüğe giren kadınlarla erkeklerin eşit haklar taşıması kararının siyasi arenada ne denli yerine getirildiğini incelemektir. Klişe halini alan “Siyaset erkeklerin meydanıdır.” Sözünden hareketle, ataerkil bir psikoloji ile siyaseti algılayan toplumlarda kadınların seçilme zorluğu, politik temsil çabalarında karşılaştıkları engeller hala devam etmektedir. Bu problemlerin temelinde yatan basmakalıp düşünceler ve bu düşüncelere sahip kişilerin siyaset meydanında kadınlara yarattığı sorunların hakiki nedenleri açıklanmaya çalışılmıştır.

3.2. Araştırmanın Önemi

Kadın siyasetçilerin siyasi alanda yer alma oranı, erkeklerle kıyaslandığında tüm dünyada olduğu gibi Azerbaycan'da da düşüktür. Yeterli sayıda kadın politikacı olmadığı için ülkenin geleceğine katkıda bulunamayan kadınların, seçimlerde oy verme hakkını kullanması yeterli siyasi katılım olarak görülmemelidir. Bu tezin birinci bölümünde de belirtildiği üzere, kadınların ülke tarihinin en önemli

zamanlarında devleti koruma çabalarının gözönünde bulundurulduğunda günümüzde kadınların dış politikada temsil edilmeleri oldukça düşük bir oranda karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun gerçek nedenleri araştırılmalı ve ortadan kaldırılmalıdır. Her ne kadar kadınlar Azerbaycan'da resmi olarak erkekler ile eşit haklara sahip olsalar da sosyal ayrımcılık hala bir sorun olarak devam etmektedir. Birçok alandaki geleneksel sosyal normlar, zaman zaman ekonomide yaşanan aksaklıklar, politik açıdan oluşan boşluklar netice itibariyle bir kadın rolünün eksikliğini hissettirmektedir. Ancak kadınların cinsel ayrımcılık için yasal haklarını kullanmakta da zorlandıklarını görmekteyiz. Bununla birlikte mülakatlar sonucunda ortaya çıkmıştır ki Azerbaycan'da kadınların durumu son birkaç yüz yılda büyük değişiklikler göstermektedir. Bu çalışmanın esas önemi de budur; karşılaşılan sorunları bir sistem içerisinde göstererek gelecekte baş gösterecek sorunların bazılarına ışık tutabilmektir. Aynı zamanda literatürü taradığımızda, Azerbaycan toplumunda yer alan kadınların siyasi alanda görevler üstlenmelerine yahut karşılaştıkları zorluklara ilişkin detaylı araştırmalar bulmak oldukça zordur. Bu tezimiz söz konusu boşluğu doldurmak açısından da önem taşımaktadır.

3.3. Araştırmanın Yöntem ve Teknikleri

Çağdaş dönem Azerbaycan siyasetinde kadının temsili ve kadının siyasette karşılaştığı sorunlar incelenerek, konu ile ilişkili belli zaman aralıkları ile günümüzdeki süreçten ve gerçekleşen gelişmelerden bahsedilmektedir. Bu araştırma da konuya ilişkin olarak birçok farklı kaynaktan faydalanılmıştır. Çalışmamızın oluşumunda tarama modeli (literatür tarama yöntemi) esas teşkil etmiştir. Veriler bu soruna ilişkin farklı tarihlerde yazılmış konuya ilişkin dergi ve internet makaleleri, denemeler, eleştirel yazılar, tezler, alan araştırmaları ve kitaplardan oluşmaktadır. Bunların yanı sıra Azerbaycan Diasporası Asya Şubesi Baş Danışmanı Nesibe Zeynalova Cahangir ve Sosyal Güvence Bakanlığı, Siyaset Bölümü Baş Danışmanı Minaye Nuriyeva ile mülakat çalışması yapılmıştır. Sorunun gerçek nedenlerini meydana çıkarma amacı doğrultusunda bu araştırma karma bir araştırma olarak düşünülmüştür. Nitel araştırma, dolaşıklığın, detayların ve durumun daha hakiki bir biçimde idrak edilmesini sağlamaktadır. Bununla birlikte çeşitli kaynaklardan elde edilen

sayısal verilerden bahsederek konuyu derinleştirmek ve netleştirmek için istatistiklerden faydalanılmıştır. Böylelikle araştırma yöntemimiz nitel ve nicel araştırmanın birleşimi kabul edilen karma yöntemidir.

3.4. Araştırmanın Kapsam ve Kısıtlılıkları

Çağdaş dönem Azerbaycan siyasetinde kadının temsili ve kadının siyasette karşılaştığı sorunlarını araştırmak için yüksek düzeyde bulunan kadınlar ile mülakat yapılmıştır. Sosyal Bilimler sahasına dâhil olan bu çalışma, tümüyle deney ve tahlillere dayalı olmamasından dolayı araştırma açısından kısıtlılık olarak görülebilir. Ülke olarak Azerbaycan tercih edilmiş olup, araştırmalar sadece iç politikada idarecilik bazında incelenmiştir. Tez tümüyle Azerbaycan siyasetindeki kadınları konu edindiği için burada yapılan araştırmalar, taranan literatürler, verilen istatistikler tamamen kadın odaklıdır.

3.5. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Bu tezin evrenini ülkenin siyasetindeki kadınlar; örneklemini ise başkent Bakü'de önemli kararların alındığı mevkilerde hizmet veren kadınlar oluşturmaktadır. Araştırmayı belirli bir noktaya taşımak için yapılan mülakatlar, zaman nedeniyle kısa olsa da tezin eğildiği temel problemlere bir kapı aralamaktadır.

3.6. Azerbaycan Parlamentosunda Kadınlar

Dünyada siyasi arenada kadınların %33'ünden fazlasının parlamentoya seçildiği yalnızca birkaç ülke bulunmaktadır. Parlamentolararası Birliğe göre, ülke parlamentosunda en az kadın üyeye sahip ülkeler, İran ve Lübnan gibi ülkelerdir. Bu ülkelerde, kadının parlamentodaki varlık oranı yalnızca %3'tür. İspanyolca konuşulan ülkelerin çoğunda, milletvekilleri arasında kadınların sayısı oldukça fazladır. Örneğin, Küba'da bu oran %48,9, Meksika'da %42,4, Ekvador'da %41,6'dır. ABD Parlamentosu'nda ise kadın oranı %19,4'tür. Kadınların parlamentoya seçilmesi o ülkede demokrasinin bir işaretidir.³²⁸ Bu doğrultuda ilerleyen ülkelere biri de Azerbaycandır. 8 Aralık 1918'de Azerbaycan Parlamentosu seçimlerine ilk kez Azerbaycanlı kadınlar da katılmıştır. Ancak kadınlar kıdemli pozisyonlarda yer

³²⁸ İbrahimbekova, Akhundova, Mikhailova, *a.g.e.*, s. 32-33.

almak için aday olmayı reddettikleri için mecliste temsil edilememişlerdir.³²⁹ Kasım 2017'deki son parlamento seçimlerinden sonra ise ülkenin yasama organlarındaki kadın oranı %17 olmuştur.

Tablo 3: Parlamento Seçimlerinde Cinsiyet Dağılımı

Yıllar	Kişi Sayısı (Rakamla)		Cinsiyet Dağılımı	
	Kadınlar	Erkekler	Kadınlar	Erkekler
1990	15	335	4,3	95,7
1995	15	109	12,1	87,9
2000	13	109	10,7	89,3
2003	13	111	10,5	89,5
2004	13	111	10,5	89,5
2005	13	111	10,5	89,5
2006	14	111	11,2	88,8
2007	14	111	11,2	88,8
2008	14	111	11,2	88,8
2009	14	111	11,2	88,8
2010	20	105	16,0	84,0
2011	20	105	16,0	84,0
2012	19	104	15,4	84,6
2013	19	103	15,6	84,4
2014	19	103	15,6	84,4
2015	21	104	16,8	83,2
2016	20	104	16,1	83,9
2017	20	104	16,1	83,9

Kaynak: P. İbrahimbekova, C. Akhundova, Y. Mikhailova, **Siyasette Kadınlar**, Bakü, Sada Yayınevi, 2008, s. 120.

Çizelgede gösterildiği üzere, Azerbaycan Parlamentosu'ndaki kadınların en düşük oran (%4,3) 1990'da yılına aittir. Yıllar geçtikçe kadınların sayısı, 2010 yılı parlamento seçimlerinden sonr hemen hemen değişmeden kalsa da oransal olarak milletvekillerinin %16'sını, 2015 parlamento seçimlerinden sonra ise %16,8'ini teşkil etmektedir.³³⁰

³²⁹ A.e., s. 97.

³³⁰ A.e., s. 167.

Tablo 4: 1 Ocak 2018 Tarihine Göre Parlamentodaki Mevki Sahiplerinin Yaşı ve Cinsiyet Dağılımı

Yaş Grupları	Kişi Sayısı (Rakamla)		Cinsiyet Dağılımı	
	Kadınlar	Erkekler	Kadınlar	Erkekler
25-29	-	-	-	-
30-34	-	2	-	100,0
35-39	4	6	40,0	60,0
40-44	2	6	25,0	75,0
45-49	3	12	20,0	80,0
50-54	2	15	11,8	88,2
55-59	3	14	17,6	82,4
60-64	4	17	19,0	81,0
65-69	0	13	0,0	100,0
70+	2	19	9,5	90,5
Toplam	20	104	16,1	83,9

Kaynak: P. İbrahimbekova, C. Akhundova, Y. Mikhailova, **Siyasette Kadınlar**, Bakü, Sada Yayınevi, 2008, s. 168.

Çizelgede belirtildiği üzere 1 Ocak 2018 istatistiksel bilgilerine esasen Azerbaycan Parlamentosu'nda 30-34 yaş arası siyasi konumda yer alan kadına rastlanmamaktadır. Yaş itibarıyla en fazla orana (%40) sahip 35-39 yaş arası temsilcilerdir.

3.7. Azerbaycan Kadının Ekonomik Yaşamda Konumu

Azerbaycan'daki kadın sayısı 1970'te 2 milyon 634 bin iken 1982'de 3 milyon 231 bin'e, 1985'te ise 3 milyon 384 bin kişiye yükseldi. Yıllar içinde toplam nüfus içindeki kadınların oranı %51 oranında kalmıştır.

Bu dönemde ulusal ekonominin farklı sektörlerinde çalışan kadın sayısında ve kadının ekonomideki payında bir artış oldu. İstatistiksel verilere göre, 1969

yılında 491.000 kadın ülke ekonomisinin farklı sektörlerinde hizmet veriyordu ve bu oran tüm çalışanların %40'ını ifade ediyordu. 1982'de ise çalışan kadın sayısı 820.000'e, 1985'te 885.000'e ulaştı. Bu rakam toplam çalışan sayısının %43'ü demektir. Nahçıvan SSR'deki üretimde yer alan kadın oranı da 1970'de %39,8'den 1980'de %42,0'a yükselmiştir. Aşağıdaki çizelge, bir takım istatistiksel veriler yer almaktadır. 1969-1980'lerin başlarında çalışan kadınların hareketlenmeleri gösterilmektedir.

Tablo 5: Azerbaycan Ekonomisinde Çalışan Kadın İşçi ve Çalışanların Yıllık Ortalama Sayısı.

Yıllar	Kadın İşçi ve Çalışanların Sayısı	İşçi ve Çalışanların Genel Sayısında Kadınların Yüzdesi
1969	491.000	%40
1970	518.000	%41
1971	538.000	%41
1972	565.000	%42
1973	587.000	%42
1974	617.000	%42
1975	640.000	%43
1976	664.000	%42
1977	696.000	%43
1978	726.000	%43
1979	755.000	%43
1980	768.000	%43
1981	794.000	%43
1982	820.000	%43
1983	844.000	%43
1984	865.000	%43
1985	885.000	%43

Kaynak: Sevinc Abbasova, “Gadınların İctimai İstehsalata Celb Olunması: Kemiyet ve Keyfiyet Değişikliği” **İşleyen Ana Sovyet Gender Kontekstinde** (1970-80. İllerin evvellerinde), s.121.

Genel olarak, 1985'te Azerbaycan SSC'de çalışan kadın sayısı 1970'e göre %171,6 oranında artmıştır. Cumhuriyet Hükümeti tarafından 1970'lerin ve 1980'lerin ilk yarısında uygulanan sosyo-ekonomik önlemlerin bir sonucu olarak, iş ve yaşam koşulları önemli ölçüde iyileştirilmiş ve kamuda çalışanların seviyeleri yükseltilmiştir. Ülke ekonomisindeki kadın sayısının yanı sıra yüksek ve orta eğitim

seviyesindeki kadın sayısı, sendikaya kıyasla hızla arttı. Genel olarak, cumhuriyetteki, ülke ekonomisine katılan kadın sayısı erkeklerden daha fazlaydı.³³¹

Kadınların toplumsal yaşama katılımının sosyo-ekonomik ve demografik göstergelerine ek olarak, ahlakî ve etik yönleri de içeren bir dizi farklı etken de vardı. Kadının iş hayatında yer almasının özelliklerinden biri de görevlerini ve kamu hayatına katılımlarını yerine getirmiş olmalarıydı. Bu nedenle kadınların işgücü kaynaklarının rolü ve yeri, sadece sayıları ile değil aynı zamanda nüfusun geri dönüşüm sürecine katılımıyla belirlenir. Bununla birlikte, Sovyet döneminde kadınların üretime ve istihdama dâhil olma probleminin ön plana çıkarıldığı ve bazen anneliğin arka planda kalmasına neden olduğu belirtilmelidir. Bu konuda resmi Sovyet oryantasyonuna göre: *"Kadınların toplumda eşitliklerinin temel ve kesin yönü, kamu çalışmalarına katılımlarıdır. İş, bir kadının duygusallığının, ekonomik bağımsızlığının temelidir. İş, kadın kişiliğinin gelişimini teşvik eder, toplumun yaşamında ve ailesinde rolünü arttırır, ruhsal tatminlik sağlar."*

Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin doğasını belirlerken, bu temelden yola çıkarak bazı modern sosyologlar onu "çalışan anne sözleşmesi" olarak sınıflandırmaktadır. Bununla birlikte, toplumsal cinsiyet araştırmaları, erkekler ve kadınlar arasındaki karşılıklı kuralları tanımlamanın yanı sıra toplumsal üretim ve üreme alanında kadın erkek aralасыndaki iş bölümünün doğasını belirleyen devlet politikası ile ilgili olarak "sözleşme" kavramını yoğun olarak kullanmaktadır. "Cinsiyet sözleşmesi" kurumsal desteği, uygulamaları ve belirli kültürel-tarihsel bağlamlardaki cinsiyet ilişkilerinin, rollerin ve kimliklerin sembolik temsillerini içerir. "Çalışan anne sözleşmesi" Sovyet kadın vatandaşlarının emek ve annelik seferberliği fikrine dayanmaktadır. Kadınların kişisel biyografisinde bu sözleşme, aile ve iş yükü dengesinde ifade edildi. Anlaşıldığı üzere, Sovyetler Birliği XX. yüzyılın başlarında modernleşmeyi hızlandırmak amacıyla bir seferberlik ekonomisine sahipti. Ardından kadınlar, "çalışan kadın" ve "anne" olmak üzere iki statüye ayrıldı. Sosyalist toplumlarda, bu roller kadın için zorlu bir biçim olarak kaldı. "İş sözleşmesi" çerçevesinde Sovyet kadını tam iş günü çalışıyor ve çocuklara

³³¹ A.e., s. 122.

bakıyordu. Aslında kadınlar kamu alanında hizmet vermeye devam ederken özel alanda geleneksel sorumlulukları üstlenmeye de devam etmişlerdir.

3.8. Azerbaycan Kadının Siyasal Yaşamda Konumu

Çağdaş dönem Azerbaycan siyasetinde kadın ve kadının karşılaştığı sorunlarını araştırmak için 27 Ekim 2018 tarihinde mülakat yapılmıştır. Mülakat soruları hazırlanırken konuyla ilişkili olan birçok nokta dikkate alınmıştır. Sosyal Güvence Bakanlığı Sosyal Yardım ve Siyaset Departmanının'da Baş Danışman olarak çalışan Nuryeva Minaye ve Azerbaycan Daisporası Asya Şubesinde Baş Danışman, Azerbaycan Medeniyet ve Kültür alanında çok büyük etkisi olan Nesibe Zeynalova'nın torunu Nesibe Zeynalova Cahangir ile mülakatlar gerçekleştirildi. Mülakatı bu kişilerle yapma nedenim, Aile, Kadın ve Çocuk Üzere Komite Başkanı'na daha yakın olan bu kişiler vasıtasıyla bilgileri doğrulamamın kolay olmasıdır. Mecliste, adliyede, mahkemede, devlet kurumlarında, kamuda ve diğer alanlarda hizmet veren kadınların yaşam şartları ve karşılaştıkları zorluklar mülakat soruları ile gündeme getirilmiştir.

3.8.1. Mülakat Yapılan Kişi ve Seslendirilen Sorular

Azerbaycan Diasporası Asya Şubesi Baş Danışmanı: Nesibe Zeynalova Cahangir

Sosyal Güvence Bakanlığı, Siyaset Bölümü Baş Danışman: Minaye Nuriyeva

Mülakatta Sorulan Sorular:

1. Azerbaycan'ın kadın ve erkeklerin haklarını koruma açısından dünyadaki konumu nedir?
2. Azerbaycan'da kadınların siyasi hakları hangi düzeyde korunmaktadır?
3. Azerbaycan siyasetinde yer alan kadınların ülke siyasetine etkileri nedir?

4. Kadınların yönetim yapılarında daha az temsil edilmesinin çeşitli nedenleri nelerdir?
5. Ülkedeki kadın temsil oranlarını başka devletler ile kıyasladığınızda nasıl değerlendiriyorsunuz?
6. Kadın temsilcilerinin sayılarının artması yahut azalması ülkedeki gelişmişlik düzeyi ile ne kadar ilişkilidir?
7. Uzmanların düşüncesine göre ülkemizde kadınların en çok hangi hakkı ihmal edilmektedir?
8. Kadın ve erkeklerin iş hayatında ayrımcılığın temel nedenleri nelerdir?
9. Dünya ve Azerbaycan'daki kadın milletvekillerinin oran itibarıyla yakınlığı hangi düzeydedir?
10. Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nda kadınlarla ilgili yapılan çalışmaların Azerbaycan kadınlarına faydasını nasıl değerlendiriyorsunuz?
11. Dünya ülkelerindeki kadınların sosyal ve siyasi hayattaki yeri ne durumdadır?
12. Siyaset meydanında erkek adayların kadınlardan fazla olmasının temel nedenleri nelerdir?
13. Kadınların siyasette karşılaştıkları zorlukların, sorunların esas kaynağı nedir?

3.8.2. Mülakatda Verilen Cevapların Analizi ve Bulgular

Azerbaycan'ın kadın ve erkek eşitliğini koruma açısından dünyada 61. sırada olduğu cevaplar içinde yer almaktadır. Dünya İktisadi Forumu'nun 2008 yılı için hazırlanan yıllık raporunda bu konuya ilişkin bilgiler verilmektedir. 2007 yılının yıllık raporunda 59. sırada yer alan Azerbaycan, bir yıl sonra 61. sıraya gerilemiştir.

Norveç, Finlandiya, İsveç, İzlanda, Yeni Zelanda, Filipinler, Danimarka, İrlanda, Hollanda ve Letonya ilk on sıradadır. Forumu göre, dünya genelinde kadın ve erkeklerde siyasi haklar (%14) ve ekonomik aktivite (%57) açısından eşitsizliği ortadan kaldırmak oldukça zor bir durumdur. Azerbaycan'da erkekler ve kadınlar

arasındaki eşitsizlik düzeyi, ülkede uzun yıllar faaliyetlerin erkek yönetimi altında olması ile alakalıdır. Bu konuya ilişkin olarak “Azerbaycan’ın kadın ve erkeklerin haklarını koruma açısından dünyadaki konumu” sorusuna verilen cevaplardan yapılan çıkarımları şöyle özetlenebilir: Klişeleşmiş düşünceler son yıllarda değişmiş olsa da her sektörde kadın varlığı sorunu hala devam etmektedir. Tüm sektörlerde olduğu gibi kamu kurumlarında, şubelerde ve işletmelerde erkekler sayı itibari ile üstünlük teşkil etmektedir. Ancak kadınlar yönetici pozisyonlarında erkeklere kıyasla daha az yer almaktadır. Bu nedenle karar alma konusunda da etkileri maalesef daha azdır. Bununla birlikte kadınların toplumdaki rolü ve kalkınma üzerindeki etkisi inkâr edilemez bir faktör olarak görülmektedir. Azerbaycan Anayasası, kadınların erkeklerle eşit haklarını onaylamış ve demokratik bir devlet kurma sürecine aktif katılımları için yasal bir temel oluşturmuştur. Anayasanın 25. maddesi, kadın ve erkeklerin aynı hak ve özgürlüklere sahip olduğunu belirtir. Devlet, ırk, millîyet, din, dil, cinsiyet, menşe durumu, mülk durumu, konumu, mahkûmiyetlerine ve siyasi partilere üyeliğine bağımsız olarak tüm kişilerin eşit hak ve özgürlüklerini korur. Anayasanın 55. maddesi gereğince ise Azerbaycan vatandaşlarının aynı zamanda kadınların da referanduma katılma, devlet organlarında seçme ve seçilme hakkına sahip olduğunu belirtiyor. Azerbeycan Cumhuriyeti konuya verilen önemin bir göstergesi sayılacak olan ve kadınların devlet organlarına aktif katılımını sağlamak için 6 Mart 2000 tarihinde “Devlet Kadın Politikalarının Uygulanması” hakkında bir kararname de çıkardı.

Bahsi geçen kararname, kadınların idari pozisyonlarda eşit temsil edilmesini, İstatistik Komitesi'nde kadınlar hakkında kapsamlı bilgilerin hazırlanmasını ve yayılmasını, Bakanlar Kurulu’nun ülkenin ekonomik reformlarındaki cinsiyet politikasına dayanarak kadınlar için eşit fırsatlar yaratılmasını belirtmektedir. Aynı zamanda kadın haklarının savunmasını güçlendirmek amacıyla yasalarda değişiklik ve eklemeler yapılması için tekliflerin ileri sürülmesini de öngörmektedir.

Minaye Nuriyeva ayrıca kadınların yönetim yapılarında daha az temsilini çeşitli nedenlerle ilişkilendirmektedir. Bu nedenlerin başında toplumda kadın ve erkek işlerinin yazılı olmadan ayrıştırılması, kadınları kısıtlayan engelleyen klişeler, ahlakî normlar yeni pozisyonlar elde etmede karşılaşılan zorluklar gelmektedir. Söz

konusu yasaların kabul edilmesi ile toplumdaki bu basmakalıp düşünceleri yıkmak ve kadınların güçlendirilmesini teşvik etmek için önlemler almak gerektir. Kadınların yüksek pozisyonda yer alma oranlarının düşük olması, onların yetkinlik kısıtlılığı değil uygun koşulların eksikliği ile ilişkilidir. İşverenlerin erkekleri tercih etmesinin nedeni toplumun kadına yüklediği birden fazla rol ki bunların başında aile içi sorumlulukların daha fazla olmasıdır ve bunun sonucunda mevcut pozisyonlardaki işlerini aksatacaklarını düşünüyor olmalarıdır. Sonuç olarak, kadınlar isteselerde istemeseler de ev kadını, anne, eş rolüyle parçalanıyor ve toplumsal yaşama aktif katılımdan uzakta kalıyorlar. Erkekler ülkemizde hemen hemen her alanda oranca yüksek olduğundan kadınların karar mekanizmasına katılımları tatmin edici düzeyde olmuyor. Tüm dünyanın kanayan yarası olan eşitsizlik Azerbaycan için de son derece hassas bir noktadadır. Çünkü geleneksel olarak "ataerkil" ilişkilere eğilimi olan ülkemiz kadınlarının siyasete katılımı çoğunlukla ve hala olumsuz tepkilere yol açmaktadır. Ayrımcılığın ortadan kaldırılması, kadının toplumda sosyalleşmesi, eşit koşullar yaratılması ve siyasal kültürün iyileştirilmesi için ilk ve en önemli adım bilinçlendirme faaliyetlerinin yapılması zorunluluğu olduğuna inanılmasıdır.

Birleşmiş Milletler Kadınların Siyasetteki Rolü ve Uluslararası Parlamentolar Birliği'nin yaptığı bir açıklamada, kadınların siyasetteki rolünün artmasına rağmen bu sürecin yavaş olduğunu belirtmiştir. Dünyadaki kadınların sadece %17-18'i milletvekili, %16'sı bakanlık konumunda yer almaktadır. Parlamento başkanlarının %10'u ve devlet liderlerinin %5'i kadındır. Birkaç yıl öncesine kıyasla mecliste kadın sayısının fazla olduğu ülkelerin sayısı artmıştır. Yaklaşık yirmi ülkenin parlamentosunda yer alan yetkililerin %30'u kadındır. Milletvekillerinin %40'ından fazlasının kadın olduğu ülkeler de gittikçe artmaktadır. Kadın milletvekili sayısına göre, Ruanda ilk sırada yer almaktadır. Bu ülkede parlamento üyelerinin %48'i kadındır. İkinci sırada İsveç %47, üçüncü sırada ise Finlandiya %41 yer alır. Son yıllarda, Güney Amerika ülkelerinde de kadın milletvekillerinin sayısı artmıştır. Kadın milletvekili sayısına göre, en düşük oran Arap ülkelerindedir; sadece %9 teşkil etmektedir. Sadece Birleşik Arap Emirlikleri'nde bir ilerleme görülmektedir. Devlet görevlerinde bile kadınların az olduğu Arap Emirlikleri'nde kadın milletvekillerinin oranı %22'yi geçmektedir. Ancak kadının yer almadığı parlamentolar da vardır.

Birkaç yıl önce bakanlık sisteminde kadınların yer almadığı 19 ülke vardı. Şimdi bu ülkelerin sayısı on üçe düşmüştür. Finlandiya, bakanlarının yarısından fazlasının kadın olduğu bir ülkedir. Dünyada 190'dan fazla başkan vardır ve bunlardan yalnızca birkaçı kadındır. Tüm bunların yanı sıra *“Azerbaycan'da kadın bakan hala yok”* diye vurgulanıyor mülakatta.

Azerbaycan Diaspora Asya Şubesi'nde Baş danışman olan Nesibe Zeynalova Cahangir Hanım ile yaptığımız mülakat ile ülkedeki kadın sayısı ve devletin çeşitli makamlarında hizmet veren kadınlar ile ilgili edindiğimiz rakamsal bilgiler ise şöyle: Azerbaycandaki 10 milyona yaklaşan nüfusun %49'unu erkek, %51'ini kadınlar teşkil etmektedir. Sayısal veriler şu şekildedir: Ekonomik açıdan aktif kadınlar 2 milyon 82 bin; istidam edilmiş kadınlar 1 milyon 963 bin; paralı çalışanlar 615,1 bin; parasız, kendi başına çalışanlar 1 milyon 348 bin; kamu sektöründe 475,5 bin; meslek, devlet dışı sektörde 1 milyon 487,6 bin; tarımda 838,7 bin; elektrik, gaz ve su temini sektöründe 6.1 bin; inşaat sektöründe 17 bin; ticaret sektöründe 432.3 bin; otel ve restoran sektöründe 8.4 bin; ulaşım ve iletişim sektöründe 31.9 bin; savunma ve zorunlu sosyal güvenlik alanında 70.2 bin; eğitimde 220.1 bin ve sağlık ve sosyal hizmetlerde 136.4 bin kadın hizmet vermektedir. Göçmenlik, temsil ve konsolosluklarında 600 vatandaştan yirmisi kadındır. Kadınların ülkede söz sahibi alma ve yönetime katılımlarının arttığı görülmektedir. 31 ilçe başkanın yardımcısı kadındır. Ayrıca Azerbaycan'daki 125 milletvekilinin 14'ü kadındır. Bu oran parlamentonun %11'ini oluşturur. Parlamento başkanının üç başkan yardımcısından biri kadındır. Genellikle Azerbaycan'da kadınların ilgisini çekmeyen pozisyonlar vardır. Mesela, Azerbaycan Millî Bankası'nda eskiden sadece erkekler çalıştığı halde şimdiki dönemde bu sektörde çalışan kadınlar neredeyse erkeklerle eşit orandadır. (Leyla Nebiyeva, Uluslararası Teşkilatın İnfomasyon Direktörü; Rana Melikova, Hükük Departament Direktörü; Leyla Hüseynova, İnsan Kaynakları Bölümü Direktörü.)

Tablo 6: Azerbaycan`da Kadınların Çalışma Alanlarına Göre Dağılımı ve Sayısı

Çalışma Alanı	Kadın Sayısı
Kamu Sektörü	475,5 bin
Meslek, Devlet Dışı Sektör	1 milyon 487,6 bin
Tarım	838,7 bin
Elektrik, Gaz ve Su Temini	6,1 bin
İnşaat Sektörü	17 bin
Ticaret Sektörü	432,3 bin
Otel ve Restoran	8,4 bin
Ulaşım ve İletişim	31,9 bin
Zorunlu Sosyal Güvenlik	70,2 bin
Eğitim	220,1 bin
Sağlık ve sosyal Hizmetler	136,4 bin

Kaynak: BMT, “Azerbaycan Respublikasında İnsan İnkişafı Hakkında Hesabat”, Bakü, 1997, s.83.

Anayasa Mahkemesi Başkan Vekili, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Başkan Vekili, Aile, Kadın ve Çocuk Sorunları Üzere Devlet Kurulu Başkanı, Devlet Öğrenci Kabul Kurulu Başkanı, Dört Bakan Yardımcısı ve bir Büyükelçi Yetkili Ombudsman, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti İnsan Hakları Üzere Müvekkil (Ombudsman) görevlerini kadınlar temsil etmektedir. Merkezi Seçim Kurulunun 16 üyesinden üçü, 125 adet Daire Seçim Kurulu’nun yalnızca üç şubesinin başkanlığını kadınlar temsil etmektedir. Merkezi Seçim Kurulu’nda da yer alan kadınlar sayı itibariyle az değildir.

Sadece bir kadın devlet kurumu (Aile, Kadın ve Çocuk Sorunları Üzere Devlet Kurulu’nun başkanı olan Hicran Hüseynova) 31 bakanlık, devlet komitesi ve komisyon başkanı ve bir tanesi de devlet komisyonu başkanıdır (Öğrenci Kabulü Üzere Devlet Kurulu Başkanı, Meleyke Abbaszade). Siyasi partilerden birinin lideri kadındır (Azerbaycan'ın Liberal Partisi lideri Lale Şevket). Ayrıca Millî Meclis Başkan Yardımcısı Bahar Muradova, İnsan Hakları Komitesi Başkanı Rabiyya

Aslanova, Başkanlık İdaresi'nde İnsan Politika Sorunları Başkanı Fatma Abdullazade gibi isimler de dile getirilebilir.

Kadınlarımız halkın aydınlanmasında ve ulusal canlanmada önemli bir rol oynadılar. Azerbaycan'da kadın hareketlerinin temelleri, gelenekleri ve kaynakları derinlemesine öğrenilmekte ve büyük bir ilgiyle incelenmektedir. Kadınların toplumdaki rolünün önemli bir göstergesi, çeşitli kamu pozisyonlarında çalışma ve aktif olarak iş faaliyetlerine katılmalarıdır. Kadınlarımız devletin yarattığı tüm fırsatlardan yararlanmaktadır. Fiziksel eğitimlerini geliştirerek, mesleki seviyelerini yükselterek, toplumun kurucusu olarak kamu-politik süreçlerinin aktif bir katılımcısı olmaktadır. Tarihin farklı dönemlerinde kadınlar her zaman vardılar. XIX. ve XX. yüzyılın başlarında Azerbaycan'da kadınların sosyal aktifliğini gösteren birçok örnek vardır. O zamanın önde gelen kadınları, oldukça iyi düşünülmüş yeni bir cinsiyet ilişkileri biçimi yarattı. Düzenli yardım etkinlikleri düzenleyerek ilk kadın okullarını, kadın kulüplerini kurarak başka sosyal aktif kadın gruplarının oluşumuna destek oldular. 2002 yılında, Azerbaycan'da ilk defa İnsan Hakları Üzere Müvekkil görevine (Ombudsman) bir kadın (Elmira Süleymanova) getirildi.

Kadınların hükümet organlarına katılım kotalarının belirlenmesi gerekmektedir. BM'de kadınların durumunu iyileştirme ile ilgili olarak 1991 tavsiyelerinde, kadınlar için %30'luk kota, devlet idarelerinin demokratikleşmesi için asgari rakam olarak görülmüştü. Norveç'te kadın hükümet kotası en az %30, İsveç Parlamentosu'nda ise %51'dir.

Mülakat sırasında Sosyal Güvence Bakanlığı, Siyaset Bölümü Baş Danışmanı *“Bir grup uzman, kotanın belirlenmesini desteklememektedir”* diye bildirdi. Kadınlar için katılım kotasını belirlemek, çoğu kadına hakaret olarak görülmektedir. Onların düşüncelerine göre, hizmet için seçilme kriteri biyolojik cinsiyet değil, eğitim durumu ve kişisel beceriler olmalıdır. Bu düşünceye katılmayan uzmanlar göre ise kotanın başlangıç aşaması zorluklara neden olsa bile daha sonra arzulanan sonucu verebilir.

İnsan ve Vatandaş Hakları Üzere Müvekkil (Ombudsman) Elmira Süleymanova röportajlarının birinde kadınların hükümetteki kotasını belirlemekten yana olmadıklarını çok net ifade etmiştir. Bu durumu daha iyi açıklayabilmek adına verdiği örnek ise, herhangi bir alanda profesyonel kadınların sayısının fazla olduğunu düşündüğümüzde elbette ki kadınlar o alanda daha çok temsile sahip olacaklardır. Başka bir alanda profesyonellerin sayısının az olması ve o alanda kota uygulanması halinde yetkinlik bakımından yetersiz, profesyonel olmayan kişilerin söz konusu pozisyonlara faydadan çok zarar vereceğini anlatmıştır. Dolayısıyla kendileri kadınların bir değil, birçok alanda aktif olarak görev yapmaları ile ilgilendiklerini de ifadelerine eklemişlerdir.

Ayrıca her iki bayanla yapılan mülakat sırasında Elmira Hanım'ın çalışmalarına da değinildi. Elmira Süleymanova görev süresi boyunca kadın haklarının etkin şekilde korunması, aile içi şiddet ve kadına yönelik şiddetin önlenmesi için çeşitli çalışmalar yapmıştır. Üreme Sağlığı ve Aile Planlaması Yasası'nın kabul edilmesinin hızlandırılması önerisini yüksek kurul karşısında savunmuştur. Nesibe Zeynalova Cahangir, Elmira Hanım'ın yüksek kurul karşısında kadın haklarını daha etkili bir biçimde korumak için her ülkenin özelliklerini dikkate almayı, STK'ların sayısını artırmayı, devlet kurumları, yerel ve uluslararası STK'larla bağlantı kurmayı, sürdürülebilir eğitim, topluma dayalı eğitim, çocuk hakları, cinsiyet eşitliği, toplumdaki kadınlarla toplantıların sağlanması, kadınların liderliği ile ilişkili sürdürülebilir kursların teşkili ve bu gibi uygulamaların daima dikkate tutulmasının demokratik ülke için en başlıca faaliyet olduğunu daima vurguladığını dile getirmiştir.

Kadın haklarının korunması ile ilgili olarak uzmanlara göre, Azerbaycan'da kadınlara karşı kolluk kuvvetlerinde daha fazla ayrımcılık yapılmaktadır. İç İşleri Bakanlığı'nda 615 kadın hizmet vermektedir. Bunlardan 219'u subay, 386'sı sıradan ve orta dereceli subaydır. 80 kadın avukattır. Bunlardan 19'u liderlik pozisyonuna terfi ettirilmiştir.

Sosyal Güvence Bakanlığı, Siyaset Bölümü Baş Danışmanı mülakat sırasında kadın avukatların iş hayatına da değindi: "2007 yılının ikinci yarısında

gerçekleştirilen izleme sırasında, ülkedeki ilgili altyapının çökmesi sonucu birçok kadın avukatın mesleki hayatlarına son vermeye zorlandığı tespit edilmiştir. Örneğin, evli kadınlar çocuklarını bir bebek evine veya anaokuluna veremiyorlardı. Sonuç olarak, bazı avukatlar iş yerlerini bırakıyor ve çocuklara bakmak zorunda kalıyorlardı.”

Kamu hizmeti ve özel sektörde çalışan kadın avukatların çoğu, doğum izninden veya sosyal tatillerinden sonra işlerini kaybediyorlardı. Bu sebeple İş Kanunu'nun 79. maddesinin Birinci Fıkrası gereğince hamile kadınların ve üç yaşın altındaki çocuğu olan kadınların işveren tarafından işten çıkarılmasını yasaklanmıştır.

2007 yılında Azerbaycan'da "Kadın Avukatlar" projesi ile ilgili yapılan izleme sonucunda kadınların mesleki faaliyetlerini ve kamu faaliyetlerini engelleyen sebepler tespit edildi. Özel sektörde, genellikle sosyal izinlerden sonra yeniden çalışmaya başlamak çoğu zaman imkânsız olarak görülmüştür.

Raporda kadın avukatların savunuculuğunun önündeki ciddi engellerden birinin, tutuklularla temas halinde olmaları belirtilmektedir. Kadın avukatlar bazen polis şubelerinin ve araştırmacı izolatörlerinin karşısında uzun zaman beklemek zorunda kalmıştır. Bu durum, kadın vekillerin aile sorunlarını çözmek konusunda bir sorun yaratmıştır. Minaye Hanım ise konu hakkında, kadın avukatların kamu hizmetinde daha az temsil edilmesinin nedenlerinden biri de kadınların erkeklere kıyasla bazı pozisyonlarla ilgili daha az bilgiye sahip olmalarından kaynaklandığı şeklinde yorumda bulunmuştur.

Sosyokültürel bir olgu olarak cinsiyetin ikili yapısı, tutarlı, birbirine bağlı bir süreci öngörmektedir. Toplumsal cinsiyetin bu özelliği, toplumda meydana gelen çeşitli sosyal değişimlere dayanan gelişim sürecinin dinamikleri ve eğilimleri ile ilgilidir (ekonomik, sosyal tabakalaşma, politik-yasal, kültürel, ideolojik ve ahlakî reform).

Birçok yaklaşım tarzı erkeklerin ve kadınların toplumsal davranışlarının, sosyal ve kültürel çevreleri tarafından ortaya konulduğu görüşünü benimsemektedir.

Öğrenme ve sosyal aktivitelere katılma sürecinde olan kişi, içselleştirme aracılığıyla kendisine “uygun görülen” toplumsal rolü ve davranışı kabul eder ve onun doğrultusunda birtakım davranışlar sergiler.

Azerbaycan’da da mevcut gelenekler, kadınların birçok mevkiide çalışmasını engeller. Kadınların avukat, polis, gümrük memuru gibi mesleklere sahip olmasının önündeki engellerden biri de geleneklerdir. Ancak kadınların iş hayatındaki sorunlarının sebebi yalnızca geleneklerle kısıtlı değildir.

Minaye Nuriyeva’nın verdiği cevaplardan çıkarımlara göre Azerbaycan’da sorunları olan yüzlerce kadınıımız olduğudur. Ancak çoğunluğu bundan habersiz ve bu durum çok rahatsız edicidir. Örneğin, daha düşük maaşlarla çalışan kadınlardan gelen şikâyetler daha yaygın olduğu yönündedir. Kadınlar, eşleri veya aileleri tarafından göz ardı edilmektedirler. Bunun nedeni ise kadının çocuk doğurması ve çocuğun bakımındır. Halbuki birçok kadın, kendi rızası veya olası anne-çocuk için oluşabilecek hayati tehlikede bebeği aldrabileceğinin bilgisi ya da cesareti eksikliğiyle yaşamaktadır. Yani eğer kadınlar eğitilmiş ve haklarını iyi biliyorlarsa bu tür durumlarla daha iyi başa çıkabilirler. Güçlü aileler toplumun özüdür. Kadın, sağlam bir ailenin temelidir. Zira toplumdaki herkes bir kadın tarafından dünyaya getirilir ve ona yapılan şiddet toplumun temelini paramparça eder. Azerbaycan da dâhil olmak üzere artık pek çok ülke de kadın haklarına saygı günden güne önemsenen bir konu haline gelmiştir.

Önceki bölümlerde bahsettiğimiz kadın kotasının belirlenmesi ve sayılarının azlığı yalnızca kadın haklarının ihmal edilmesiyle kısıtlanmamalıdır. 2004 yılında belediye üyelerinin yalnızca %4’ü kadinken 2009’da bu oran %26,5’e yükselmiştir.

Azerbaycan’da dış politikada Azerbaycan’ı temsil eden üç kadın bulunmaktadır: Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Bulgaristan Cumhuriyeti’nde bulunan Olağanüstü ve Tam Yetkili Büyükelçisi Dr. Nargiz Gurbanova; Azerbaycan Cumhuriyeti’nin İsviçre Konfederasyonu’nda bulunan Olağanüstü ve Tam Yetkili Büyükelçisi Hanım Avustralya Birliği Fahri Başkonsolosu Aydan Rzayeva’dır.

Hükümetin sivil toplumun gelişmesi için sağladığı destek, sivil toplum örgütleri ağını genişletmek için sağlam bir temel oluşturur. Kadın profesyonellerin faaliyetlerinin toplumun dinamik ve uyumlu gelişimine yol açtığı çoktan kanıtlanmıştır. Azerbaycanlı kadınlar, sosyal yaşamın her alanında aktiftir. İstatistiksel rakamlar da bunu doğrulamaktadır. Bu nedenle sağlık, eğitim ve kültür, Azerbaycan'da kadın egemenliğinin mevcut olduğu alanlar arasındadır. Ayrıca kadınların kamu yönetimi yapılarında, seçim organlarında ve yerel öz yönetim organlarında temsiliyeti artmaktadır. Bu, toplumdaki kadınlara yönelik yüksek düzeyde bakımın ve genel olarak iyileştirilmesinin açık bir göstergesidir. Bir grup uzmana göre, var olan ayrımcılığı ortadan kaldırmak için kolluk kuvvetlerinin bir yapı kotası hazırlamaları ve kadınların her bir yapı içinde çalışmasına izin vermelidir.

Sosyal Güvence Bakanlığından Siyaset Şubesi Baş Danışmanı Minaye Nuriyeva Hanım, “Kolluk kuvvetleri, başkanlarının eşlerini bölümlere ve şubelere atamaları gerekmektedir. Böylelikle her polis şubesinde ve savcılıkta en az bir kadın çalışmış olacaktır şeklindeki ifadesi ile keskin bir biçimde fikirlerini dile getirmektedir. Değerli Minaye Hanım, kadınların devlet dairelerinde çalışma oranlarının her yıl artması gerektiğini savunmaktadır. Bununla birlikte bazı ailelerde, maddi açıdan iyi durumda olan erkekler, kadınların çalışmasına gerek olmadığını düşünüyor. Özellikle de ilçelerde kadınların çalışmasına izin verilmemektedir. Mesele kadının ne kadar kazanacağı değildir. Kadınlar çalışmakla yalnızca para kazanmıyor, aynı zamanda gerçek potansiyellerini gerçekleştiriyorlar, bilgi ve becerilerini arttırıyorlar. Bu durum çocukların doğru bir biçimde terbiye edilmesine de katkı sağlamaktadır. Ailenin güçlenmesinin gerekliliklerinden biri de kadınların yönetişime katılmasıdır şeklinde kendilerini ifade etmişlerdir.

Mülakat sırasında kadınların haklarını kullanmalarını sağlamak için eşit fırsatlar yaratmanın önemli olduğunu belirtilmiştir. Fakat mevcut göstergeler Azerbaycan'ın potansiyelini karşılamamaktadır. Minaye Hanım'ın ifadesine göre, kamu hizmeti pozisyonları için 5 yarışma ve 4 mülakat yapılmıştır. Bu yarışma ve mülakatlara katılmak için kayıt yaptıran 8109 adaydan 1772'sinin yarışma için, 68

kişinin ise mülakat için katıldığı hesaplanırsa 1840 kadın katılımcıdan bahsetmek mümkündür. Bu rakam ise kayıt yaptırmış adayların toplamının %22,69'unu teşkil etmektedir. Yarışma ve mülakat yoluyla başarı elde ederek kamu hizmetine kabul edilenlerden 115'i kadınlardan oluşmaktadır. Toplam göreve tayin edilenlerin %22,33'ünü kapsayan bu rakam, yürek açıcı olmasa da kadınların devlet dairelerinde hizmet vermeye karşı ilgisiz tutumlarının üzerini çizmektedir.

Erkek adayların, kadın adaylardan 3,58 kat fazla olmasını birkaç faktörle açıklamak mümkündür. İlk faktör, kızlarının mesleğini seçen ebeveynlerdir. Ebeveynlerin seçimi, genel olarak eğitim veya sağlık alanına yöneliktir. Bu yüzden sağlık ve eğitim alanında hizmet verenlerin çoğu kadındır. İkinci faktör, kamu hizmetindeki kadınların ağırlıklı olarak muhasebe ve büro faaliyetlerini kapsayan kamu hizmeti konumlarını tercih etmeleridir. Üçüncü faktör, devlet kurumlarının ve alt kuruluşların yerel şubelerindeki mevkiileri kapsamaktadır.

Bakü, Gence ve diğer büyük şehirlerden farklı olarak, ilçelerde ve bölgelerde kadınların sosyal aktiviteleri düşük olduğu için kamu hizmetindeki boş pozisyonlarda çalışmak amacı ile başvuranların çoğunluğu erkeklerden oluşmaktadır.

Tablo 7: Devlet Kurumlarında Pozisyonlar için Sınava Katılan Kadınların İlgi Düzeyi

Devlet Kurumlarındaki Pozisyonlar	Kadınların İlgi Düzeyi
Aile Kadın ve Çocuk Sorunları üzerine Devlet Kurulu	193 adaydan %77,72'si
Millî Eğitim Bakanlığı	293 adaydan %45,05'i
Turizm Bakanlığı	345 adaydan %39,13'ü
Ekoloji ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı	457 adaydan %26,26'sı
Devlet Göç İdaresi	791 adaydan %21,11'i
Ekonomi kalkınma Bakanlığı	1369 adaydan %49'u

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi, **Azerbaycan'da Kadınlar ve Kişiler**, Bakü, 2012.

Kamu hizmetindeki boş pozisyonlar için yaptığı yarışma ve mülakatlar sırasında, kadınların en çok Aile, Kadın ve Çocuk Sorunları Üzere Devlet Kurumu'na (193 adaydan %77,72), Millî Eğitim Bakanlığı'na (293 adayın %45,05'i), Turizm Bakanlığı'na (345 adayın %39,13'ü), Ekoloji ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı'na (457 adayın %26,26'sı), Devlet Göç İdaresi'ne (791 adayın %21,11'i), Ekonomik Kalkınma Bakanlığı'na (1369 aday %94'ü) ilgi gösterdiği belirlenmiştir. Yapılan dört mülakatın sonuçlarına göre, 21 devlet kuruluna önceden kayıtlı 337 adayın %20, 18'i, yani 68'i kadındır. Bu devlet kurumlar arasında Çalışma ve Nüfusun Sosyal Koruma Bakanlığı ile Ekonomik Kalkınma Bakanlığı'nda çalışmak için daha fazla kadın aday başvurmuştur. Çalışma ve Nüfusun Sosyal Korunması Bakanlığı'na kayıtlı adayların %19, 01'i ve Ekonomik Kalkınma Bakanlığı'na kayıtlı adayların %26'sı kadın adaylarda oluşmaktadır.

Azerbaycan'da kamu hizmeti alanına ilişkin yapılan tek devlet politikasına göre, hiç kimse cinsiyeti sebebiyle hizmet sektöründe ayrımcılığa maruz kalmadı. Herhangi bir kurumda çalışmak için Öğrenci Kabulü Üzere Devlet Kurulu tarafından merkezleştirilmiş yarışma ve mülakatlarda başarılı olmak yeterlidir.

Modernleşme döneminde olan toplumun, özellikle kadınların siyasete katılımı için gereken ihtiyaçların gidermesi konusunda birçok toplantı yapılmış ve teşkilatlar oluşturulmuştur. Bu tip kurumlar sayesinde kadınlar, toplumda daha aktif rol almaya başlamışlar ve karşılaştıkları problemleri bu kurumlar sayesinde çözmüşlerdir.

SONUÇ

Bu tezimizde Çağdaş Dönem Azerbaycan siyasetinde kadının temsili ve kadının siyasette karşılaştığı sorunlarını incelemeye çalıştık. Gelişmiş, eğitim düzeyi belirli bir yere ulaşmış birçok toplumda demokratik yaşamın temellerini atmak, bu demokratik yaşamın zaman içinde devamlılığını sağlamak amacıyla devletin temel kanunlarına sırtını dayayan hukuki kuruluşlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Demokrasi, toplumda var olan tüm insanların hakkı olan özgürlüklerine kolayca kavuşmasıdır. Demokrasi, anayasa gereğince politik katılım hakkı tanınan ve millet tarafından millet için yönetilen bir idare şeklidir. Bir toplulukta siyasal özgürlüklerin her bir birey için mevcut olması, hukuksal devletin tüm kuruluş ve kurumlarıyla mevcut olması, hayatta kalma, devam etme ve yargının; büyük güçlerin parçalanması, birbirinden uzaklaşması ilkesi uyarınca kendi çevrelerindeki kişilerin görevlerin gereğince var olan haklarını, başka bir otorite güçlerine başvurmaksızın vicdanlı bir şekilde kullanma çabaları, demokrasi kültürünün sadece dört-beş yıl içinde gerçekleşmiş seçimlerde oylama yolundan hariç hiçbir ayırt ediciliğe ve devre dışı bırakılmaya başvurmaksızın kendine yer etmesi, ister sivil toplum birliktelikleri ve siyasi partiler içerisinde aktif katılımcılar olarak kişilerin politikaya katılımı gerçekleştirmelerinin yanında bu vasıtaların devreye sokulmasından alınan pozitif sonuç, demokratik topluma ulaşmanın ölçüsü olarak görülmektedir. Başka bir ifade ile tarihi Magna Carta'nın en mühim maddesi olan *“Adalet ücret karşılığında satılamaz, adalet geç bir zamanda yerini bulamaz, hiçbir ülke vatandaşının adaleti sınırlanamaz, ondan yoksun bırakılamaz”* sözlerini gözardı etmeden insan ve vatandaş haklarına sadık kişilerin yönettiği bir sistem gibi de düşünülebilir.

Toplumdaki demokratik değişimler, kadınlar için yeni bir eğitim statüsünün meydana gelmesine katkıda bulunmuştur. Erkeklerin kadınlara ve çocuklara karşı tutumu, insana karşı nasıl doğru ve merhametli olabileceğinin mükemmel bir ahlakî ölçüsüdür. Kadın, aile için bir kurtarıcı olabileceği gibi ailenin dağılmasının da nedeni olabilir. Kadın üreme fonksiyonu nedeniyle, nesiller ile ilgili konularda sosyal açıdan daha hızlı büyür ve aile işlerinde daha düşünceli, derin bir sezgiye sahip olur.

Ülke yönetiminde cinsiyet dengesine dikkat etmek olumlu bir etkidir. Sonuç olarak, pek çok ülkenin sosyo-ekonomik ve yönetim alanlarındaki politikası, cinsiyet eşitliği yönünde yürütülmektedir. Bu sebeple 1979'da kabul edilen Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne 170'ten fazla ülke katılmıştır. Bu sözleşme, kadınların toplumdaki rolünü anlama açısından önemli bir adım olarak görülmektedir. Ancak, birçok ülke bu yönde henüz bir ilerleme kaydedememiştir. Ayrıca hiçbir ülkenin ekonomik, politik, sosyal, kültürel ve aile yaşamında tam bir cinsiyet eşitliği sağlayamadığını da söyleyebilirim. Geçen yüzyılda, kadınlar birçok haklarını elde etmelerine rağmen maalesef sorun tam anlamı ile çözülemedi. Erkeklerle aynı pozisyonda çalışsalar bile birtakım ayrımcılıklara maruz kalmaya devam ediyorlar.

Kadınların dünya nüfusunun yaklaşık yarısını teşkil ettikleri düşünüldüğünde doğal olarak; sağlık, eğitim, gelir, siyasi haklar gibi alanlarda erkeklerle eşit haklara sahip olması gerektiği yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çocuğun cinsiyet kimliği erken yaşta başlar ve hayatı boyunca çeşitli aşamalardan geçer. Çoğu durumda, eğitim sürecindeki değişiklikler toplumda cinsiyet eşitsizliğini önlemeye, kadına karşı ayrımcılığın yapılmasını engellemeye yardımcı olabilir. Ancak bunun başlangıcı, ebeveynlerin ve yakın akrabaların, erkek ve kızların geleneksel kültürümüzün sahip olduğu anlayışları iyi yöne değiştirmek istemeleridir.

Dünya tarihinin önemli noktalarından birini teşkil eden kadınların oy hakkı kazanma çabaları, XIX. ve XX. yüzyılın başlarındaki mücadele sonrasında da aynı biyolojik taşıyıcıların mücadelesine güç verdi. Kendi seslerini duyurma arzularını barındıran bu güç ve farklı milletten olan kadınlar arasındaki iş birliği, her birine kendi uluslarının siyasetindeki eşitsizliği yenmek için ihtiyaç duydukları kaynakları verdi. XIX. yüzyılda telgrafın yayılması ve kadın basınının büyümesi, kadınların statüsü ve rolleri hakkındaki tartışmaların ülkeden ülkeye aktarılmasını sağladı. Ulaştırmadaki problemlerin ortadan kalkması, aynı fikirdeki kadın ve erkeklerin çeşitli toplantılarda bir araya gelmesini kolaylaştırdı. Böylece kadınların oy hakkına sahip olma arzuları zaman içinde uluslararası düzeyde desteklendi.

İnsani gelişme teorisinin geliştirilmesinde öncü bir rol oynayan ve Nobel Ödülü'ne layık görülen Amartya Sen, toplumdaki cinsiyet eşitsizliğinin yol açtığı hasarı defalarca vurgulamıştır. Örneğin, Sen'in Güney Asya'da yaptığı bir araştırmaya göre, pek çok bölgede kızların erkeklerden daha az yiyecek aldıklarını göstermiştir. Bunun nedeni ailelerin geleneksel olarak erkeklere daha fazla değer vermesidir. Çocukluklarında gerekli beslenmeden mahrum bırakılan kadınların çoğu, yaşam boyu sağlık problemleriyle karşı karşıya kalıyor ve ağırlığı standartların altında olan bebekler doğuruyorlardı. Ağırlığı standarttan aşağı olan bebekler, yıllar sonra kalp hastalığına yakalanıyorlardı. Hepsi kadına uygulanan sosyal mahrumiyetlerin acı sonucudur. Buradan şu sonucu çıkarabiliriz ki toplumsal cinsiyet eşitsizliği, politik, ekonomik ve kültürel bağlamlara bağlı olarak farklı biçimler almaktadır. Japonya'dan Fas'a, Özbekistan'dan Amerika Birleşik Devletleri'ne kadar cinsiyet eşitsizliği dünyanın pek çok yerinde vardır. Bununla birlikte, kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizlik, farklı biçimlerde ortaya çıkabilir. Aslında, cinsiyet eşitsizliği tek bir fenomen değil, birbiriyle ilişkili bir problemler topluluğudur.

Toplumsal cinsiyet ilişkileriyle ilgili normlar, toplulukta faaliyet gösteren temel sosyal faktörler (güç, aile, okul, dil, yasama, siyasi ve ekonomik sistemler) tarafından düzenli olarak üretilir.

XXI. yüzyıl bir dönüm noktasıdır. Bu dönem, düşüncede devrimler dönemi olarak tanımlanabilir. Toplum hayatındaki bu değişimler, en yeni sosyal-politik bakış açısının ortaya çıkmasına neden olmuştur: Cinsiyet kültürü.

Toplumsal cinsiyet rollerinin sosyal ve politik analizine, yani kadınların ve erkeklerin toplum gelişimindeki sosyal rollerine ilişkin iki farklı görüş vardır. Bunlardan biri, kadınları sosyal-demografik bir grup olarak görmektir. Diğeri ise belirli bir sosyal statüye sahip büyük bir sosyal grup ve belirli demografik özelliklere sahip büyük bir kitle olarak görmektedir. İkinci seçenek daha uygundur çünkü kadınlar, tam teşekküllü bir sosyal gruptur. Kadınlar ayrıca sosyal ve politik süreçlerde, üretim alanlarında, kültürde ve insan yaşamının diğer alanlarında da çalışmaktadır.

Çeşitli faktörlerin Azerbaycanlı kadının siyasal faaliyeti üzerindeki etkisi, toplumda meydana gelen süreçlere yansımaktadır. Toplumda “erkeğin yeri birincidir” düşüncesi herkesçe kabul görmüştür. Kadın olgusunun ahlakî değerler, geleneklerdeki kalıplaşmış oluşumunun teorik bilinçten ilham aldığı algılandı ve anlaşıldı. Çağımızda, geleneksel özellikler çoktan silinmiştir. İlişkilerde, radikal değişiklikler meydana gelmekle birlikte kültürlerarası ayrımcılıkta belirli bir derecede halen izleri görülmektedir.

1995’te Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası’nın kabul edilmesinin ardından, eğitim, sosyal ve ekonomik ilişkiler konularında cinsiyet eşitliği esas görev olarak ele alınmıştır. Parlamentoda ve diğer alanlarda temsil edilen kadınların rolü oldukça az görülmektedir. Azerbaycan Hükümeti’nde kadınlara kota uygulanmasına rağmen bu alanda ciddi sorunlar hala vardır. Öte yandan, Azerbaycan’da kamu hizmetinin yanı sıra özel sektördeki kadın işçi sayısında da artış görülmektedir. Kadın girişimcilerin sayısı da aynı düzeyde artmaktadır. Azerbaycan yasalarında kadınların ticari faaliyetleriyle ilgili özel firkalar yer almasa da onlar da erkeklerle eşit haklara sahiptir.

Kadın ve siyaset, eski toplumlarda zor idrak edilse de günümüzde mühim bir yere sahiptir. Bu durum, toplum bilincinin yenilenmesinin, kadınların politik katılımının bir tezahürüdür. Küçük gruplardan büyük siyasi partilere, hükümet yapılarından belli alanlara kadar her pozisyonda kadınların sosyo-politik süreçler üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olma durumundan bahsetmek mümkündür. Her kadının siyasal faaliyetlere aktif katılımı, sosyal statüsüne, yaşı, cinsiyeti, menşei, mesleği ve toplumdaki ikamet yerine bağlıdır. Kadınların siyasal sosyalleşmesinin seviyesi ilk olarak aktif siyaseti destekleyen sosyo-psikolojik mekanizmaların birliği ve siyasal hareketliliğin yükselişi gibi faktörlerle düzenlenir.

Bugün, Azerbaycan kadınının siyasi etkinliğinde gözle görülür bir artıştan bahsedilebilir. Kadınlar küresel düzeyde, BM, Avrupa Birliği, AGİT, Avrupa Konseyi, İslam Konferansı Örgütü, UNESCO gibi yapılar içerisinde aktif olarak rol almaktadır.

Modernleşme döneminde, kadınlar dahil tüm bireylerin toplumdaki politikaya tam olarak katılmasının ihtiyaçlarına odaklanalım. Doğal olarak, bu süreci iki gruba ayırabiliriz: I. Ekonomik, ahlakî ve finansal gereksinimler; II. Politik, kültürel alanlardaki değişiklikler. Birinci koşul kişisel çıkar ilkesi taşıyorsa ikinci koşul inisiyatifte odaklanmıştır. Bütün bunlar toplumun sosyal hiyerarşisini tanımladıktan sonra netleştirilebilir. Buna göre, sosyal statü ve rollerin düzenlenmesinden kaynaklanan sosyal ihtiyaçlar için sistematik formların geliştirilmesidir. Siyasi aktivizmin sosyal temeli de bu tür kalkınmalarda büyümeye yönelecektir. Modern zamanlarda kadınlara uygulanan cinsiyet temelli ayrımcılık, yasaklama ve basma kalıp düşünceler hem akademik hem de kamuoyu tartışmalarında ve medya sayfalarında geniş çapta ele alınmaktadır. Erkeklerin karşılaştığı cinsiyet temelli kısıtlamalar ise bazen sadece bir tartışma konusu olmaktadır.

Kadın hakları hakkında konuşurken genellikle modern değerlere atıfta bulunulur ve modern yasalar dikkate alınır. Çağdaş Azerbaycan'da uluslararası standartların ulusal standartlara uygulanması yönünde birçok reform yapılmıştır. Azerbaycan çok sayıda uluslararası sözleşmeye üyedir. Ancak bu sözleşmelerde belirtilenler çoğu zaman ülkenin gerçek hayatına uymamaktadır. Her coğrafyanın kendi yaşam tarzı, kuralları vardır ve o coğrafyanın insanları bu yaşam tarzına uyum sağlamıştır.

Siyaset bilimcilerin siyaset problemlerine dair görüşleri ve kendilerinin öne sürdüğü argümanların analizi, siyasi sistemin gelişimine ilişkin mevcut görevlerin ve bakış açılarının, politik sistemin niteliksel gelişimindeki rollerinin ve toplumun tüm alanlarındaki hukuk devletinin üstünlüğünden kaynaklanmaktadır. Bu hususu görmeden siyasi düzeni koruma mekanizmasını güçlendirecek siyasi reformların uygulanması zor olacaktır.

Kadınların devlet organlarına aktif katılımını sağlamak için yapılan en önemli adımlardan biri, devletin 6 Mart 2000 tarihinde “Devlet Kadın Politikalarının Uygulanması Üzerine” kararnamesi çıkarmasıdır. Kararname, kadınların Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bütün devlet yapılarındaki faaliyet tipini dikkate alarak erkeklerle eşit bir şekilde liderlik pozisyonunda bulunmalarını öngörmektedir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun hazırladığı "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde 2000-2005 İçin Kadın Sorunları Ulusal Eylem Planı", ulusal öncelikleri dikkate almakla birlikte Pekin Stratejisine dayanarak geliştirilmiştir. Çeşitli alanları kapsayan Ulusal Eylem Planı, devletin kadınlara gösterdiği dikkatin ve önemin en güçlü örneğidir.

Son 10 yılda da toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması için yasal bir ortam yaratılması doğrultusunda birtakım adımlar atılmıştır. Örneğin, 2006 Kadın ve Erkek Arasında Eşitlik Güvencesi Kanunu'na göre, aynı işte çalışan işçilerin cinsiyetlerinden bağımsız olarak eşit çalışma koşullarına ve erkeklerle kadınların iş faaliyetinde eşit fırsatlara sahip olması sağlanmıştır. Bunu takiben, İş Kanunu 2007'de değiştirilmiştir. Değişikliğe göre, aynı işçiler için cinsiyetten bağımsız olarak aynı iş koşulları yaratılmalı ve aynı suç için çalışanlara farklı disiplin cezası verilmemelidir. Fakat kurallarda kadınlara karşı olumlu bir ayrımcılık görülmektedir. Dolayısıyla Kanunun on altıncı maddesine göre, iş ilişkilerinde ayrımcılığın, imtiyazların ve ek teminatların kadınlar için eşitsizlik sayılmadığını belirtmektedir. Ek olarak, onaylanma sürecinde hamile olan, küçük çocuğu olan veya gece çalışan kadınlara ayrıcalıklar yapılmalıdır.

Cinsiyet eşitliğini koruma ve savunma doğrultusunda Bakü'deki AGİT Ofisi, Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi ile yakın iş birliği içindedir. Son yıllarda DKİHO tarafından kadınların toplumsal yaşama katılımını arttırmak için bir dizi proje (Kadınların Liderliği ve Siyasal Katılımı, Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi) uygulanmıştır.

700.000'in üzerinde üyesi olan Yeni Azerbaycan Partisi'nin üyelerinin %50'sini kadınlar oluşturmaktadır İktidarı temsil eden kadınların sayısı her geçen yıl artmaktadır. Tez hazırlama sürecinde Azerbaycanlı kadınların siyasi arenada gösterdikleri başarıların bizzat şahidi oldum. Bunlardan biri olan Azerbaycan Respublikasının Millî Meclis Başkan Müavini Bahar Muradovan, Azerbaycanlı kadınları uluslararası teşkilatlarda üst düzeyde temsil etmektedir.

Kadınların necip ve iyiliksever amaçlar adına düzenli bir biçimde organize olmaları ve Yeni Azərbaycan Partisi'nin saflarında birleşmeleri için Məhriban Əliyeva'nın göstərdiği çəba oldukça kıymetlidir. Ülkenin eğitim ve ekonomisinde yer alan kişilerin neredeyse yarısı kadınlardan oluşmaktadır. Bilim, eğitim, sağlık ve kültür alanlarındaki yaklaşık 400 kadına, devlet başkanları tarafından yüksek unvan, madalya ve özel burslar verilmiştir. Bütün bunlar Azerbaycanlı kadınlara verilen ehemmiyeti göstermenin yanı sıra kadının toplumumuzdaki rolünün de açık bir göstergesidir.

KAYNAKÇA

- ABBASOV, A.: 2002 **İnsanın Cinsiyet Eşitliğine Bakışı**, Bakü, Çağlar.
- ABBASOVA, S. “Kadınların İctimai İstehsalata Celb Olunması: Kemiyyet ve Keyfiyyet Değişikliği” **İşleyen Ana Sovyet gender Kontekstinde (1970-1980 İllerin Evvlerinde)**, 1-138.
- ABDULLAYEV, N.: 2011 **Sovyetler Birliği’nde Reform Sürecinin Başlangıcı**, Bakü, Yurd Yayınevi.
- AĞAMALI, Y.: 1998 **Karabağ Hanlığının Komşu Hanlıklar ve Devletlerle İlişkileri**, Bakü, Yazıçı.
- AKAL, C.B.: 1994 **Siyasi İktidarın Cinsiyeti**, Ankara, İmge Kitabevi.
- AKDOĞAN, Y.: 2008 **Yerel Siyaset**, İstanbul, Okutan Yayıncılık.
- ALİYEV, N.: 2011 **Kültürel Politika ve Kültürel Miras: Kültürel Analiz**, Bakü, Azərneşr.
- ALİYEV, R.: 2009 **Azərbaycan'ın Devlet Felsefesi Hakkında**, Bakü, Çarşıoğlu Yayınları.
- ALTINDAL, A.: 1991 **Türkiye’de Kadın: İnceleme**, İstanbul, Anahtar Yayınevi.

- ARAS, G.: 2003 **Kadının Tanımlanması ve İşgücüne Hil Edilmesi Temel Sorunlar**, İstanbul, Alan Yayıncılık.
- ASADOV, O.: 2008 **Azerbaycan Cumhuriyeti Parlamentosu**, Bakü, Bilim Yayınevi.
- AYDIN, M.: 2008 **Sosyal Politikalar ve Yerel Yönetimler**, İstanbul, Yedirenk Yayınları.
- AYDIN, M.: 2008 “İslam Konferansı Örgütünde Azerbaycan”, **Azerbaycan Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı**, Bakü.
- AZİZOV, T. 1997 **Azerbaycan, Yirminci Yüzyılın Başlarında: Genel Bir Tarihsel İnceleme**, Bakü, Naşir.
- BAŞAK, S.: 2010 “Cinsiyet Rollerini Farklılaşması ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği”, **Kamu'da Sosyal Politika** (12), 29-35.
- BAYRAMOVA, N.: 2009 **Şamahı Hanlığı**, Bakü: Tehsil Yayınları.
- BAYRAKTAR, E.: 2009 “Toplumsal Cinsiyet”, (Çevrimiçi) https://www.tavsiyeediyorum.com/makale_3544.htm
- BIRCH, H.A.: 1971 **Representation**, N.Y., Prager Publishers.
- BMT.:1997 “Azerbaycan Respublikasında İnsan İnkişafı Hakkında Hesabat”, Bakü.
- BÜNYADOV, Z.: 1994 **Azerbaycan Tarihi**, Bakü, Azərneşr.

- CANSUN, Ş.: 2013 **AKP-CHP-Kadınlar**, İstanbul, Oniki Levha Yayıncılık.
- CAVADOV, R.
- CAVANŞİR. A.: 2006 **Karabağ Hanlığı'nın 1747-1805 Yıllarda Siyasi Durumu**, Bakü, Oğuz Yayınevi.
- ÇADIR, M.: 2011 **Kadının Siyasal Yaşama Katılımında Siyasal Parti Kadın Kollarının Rolü (TBMM'de Gurubu Bulunan Partiler Bağlamında Ankara İli Örneği)**, (Yayınlanmış) Uzmanlık Tezi, Ankara, KSGM.
- ÇELİK, A.: 2008 “Yerel Temsil Açısından Yerel Seçilmişler Üzerine Bir Araştırma: Bingöl İl Örneği”. **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, 17 (1), 53-79.
- DAHL, R.A.: 2015 **Demokrasi Üzerine**, Çev. Betül Kadioğlu, Ankara, Phoenix Yayınevi.
- DEMİR, Z.: 2015 “Kadınların Siyasete Katılımı ve Katılımı Artırmaya Yönelik Stratejiler”. **Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi**, CI, Sayı: 2, Aralık 2015, 161-184.
- DÖKMEN, Z. Y.: 2010 **Toplumsal Cinsiyet**, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- DUNN, J.: 1994 **Democracy: The Unfinished Journey 508 BC - 1993 AD**, ABD, Oxford University Press.
- DURSUN, D.: 2008 **Siyaset Bilimi**, İstanbul, Beta Yayınları.

- ELÇİK, G.: 2015 "Seçim Beyannamelerinde "Kadınlarımız / Kadınlarla / Kadınlar Olarak", **Bianet**, (Çevrimiçi) <http://bianet.org/bianet/siyaset/164222-secim-beyannamelerinde-kadinlarimiz-kadinlarla-kadinlar-olarak> , 4 Mayıs 2018
- ELİZADE, S.: 2009 **Azerbaycan Tarihi**, Bakü, Çırak Yayınları.
- ERDOĞAN, M.: 2017 **Anayasal Demokrasi**, 13. bs., Ankara, Siyasal Kitabevi.
- ETY D.:2014 "Represent", Online ETY Dictionary, (Çevrimiçi) http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=representation&searchmode=none
- GADİROVA E.: 2015 **Azerbaycanlı Kadınlar Devlet Kuruculuğunda (1866-1980 Yılları)**, Bakü, Akademi Yayınevi.
- GARAYEV. E.: 2005 **Azerbaycan XVIII. Yüzyıl Rus ve Batı Avrupa Seyyahlarının Tasvirinde**, Bakü, Azerbaycan Millî İlim Akademisi Yayınları.
- GAZETE:1998 "Aziz Kadınlar Bayramınız Mübarek", **Azerbeycan Gazetesi**, 1-12.
- GÖKÇİMEN, S.: 2008 "Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi". **Yaşama Dergisi**, Sayı 10, s.1-59.
- GULAMOV, S.: 1980 **Özgürlük Yollarında**, Bakü, Azərneşr.
- GURBANOV, Ş.: 1974 **Açılmamış Sahifalar**, Bakü, Neşriyat Yayınları.

- HACIYEV, H.: 1996 **Bağımsızlığın Acımasız Yolu**, Bakü, Doğu Batı Yayınları.
- HALİLZADE, F.: 1996 “Gönülden Gönüle Açılan Yollar”, **Azerbeycan Gazetesi**, 1-12.
- UNFPA.: 2015 “Halk Vizyon Analizi: Azerbeycan’da Demografik Geçiş Sonrası”, Bakü, UNFPA/BMTİP, 1-100.
- HASANLİ, C.: 2009 **Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti Dış Politikası, 1918- 1920**, Bakü, Oğuz Yayınları.
- HASANOVA, M.: 2008 **Haydar Aliyev ve Devlet Kadın Politikası**, Bakü, Hazar Yayınevi.
- HÜSEYNOV, N.: 2009 **Kültürel Politika ve Ahlaki Değerler**, Bakü, Çaşıoğlu.
- ILLICH, I.: 1996 **Cinsiyet**, Ankara, Ayraç Yayınevi.
- İBRAHİMOV, Z.: 1943 **Azerbaycanlı Kadınların Kahramanlık Geçmişinden**, Bakü, Azərneşr.
- İBRAHİMBEKOVA, P.
- AKHUNDOVA, C.
- MİKHAİLOVA, Y.: 2008 **Siyasette Kadınlar**, Bakü, Sada Yayınevi.
- İBRAHİMOVA, G.: 2010 **XIX ve XX. Yüzyılda Azerbaycan’da Kadın Siyaseti**, Bakü, Çapar Yayınevi.

İSMAİL, M.

İBRAHİMOV, M.: 1994

El Atlası, Bakü, Azərneşr.

İSMAYİLOV, İ.: 2001

Azərbaycan Halkının Siyasal Kültürü: XX. Yüzyıl, Bakü, Gobustan.

KADINLAR: 2001

“XX. Yüzyılda Yaşayan Azərbaycanlı Kadınlar”
Bakü, Bilik Yayınevi, 26-103.

KALAYCIOĞLU, E.: 1983

“Karşılaştırmalı Siyasal Katılma, Siyasal Eylemin Kökenleri Üzerine Bir İnceleme”, **İÜSBF**, Yayın No: 10, İstanbul, 9-21.

KALAYCIOĞLU, E.

SARIBAY, A.Y.: 1986

Türk Siyasal Hayatının Gelişimi, İstanbul, Beta Yayınları.

KARACA, A.: 1982

Azərbaycanın Yakın Tarihine Kısa Bir Bakış,
Ankara, Azərbaycan Kültür Dəneğı.

KARDAM, N.: 2003

Toplumsal Cinsiyet Perspektifiyle Uluslararası İlişkiler, İstanbul ,Bağlam Yayınları.

KELLY, P. JOHN, F.

KİSHTAİNY, N. PUSCA, A.

JOHNSON, J. DACOMBE, R.

AHODSON, A.S. MEADWAY, J.

WEEKS, M.: 2015

Siyaset Kitabı Çev. Tarık Sadak, İstanbul, Alfa Yayıncılık.

KERİMOVA, S.:1977

“Bizim Saadet Yolumuz” , **Azərbaycan Kominist Dergisi**, Sayı:11, 54-82.

- KILIÇ, Z.: 2000 “Eşitlik İçin Kota Politikaları”. **Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi**, 5-27.
- KIZILOLLUK, H.: 2011 **Seçim Kanunları ve Siyasal Temsil**, Ankara, Anı Yayıncılık.
- KOCA, E.: 2000 **Azerbaycan'ın Güvenlik ve Özel Hizmet Organları 1918-1920**, Bakü, Yurt Yayınları.
- KOCAER, S.: 2006 “Argo ve Toplumsal Cinsiyet”, **Millî Folklor Dergisi**, Sayı 71, 32-53.
- KORAY, M.: 2000 **Sosyal Politika**, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları.
- KURULTAY: 1998 “Kadınların Durumuna Tahsis edilmiş 4. Uluslararası Konferansda Azerbaycan Kadınlarının Faaliyeti”, **Azerbaycan Kadın Kurultayı**, 10-13.
- KUZU, B.: 1971 **Anayasa Hukuku Dersleri Genel Esaslar ve Siyasi Rejimler**, İstanbul.
- KÜTÜKÇÜ, M.: 2015 **Rusya’da İslam**, Ankara, Araştırma Yayınları.
- MAHMUDZADE, İ.: 1997 **Şeki Hanlığı**, Bakü, Azərneşr.
- MCMURRY, L. KIRBIY, J.
- ROBERTS, R. MINTZ, S.
- JONES, J.H.: 2001 **Amerika ve Halkları** 4. bs. ABD, Longman.

- MEHMETOV, İ.: 2009 **Türk Kafkası'nda Siyasi ve Etnik Yapı: Eski Çağlardan Günümüze Azerbaycan Tarihi**, İstanbul, Ötüken yayınevi.
- MEMMEDLİ, R.: 2010 **Tarihimizin Onuru**, Azerbaycan Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı Çocuk Kütüphanesinin Bilimsel-Metodik Bölümü, Bakü, Çapar Yayınevi.
- MEMMEDOV, M.: 1975 **Kadın Zekası**, Bakü, Azer Neşriyat.
- MEMMEDOV, H.: 2005 **Azerbaycan Halkının Ulusal Bağımsızlık Mücadelesi: XIX Yüzyılın Sonu - Yirminci Yüzyılın Başı**, Bakü, Çapar Yayınevi.
- MEMMEDOVA, S.: 2001 **Kültürşünaslık**, Bakü, Kooperasiya Yayınevi.
- MENTEŞE, S.: 2014 “Siyasette Kadının Yeri ve Önemine İlişkin Bir Araştırma” **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 16, Sayı: 1, 49-91.
- MILL. J. S.: 1947 **Utilitarianism Liberty and Representative Government**, N.Y., London J.M. Dent and Sons Ltd.
- MOUFFE, C.: 2002 **Demokratik Paradoks**, Çev. Ahmet. C. Aşkın, Ankara, Epos Yayınları.
- NACAK, O.: 2014 “Temsili Demokrasinin Sorun Alanları ve Çözüm Noktasında Yeni Bir Model Katılımcı Demokrasi” **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 32, 172-205.

- NASİBOV, E.: 2015 **Devlet ve Politika Felsefesi** III Cilt, Bakü, Bilim ve Eğitim Yayınevi.
- NURİYEVA, M.: 2017 "Azerbaycan Kadınının Edebi-Kültürel Çevre İçindeki Yeri", **3. Uluslararası Hamza Nigari Sempozyumu Materyalleri**, Bakü. 1-515.
- Ö. ENSTİTÜSÜ: 2012 **İnteraktif Cinsiyet Eğitimi Yöntemi**, Bakü, Azerbaycan Öğretmenler Enstitüsü Yayınları.
- ÖKTEN, Ş.: 2009 "Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Toplumsal Cinsiyet Düzeni" **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2(8), 187-215.
- ÖRS, B.: 2006 "Siyasal Temsil", **İstanbul Üniversitesi Siyasi Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No: 35, Ekim 2016, 195-219.
- ÖZGÜR, H.: 2003 **Yeni Kamu Yönetimi Hareketi**, Ankara, Nobel Yayınları.
- ÖZSOY, B.: 2016 **Bolşevik İhtilali'nden Sonra Azerbaycan'da Kadın ve Eğitim (1917-1953)**, Kayseri, Erciyes Üniversitesi.
- ÖZTAN, E.: 2004 "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Olumlu Ayrımcılık", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 59 (1), 203-235.

- ÖZTOPRAK, S. M.: 2004 “Demos’un Genişlemesi ve Temsili Demokrasiden Küresel Doğrudan Demokrasiye”. **Amme İdaresi Dergisi**, CXXXVII7 (3), 1-15.
- PHİLLİPS, A.: 2011 **Demokrasinin Cinsiyeti**, Çev. Alev Türker, İstanbul, Metis Yayınları.
- PITKIN, F. H.: 1972 **The Concept of Representation**, Berkeley, University of California Press.
- RAPOR: 2012 “Azerbeycan’da Kadınlar ve Kişiler”, **Azerbeycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi**, 1-89.
- RAPOR: 2007 “Azerbeycan’da Toplumsal Cinsiyet İlişkileri: Eğilimler ve Zorluklar”, **Azerbeycan Cumhuriyeti İnsani Gelişme Raporu**, Bakü. 1-50.
- RAPOR:1974 **Azerbeycan Kadını 50. Kitap**, Bakü, Işık Neşriyyat.
- RIZA, R. KULİYEV, C.: 1976 **Azerbeycan’ın Sovyet Ansiklopedisi**, C.I, Bakü.
- SALMAN, G.: 2012 “Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Kavramları”. (Çevrimiçi) https://www.tavsiyedyorum.com/makale_8251.htm 18 Şubat 2019
- SARAY, M.: 1999 **Türk Devletlerinde Meclis (Parlamento), Demokratik Düşünce ve Atatürk**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

- SARILI, S.: 2009 **1917-1920’de Azerbaycan’da Tarım Sorunu**, Bakü. Hayat Yayınları.
- SAYINTA, D.: 2014 “Siyasal Temsil Üzerine Temel Belirlemeler”. **Ayrıntı Dergi**, Sayı 3, Mart/Nisan 2014, 190-196.
- SCOTT, J. W.: 2007 **Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi**, Çev.Aykut T. Kılıç, İstanbul, Agora Kitaplığı Yayınları.
- SEYİDZADE, D.: 2004 **Azerbaycan, Yirminci Yüzyılın Başında: Bağımsızlığa Giden Yollar**, Bakü, Yazıcı Yayınları.
- TANRIVERDİYEYEV, M.: 1969 “Kadınlar Klübü”, **Şarg Gapısı Gazetesi**, 2 Mart 1969.
- 2006 “Azerbaycan’da Kadınların Sorunu: Tarih ve Modernite: 19. Yüzyılın sonu 20. Yüzyılın başı”, **Tarih ve Modernite**, Bakü, Yazıcı.
- TEKELİ, Ş.: 1982 **Türk Toplumunda Kadın Türkiye’de Kadının Siyasal Hayattaki Yeri**, 2. bs., İstanbul, Ekin Yayınları.
- TEKELİ, Ş.: 1988 **Kadınlar İçin**, İstanbul, Alan Yayıncılık.
- TENZİLA, R.: 2014 “Biografi”, **Tenzila Rüstemhanlı**, <http://tenzilerustemhanli.az/biography/>.
- TOURAINÉ, A.: 1997 **Demokrasi Nedir**, Çev. Olcay Kunal, İstanbul Yapı Kredi Yayınları.

- TUNÇAY, M.: 1985 **Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi**, CIII, Ankara, Teori Yayınları.
- TÜRK, B.: 2008 **İdeoloj Siyaset**, Ed: Mümtazer Türköne, Ankara, Lotus Yayınevi.
- TÜRKÖNE, M.: 2014 **Siyaset**, İstanbul, Pasifik Ofset.
- URAL, Ş.: 1988 "Demokrasi Kavramı, Toplumsal Değerler Ve Birey". "**Demokrasinin Felsefi Temelleri**" isimli toplantıda yapılan konuşma metni, Ankara, 13-19.
- VARLIK, Ü. ÖREN, B.: 2003 "Demokrasi ve Temsil", **Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, No 5. 156-160 s.
- VEYSELLİ, F.: 2002 **Modern Felsefe ve Bireyin Sosyo-Felsefi Problemlerinde Yeni Eğilimler**, Bakü, Bilik Yayınları.
- WEBER, M.: 1947 **The Theory of Social and Economic Organization**, N.Y., The Free Press.
- YAGUBLU, N.: 2015 **Mehmet Emin Resulzade Ansiklopedisi**, Bakü, Azərbaycan Kültür Derneği.
- YARAMAN, A.: 2015 **Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili: Kişisiz Siyaset**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık.

- YAYLA, A. (2012) “Anayasacılık, Anayasal Demokrasi ve İdeolojiler”, **30 Nisan-1 Mayıs 2011 tarihli Abant Platformunda Yeni Anayasa’nın Çerçevesi Başlıklı Toplantıda Sunulan Bildiri**, 1-15.
- Y. RAPOR: 2005 “Azerbaycan'da Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin Uygulanmasına İlişkin Yıllık Rapor” Bakü, Avrasya Yayınevi, 1-93.
- YUSİFOVA, S.: 2010 **Elegant Signature**, Bakü, Elm ve Tahsil.
- YUSUFOV, A.: 2004 **Azerbeycan’da İslam**, Bakü, Zaman.
- YÜKSEL, M.: 2012 “Anayasal Demokrasi İçinde Anayasa Mahkemesinin Konumu”, **Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt II, 149-172.